

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRK ENTELEJANSİYASINDA BİR POLİTİK ELEŞTİRİ
FİGÜRÜ OLARAK CEVAT FEHMİ BAŞKUT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa AYHAN

BURSA - 2012

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRK ENTELEJANSİYASINDA BİR POLİTİK ELEŞTİRİ FİGÜRÜ OLARAK

CEVAT FEHMİ BAŞKUT

Mustafa AYHAN

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Sertaç SERDAR

BURSA- 2012

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Yönetimi Anabilim dalı'nda 700915005 numaralı Mustafa Ayhan'nın hazırladığı "Türk Entelejansiyasında Bir Politik Eleştiri Figürü Olarak Cevat Fehmi Başkut" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Mustafa Ayhan
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi
Bilim Dalı :
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı :
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Sertaç Serdar

TÜRK ENTELEJANSİYASINDA BİR POLİTİK ELEŞTİRİ FİGÜRÜ OLARAK CEVAT FEHMİ BAŞKUT

Bu çalışmada Cevat Fehmi Başkut'un, Cumhuriyet sonrası dönemde ve özellikle Demokrat Parti döneminde Türkiye'de yaşanan sosyal, ekonomik ve politik sorunlara dair eleştirileri ele alınmaktadır. Bu eleştiriler ele alınırken hem onun edebi eserlerinden hem de gazete yazılarından faydalanılmıştır. Aynı zamanda Başkut'un eleştirileri ele alındığında, Sosyal Demokrat bir çizgiye yaklaştığı ve Türk Entelejansı içerisinde bu niteliğiyle dikkat çektiği söylenmektedir. Bu bağlamda ilerlenerek, Türkiye'nin belli başlı sorunlarının yakın döneme kadar aynı karaktere sahip olduğu tespitine gidilmiştir. Bu tespit için yakın tarihteki bazı politik olaylara bakılmış ve eski dönemdeki sorunlarla benzerlikleri değerlendirilmek suretiyle ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

Cevat Fehmi Başkut, Demokrat Parti, Türk Entelejansı, Sosyal Demokrasi

ABSTRACT

Name and Surname : Mustafa Ayhan
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Public Administration
Branch :
Degree Awarded : Master
Page Number :
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : Sertaç Serdar

AS A FIGURE OF POLİTİCAL CRİTİQUE AT TURKİSH INTELLİGENTSİA

CEVAT FEHMİ BAŞKUT

In this study; the critiques of Cevat Fehmi Başkut about social, economic and politic problems in Turkey after the proclamation of republic and especially during the government of Democratic Party. In discussing these critiques, his literary works and columns are utilized as sources. When his critiques are considered closely, it can be said that he became a social democrat in time and drew attention with this identity in Turkish Intelligentsia. By moving along in this context, the determination of the fact that basic problems of Turkey remained the same for a long time is tried to be revealed. For this determination, some recent politic events are analyzed and their similarities with the old ones are evaluated and disclosed.

Keywords:

Cevat Fehmi Başkut, Democratic Party, Turkish Intelligentsia, Social Democracy

ÖNSÖZ

Bir tez konusu bulmak, hem bir o kadar kolay hem bir o kadar zordur. Özgün olması ilk şartı teşkil eder ve özgünlükle birlikte araştırmacının, seçtiği konuyu tam anlamıyla özümsemesi, iyi değerlendirebilmesi gerekmektedir. Benim için de bu çalışmanın konusunu bulmak, bu noktaları göz önünde bulundurduktan sonra pek kolay olmadı. Hedef konular içerisinde televizyon, sinema vardı ve bu iki alana yönelik olarak belirgin bir konu bulamıyordum. Bu araştırma sürecinde, popüler olarak Kemal Sunal'ın "Deli Deli Küpeli" filmi adıyla bilinen fakat aslında "Buzlar Çözülmeden" adıyla daha önceleri çekilmiş bir film üzerine düşünmeye başladım. Bu filmin de esasında bir oyun olarak, Cevat Fehmi Başkut tarafından yazıldığını öğrenince, bu eseri değil bizzat yazarın kendisini konu edinmeyi kararlaştırdım. Kişisel olarak sosyal hayat içerisinde mizahla sıcak bir bağının olmasının, politik mizahı kendi üslubuna ustalıkla yerleştirmiş olan Başkut'u araştırma konusu olarak seçmemde çok etkisi olmuştur. Bununla birlikte Başkut'un politik eleştirilerinin kendi zamanında pek gündeme gelmemiş olmasını da yadırgadım ve bu alanda yapılan bir çalışmanın olmadığını öğrendim. Bu durum bir taraftan beni araştırmaya teşvik ederken, diğer taraftan da kaynak konusunda endişe etmeme sebep oldu. Ama Başkut'un üslubu ve eleştirilerinin mahiyeti bu endişeyi bertaraf etmiştir. Böylelikle bu çalışmayı, titizlikle üzerinde durarak bitirebilmek için gereken enerjiyi yakalamış oldum.

Yüksek lisans eğitimimin ilk günlerinden, bu çalışmanın bittiği güne kadar, danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Sertaç Serdar'ın bilgisiyle ve tecrübesiyle bana öğrettiklerini en önemli kazanç saymaktayım ve kendisine sonsuz bir minnettarlık duyduğumu belirtmeliyim. Ayrıca bu çalışma boyunca hem maddi hem manevî desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜ GENEL KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. ENTELEKTÜEL VE ENTELEJANSİYA	3
1.1 Entelektüel	3
1.2 Entelejansiya	8
1.3 Entelektüelin Politik İşlevi.....	12
1.4 Türk Entelejansiyası.....	15
2. SOSYALİZM VE SOSYAL DEMOKRASİ.....	19
2.1. Sosyalizm.....	19
2.2. Sosyal Demokrasi	25

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE CUMHURİYET SONRASI DÖNEMİN SOSYO-POLİTİK YAPISI

1. TOPLUMUN POLİTİK TUTUMU.....	35
1.1. Kitlelerin Nezdinde Halk Partisi	36
1.2. Demokrat Parti	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM CEVAT FEHMİ BAŞKUT: SOSYAL DEMOKRAT ESİNTİLER

1. SOSYO-EKONOMİK ÇATIŞMALAR VE SİYASAL SORUNLAR.....	53
1.1. Kaybolan Sosyal Adalet, Ekonomik Sorunlar	54
1.2. Din ve Siyaset	60
2. KÜLTÜREL-KURUMSAL SORUNLAR VE GAZETEYE DAİR	66
2.1. Kültürel Değişimler Ve Kurumsal Sorunlar	66
2.2. Gazetecilik Anlayışı.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BAŞKUT VE SONRASI

1. TÜRK SİYASETİNİN AYNI GÜNDEMİ.....	76
1.1. Laiklik Meselesi.....	78
1.2. Demokrasi ve Ekonomi	87
SONUÇ.....	96
KAYNAKLAR	98
ÖZGEÇMİŞ.....	106

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı Eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
b.	Baskı
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
ty.	Basım Tarihi Yok
Yay. haz.	Yayına Hazırlayan
Vol.	Volume

GİRİŞ

Türk entelektüelleri içinde önemli bir yeri teşkil eden Cevat Fehmi Başkut'un politik eleştirilerinin konu edinildiği bu çalışma, onun eleştirilerini ve ideolojik olarak hangi çizgiye yaklaştığını görebilmeyi ve bu temelden devam ederek Türkiye'nin belli başlı siyasi ve sosyal sorunlarının uzun dönemler boyunca benzer özelliklere sahip olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda o, Türk Entelejansiyası içerisinde konumlandırılmıştır. Bununla birlikte o'nun, özellikle 1950-1960 arası döneme yönelik ekonomik, sosyal ve politik eleştirileri bir değerlendirmeden geçirilmektedir ve bu bağlamda sosyal demokrat bir çizgiye yaklaştığı gösterilmeye çalışılmaktadır. Bunun için ilk bölümde *entelektüel*, *entelejansiya* ve diğer ilgili kavramsal açıklamalar verilirken, bunların yanında *sosyal demokrasi* de ana hatlarıyla tarif edilmiştir. İkinci bölümde ise 1950 ve 1960 arasındaki sosyo-politik yapı analiz edilerek, dönemin iktidar partisi olan Demokrat Parti'nin belli başlı uygulamaları gözden geçirilmiş ve böylece Başkut'un eleştirilerini daha iyi kavramak hedeflenmiştir. Üçüncü bölüm ise Başkut'un bizzat kendi eleştirilerine, yorumlarına ve öte yandan edebi eserlerine göz atmaya başlanılan bölüm olarak şekillenmektedir ve bu yapılırken, gerçek hayatla edebi eserler arasındaki bağ gözetilmektedir. Bu yöntemle birlikte Cevat Fehmi Başkut'un, gerçek hayattan kopuk olmayan bir edebi üslubunun olduğu da ortaya koyulmaktadır. İkinci bölümden aktarılan bilgilerin eşliğinde, Başkut'un sosyal adalete, eşitliğe, din-siyaset ilişkisine ve de kültürel değişimlere yönelik fikirleri tespit edilmektedir. Böylece onun teori ve pratikte ortaya koyduğu tutarlı politik duruşu, daha net bir şekilde görebilmek mümkün olmaktadır. Ayrıca bu bölümde, Başkut'un gazetecilik anlayışına dair bazı ilkeleri ve fikirleri incelenmekte ve bir gazeteci olarak demokrasiye ne ölçüde önem atfettiği gösterilmektedir.

Son bölümde ise Türk siyaset hayatının temel sorunlarının, Başkut'un üzerinde yoğunlaşmış olduğu konularla, uzun dönemde bir benzerliği olduğuna işaret edilmektedir. 1960'tan sonra siyaset sahnesinde, ekonomide ve sosyal hayatın diğer alanlarında yaşanan belli başlı sorunları göstermek ve bunların niteliklerine değinmek suretiyle, bunlar, Başkut'un yorumladığı ve eleştirilerini yönelttiği konularla karşılaştırılmaktadır. Böylece Cevat Fehmi Başkut'un politik eleştirilerinin özünün kavranabilmesi ve o'nun tarafından

eleştirilen olay ve durumların, ne ölçüde siyaset tarihimizde yer tuttuğunun gösterilebilmesi sağlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. ENTELEKTÜEL VE ENTELEJANSİYA

Dünya tarihine bakıldığında her dönem için geçerli olan belli başlı durumların söz konusu olduğu görülebilir. Her zaman yöneten ve yönetilenin varlığından söz edilebilir. İlkel toplumlardan modern dönemlere değin, belli meşru bir kaynağa gönderme yapan yönetici, yöneticiler var olmuştur. Bu yönetici ve yöneticiler grubu, kendilerinin istekleri doğrultusunda diğer insanlara yön vermek, şekillendirmek için yardımcı unsurlara ihtiyaç duymuşlardır. Weber'in kavramsallaştırmasıyla¹, şiddet tekeli olmaktan başka bir de öğretilerin yayılması söz konusu olduğunda, iktidarın, bir öğretici kadrosu olması gereklilik arz etmiştir. Bunun yanında, iktidarların öğretilerine, dayatmalarına ve en başta yöneticinin meşruluğuna karşı çıkanlar, eleştiri getirenler de sahnede yerlerini almıştır. İşte bu bölümün konusu olan entelektüel ve entelejansiya, bizzat yönetenlerin yanında olmakla veya onlara muhalefet etmekle var olmuştur. Elbette bu iki kavramla anlatılmak istenen aynı şey değildir. Bu manada entelektüel ve entelejansiya üzerine odaklanarak, gerek ilkel topluluklardaki benzerlerine gerekse modern dönemde bizzat kendisine eğilmek ve her ikisini de genel hatlarıyla ortaya koymak istiyoruz.

1.1. Entelektüel

Bir toplumda kim için hangi şartlarda “entelektüel” nitelemesi yapılabilir diye sormak istersek, bunun birçok yanıtını bulabiliriz. Ansiklopedik bilgi bağlamında ise entelektüel veya entelektüeller, *çoğu toplumda, toplumun diğer üyelerine göre nispeten daha yüksek frekansla, insan, doğa, toplum ve kosmos hakkında genel semboller alanında ve teorik referansta, toplumun iletişimini ve ifadesini sağlayan insan topluluğu*² olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan “entelektüel”in terimsel kökeni, “*Entelekt*”tir ve bu sözcük, Grekçe *nous* kavramının Latince karşılığı olan *intellectus*'un Fransızcaya geçmiş biçimidir. *Entelekt, akla ve diskursif düşünmeye karşıt, soyut ve mantıksal düşünme*

¹ Anthony Giddens, **Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji**, 2.b (Baskı)., çev.(Çeviren) Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s (Sayfa). 43

² David L. Sills, “Intellectuals”, **International Encyclopedia Of The Social Sciences**, Vol.(Volume) 7-8 The Macmillan Company & The Free Press, New York, 1972, ss (Sayfadan.Sayfaya) 399-400

yetisidir, genel fikirleri türetme ve kullanma gücüdür; kavramlarla düşünme kabiliyetidir³. Bu kısa girişten sonra sağlıklı bir tanım ve değerlendirme için, tarihsel açıklama yerinde olacaktır.

Entelektüellere ve onların tarihsel serüvenine bakmaya başlamak, tarihin hangi döneminden başlanacağını önemli kılmakla beraber, ilkel ya da modern olsun bütün dönemlerin ve bütün toplumların içerisinde toplumdaki diğer insanlardan daha üstün ve ayrıcalıklı konumlarda yaşayan, fikirleriyle toplumu etkileyebilen bir kişi veya bir zümre mevcut olmuştur diyebiliriz. Elbette bu durum, insan toplumlarında öteden beri varlığı kabul edilen farklı türde bir tabakalaşmanın (*stratification*)⁴ olduğuyla birlikte düşünülmelidir. Bu kişiler, gruplar veya kurumlar, sosyal imkanlar yönünden ve politik nüfuzları açısından, toplumun geri kalanından daha etkili ve kudretli olabilmişlerdir.

Entelektüellerden bahsetmeye başlamak, Jacques Le Goff'a göre Batı'da kentlerin doğuşuyla mümkündür. Ona göre, *entelektüel, kentlerin ticari ve endüstriyel... işlere bağlı olan atılımlarıyla birlikte, işbölümünün kendini dayattığı bu şehirlere yerleşen meslek adamlarından biri olarak ortaya çıkmıştır*⁵. Ama Zygmunt Bauman daha geniş açıdan bakarak, ilkel toplumlardaki din adamının, büyücünün konumuyla, entelektüelin konumu arasında bir paralellik kurabilmektedir. Bauman böyle bir tespiti giderken, Paul Radin'in ilkel toplumların dini ile ilgili eserinden faydalanmaktadır⁶. Bauman'ın ifadesiyle Radin'in ilkel toplumlarda bulduğu ilk şey, bu toplumlardaki iki genel mizacın varlığıdır. Bunlar, *Rahip- Düşünür* ile *din dışı* kimsedir. Bunlardan birincisi, dinsel olguların çözülmesiyle ilgilenir, ikincisi ise dinsel olguların etkileriyle... Bauman'a göre Radin'in şu betimlemesi, *Din Adamı* ile *din dışı* kimse arasındaki ilişkinin anahtarıdır: *İlkel insanın, yaşam mücadelesindeki belirsizlikten korkması*⁷. Hayata dair bir belirsizlik durumu, insan doğasında, genel olarak bir tedirginlik yaratabilmektedir. Böyle durumların kaynağında bazı dogmatik inanışların bulunduğunu kabul etmek, ister istemez bu gibi

³ Zeki Özcan, "Sosyo-Kültürel Fenomen Olarak Entelektüeller", **Doğu Batı**, ed. (Editör) Taşkın Takış, S.(Sayı) 36, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s. 41

⁴ T.H.Marshall, "Social Stratification: Caste, Estate and Class", **Politics and Society**, ed. Eric A. Nordlinger, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., United States of America, 1968, s. 44

⁵ Jacques Le Goff, **Ortaçağda Entelektüeller**, 1.b., çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 21.

⁶ Paul Radin'in, **Primitive Religion, Its Nature and Origin (İlkel Din, Onun Doğası ve Kökeni)** adlı eseri, Bauman'ın **Yasa Koyucular ile Yorumcular** isimli kitabında zikredilmektedir.

⁷ Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, 2.b., çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 17.

dogmatik unsurlarla uğraşmakta olan kâhin, büyücü, rahip gibi bazı mistik rollere bir ayrıcalık getirmektedir. İnsanlara, bilinmezlikle başa çıkmada öğretici olmaları, onlara bazı avantajlar sağlayabilmektedir. Bauman'ın tespiti de bu yöndedir. Ama burada Bauman, özellikle yöntemlerin benzerliğine dikkat çeker: Entelektüel ile rahibin, büyücünün vb.'nin otoritelerini meşrulaştırma yöntemleri. Bauman şöyle söyler: *Çile, arınma ve sahip olma; rahip otoritesinin meşrulaştırılmasındaki bu üç temel ve kalıcı ögenin ortak bir özelliği vardır. Üç özellik de rahipliğin geri kalan gruptan ayrılığını ortaya koymakta ve açıklamakta; rahiplerin, rahip olmayanların ulaşamayacakları hangi bilgelik ya da beceriye sahip olduklarını belirtmektedir... Üç özelliğe de tarih boyunca çeşitli kılıklar altında rastlanmıştır... Dönemin önde gelen modasına bağlı olarak, bedensel riyazet (asetizm) ve kendini kurban etmeye, keşişliğe özgü alçakgönüllülüğe, öğrenci yaşamının getirdiği uzun süreli sefaletlere –eğlenceden yoksun ve tüketim toplumunun sunabileceği zevklerden yararlanmayan bir varoluş biçimi- yapılan göndermelerde “çile kuram”ını görebiliriz⁸. Görülüyor ki Bauman'ın tespit ettiği yöntem benzerliği, kayda değer bir benzerliktir. Özellikle hem modern dönemde hem de postmodern dönemde geçerli olduğunu söyleyebileceğimiz, entelektüellere has bir kibir duygusunun varlığından bahsetmek mümkün olabilmektedir ve bu tam da Bauman'ın bahsettiği gibi, popüler kültürün hâkim unsurlarından daha üstlerde veya ötelerde bulunmakla ilgilidir. Denilebilir ki entelektüeller, meslekleri veya uğraşları sayesinde, toplumun geri kalanıyla benzerlik arz etmekten uzak durmuşlardır. Kabaca söylenirse, onların yaptıklarını, herkes yapamamaktadır ve bu da onları herkesten ayırmaktadır veya entelektüeller böyle düşünmektedirler.*

Buraya kadar, entelektüelin tarihsel güzergâhının en başı diyebileceğimiz ilkel toplumlardaki benzerlerine bakmaya çalıştık. Şimdi de ortaçağa, bazı düşünürlere göre entelektüellerin asıl doğum yerine bakmaya çalışacağız. İlk başta da bahsettiğimiz gibi Le Goff'un düşünceleri, bize bu konuda ışık tutabilecektir. Le Goff'a göre ilkel toplumlarda ve ortaçağ öncesinde, mesleği sadece düşünmek, fikir üretmek olan bir sınıf bulunmamaktadır: ... *Serf, tarlayı işlese de aynı zamanda zanaatkârdı. Asker olan soylu, aynı zamanda mülk sahibi, yargıç ve yöneticiydi. Ruhban –özellikle manastır keşişleri- çoğu zaman bunların hepsi birden olmaktaydı. Zihni Çalışma, onların faaliyetlerinden yalnızca biriydi... Bunların, gelecek yüzyılların entelektüellerini haber verenleri bile,*

⁸ Bauman, a.g.e. (adı geçen eser) s. 21.

*henüz entelektüel haline gelememişlerdi*⁹. Ona göre mesleği yazmak ya da öğretmek olan biri ancak kentlerle birlikte ortaya çıkabilmişti. Peki kentlerin ortaya çıkması ile entelektüelin doğuşunu sağlayan ortam neydi veya bu ortamın özellikleri ne türüydü? Bu sorulara cevap olarak Le Goff, kent okullarını işaret eder:

*... Entelektüel, sınırları iyice belirlenmiş olan bir ortamı işaret etmektedir: Yani okul hocalarının ortamını. Bu ortam, ortaçağın başlarında kendini belli etmeye başlamış, on ikinci yüzyılda kent okullarında gelişmiş ve on üçüncü yüzyıldan itibaren üniversitelerde serpilmiştir*¹⁰.

Bu cümlelerden saptanabilecek olan önemli nokta, toplumdaki iktidar odaklarından ayrı ve bağımsız bir ortamın, entelektüeller ve onların sosyo-politik işlevleri için gerekli olduğudur.

Modern dönemde entelektüellerin var olması veya kimine göre bizzat bu dönemde doğması, burjuvazinin tarihsel hareketinden bağımsız düşünülmemektedir. Jean Paul Sartre'a göre modern toplumlardaki *iş bölümü* unsuru, farklı gruplara çeşitli görevler yükler ve böylece *pratik bilgi uzmanları*'nın doğuşu gerçekleşir. Bu bağlamda Sartre, entelektüellerin, bilgi uzmanlarından doğmuş olduğunu savunur. O'na göre burjuvazinin ya da tüccar sınıfının, muhasebe gibi hesap işlerinde veya teknik meselelerde belli başlı uzmanlara ihtiyacı zarurî olur... Dolayısıyla bu gibi uzmanlar, ideolojik bir endişe taşımadıkları gibi, burjuvaziye de ideolojik yönden hizmet etmemektedirler¹¹. Sartre bu açıklamayı yaptıktan sonra, bu uzmanların, zaman içerisinde *evrensellik adına birbirlerine düştüklerini*¹² belirtir. Sartre'ın tanımlaması bağlamında entelektüel, ortaya çıkışı itibariyle ideolojik değildir ve entelektüelin bir ayağı, onun doğuşuna zemin hazırlayan kapitalisten bağımsızdır. Tam bu noktada, kimilerine göre entelektüelin gerçek anlamda ve politik işleviyle sahneye çıktığı Dreyfus Olayını irdelemek yerinde olacaktır. Dreyfus Olayını kısaca aktarmak gerekirse:

1894 güzünde Paris'teki Alman Askeri Ataşesi'nin çöp kutusunda Fransız ordusuna ait bilgiler içeren bir not bulunur. Yüzbaşı Dreyfus'un casus olduğu dedikodusu Genel Kurmay'dan basına sızdırılır. Irkçı gazete La Libre Parole Yahudi subay Dreyfus'un casuslukla suçlandığını duyurur. Ancak yazının Dreyfus'a ait olduğunun kanıtlanması kolay değildir. Görevlendirilen bilirkişi, nottaki yazının kuşkulununkine hiç benzemediğini

⁹ Le Goff, **a.g.e.** s. 22.

¹⁰ **a.e. (aynı eser)** s. 16.

¹¹ Jean Paul Sartre, **Aydınlar Üzerine**, 3.b., çev. Aysel Bora, Can Yayınları, İstanbul, 2010, ss (sayfadan sayfaya). 18-19

¹² **a.e.** s. 19

söyleyince, istenen yanıtı verecek yeni uzmanlar bulunur. Önyargıyla hazırlatılan raporlara dayanılarak, Dreyfus'a karşı vatana ihanet suçlamasıyla dava açılır¹³.

Söz konusu dava ile birlikte Dreyfus, vatana ihanet suçundan ömür boyu sürgüne mahkûm edilir. Bu olayın, entelektüele sahne aldırın kısmı, bu aşamadan sonrasındır. Yüzbaşı Dreyfus'un ailesi, 1896'da bazı gazetecileri ve politikacıları ikna edip, davanın yeniden görülmesini sağlayınca ve Dreyfus'un suçsuz olduğu bu yargılama ile anlaşılır. Özcan bu süreçte Fransız kamuoyunda oluşan iki kutbu ve dolayısıyla entelektüeli bugünkü mânâsıyla ortaya çıkaran durumu şöyle anlatır:

...Kamuoyu, Dreyfus yanlıları ve Dreyfus karşıtları olarak ikiye bölündü. "Adalet ve hakikat" adına mücadele eden İnsan Haklar¹⁴ı savunucuları Dreyfus'un yanında yer aldı. Onlar, cumhuriyetçilerden, savaş karşıtlarından, radikallerden, sosyalistlerden oluşan bir gruptu... Fransız yurtseverleri ise Dreyfus karşıtıydı... Zola'nın çabalarıyla Dreyfus yanlıları birlik oluşturdular. 13 Ocak 1898'de L'Aurore gazetesi, "İtham Ediyorum" başlığıyla Devlet Başkanına hitaben açık bir mektup yayınladı. Mektup Zola imzasını taşıyordu. Bu mektupta Zola, Dreyfus'u savunuyordu... Ertesi gün Zola'yı destekleyen kişiler, "Entelektüellerin Protestosu" başlığıyla bir bildirge yayınladılar...¹⁵.

Görüldüğü üzere bu olayla birlikte, edebiyat ve sanat dünyasından bazı isimler, sosyal- siyasal sorumluluk çerçevesinde hareket etmişler ve böylece entelektüel'in, halk nezdinde algılanışının çerçevesini belirlemişlerdir. Özcan ise bu olayın, entelektüel kavramını ideolojikleştirdiğini vurgulayarak, önemli bir noktaya dikkat çeker: ... Bundan böyle bir yüzyıl boyunca insanlar... in yanında ya da karşısında¹⁶ olmak durumunda kaldılar...¹⁷. Entelektüelin, taraflı mı ya da tarafsız mı olacağına dair veya politik zeminde herhangi bir sorumluluk alıp almayacağına dair tartışmalar, Dreyfus olayı referans gösterilerek yeni bir boyuta taşınabilir; zira Dreyfus olayı, entelektüelin diğer insanlardan ayrılan en önemli yanını ortaya koymaktadır diyebiliriz. Özellikle dikkat edilmesi gereken nokta, önce de söylendiği üzere entelektüellerin, kitleleri harekete geçirme kabiliyeti veya sorumlulukları olduğunun, bu olayla tecrübe edilmiş olmasıdır. Bir genelleme yapmadan devam edersek, böyle bir kabiliyetin veya sorumluluğun bulunmadığını söylemek yanlış olacaktır. 19. yy.'ın sonundan itibaren, 20. yy'ın entelektüel profilinde Dreyfus olayı şekillendirici bir rol oynamıştır diyebiliriz.

¹³ Gül Tekay Baysan, "Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/2002191gultekaybaysan.pdf>, (14.08.2011), s.182

¹⁴ Buradaki yazım şekli, alıntı yapılan eserden aynen aktarılmıştır.

¹⁵ Özcan, **a.g.m (adı geçen makale)**, s. 47

¹⁶ Buradaki yazım şekli ve vurgu, alıntı yapılan kaynaktaki gibidir.

¹⁷ **a.m. (aynı makale)**, s. 48.

Entelektüel, özellikle yerel-bölgesel sorunlar söz konusu olduğunda, evrensel değerlerden dem vuran rolü ile toplumun karşısına çıkabilmiştir. İşte Dreyfus olayı da bu durumun ilk örneklerindendir. Paul Johnson'a göre bu anlamıyla entelektüel kişilik, toplumsal bir boşluğu doldurmuştur. Bahsettiğimiz bu boşluğu Johnson şöyle ifade etmektedir: *18. Yüzyılda kilisenin gücünün azalmasıyla hem bu boşluğu gidermek hem de toplumun dikkatini çekmek için yeni bir akıl adam tipi ortaya çıktı*¹⁸. Johnson'a göre 18. yy öncesinde, dogmatik kurumların görevlileri, topluma, neyi nasıl yapacağını anlatmaya hevesliyen, bir anlamda bunların ardılları sayılabilecek entelektüeller de aynı tutum ve davranışları sergilemekteydiler.

Buraya kadar yazılanları toplamak gerekirse, yukarıda zikredilen her görüşün ortak bir noktasını yakalayarak, "entelektüel kimdir?" sorusuna genel hatlarıyla bir cevap vermek mümkün olabilir ama bu noktada Bauman'ın tespitine dikkat çekmeliyiz: *...Entelektüeller kategorisi hiçbir zaman tanımsal açıdan kendine yeterli olmamıştır...*¹⁹. Bunun yanında Bauman, hangi yetilerin, uğraşların, faaliyetlerin, mesleklerin tam anlamıyla entelektüel kategori içerisinde değerlendirileceğine dair kesin sınırlamalardan kaçınmakta olduğunu belirtir. Ona göre entelektüel diye nitelenen herkeste, zihin, merkezi bir rol oynar²⁰ ve bizce yakalanması gereken nokta da budur. Sosyal bilimlerde, fen bilimlerinde olduğu gibi net, değişmez formüller bulunması mümkün olmadığından, bizzat bir insan olarak entelektüeli de "şudur, budur" şeklinde tarif etmekten kaçınmak daha uygun gözükmektedir. Belli başlı bir tarif yapmak yine de mümkünse, bunu yapmak için entelektüelin bazı işlevlerine değinmeden böyle bir tarif yetersiz kalacaktır. Gelecek kısımlardan sonra, entelektüel denildiğinde nasıl bir kişiliğin tasavvur edilebileceği şekillenecektir.

1.2.Entelejansiya

Entelejansiya kavramı, üzerine farklı tarifler yapılmış bir kavramdır. Bu kavramla ne ifade edilmek istendiği de birbirinden değişik açıklamaları beraberinde getirmiştir. Kelimenin kökenine baktığımızda, Latince *intellegentia*'nın, akıl, kavram, bilgi şeklinde karşılığı olduğunu görebiliriz²¹. Sabri Ülgener, entelejansiya kavramının ideolojik

¹⁸Paul Johnson, **Entelektüeller**, 1.b., çev. Ayşe Polat, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008. S. 1

¹⁹Bauman **a.g.e.** s.27

²⁰**a.e.** s.30

²¹Oktay Taftalı, " Batı Medeniyetinin Mutsuz Çocuğu Entelektüel", **Doğu Batı**, ed. Taşkın Takış, S. 35, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s. 166

anlamına dikkat çeker ve şöyle yazar: *...Rus ihtilali ile birlikte parti iktidarı önünde herhangi bir оппозицион söz konusu olamayacağı için, intelligentsia karşı kuvvet olmaktan çıkarılıp yönetim çarkları arasında öğütölmüş, bir hizmetliler kadrosu haline getirilmiştir...*²². Bu görüşü destekler nitelikte, Özcan'a göre entelejansiya ve entelektüel kavramları arasında ideolojik olma yönünden farklılık vardır. Ona göre entelejansiya *sosyo-politik reformlar için mücadele eden ve entelektüeli önceleyen kişiler topluluğudur*²³. Bu anlamda entelejansiya denildiğinde politik iktidardan bağımsız düşünölemeyeceğı çıkarılabilirken, birey olarak entelektüel için aynı şey geçerli olmayabilir. Robert Lane'e göre *sosyal sınıflar, karakteristik davranışları, inançları oluşturmaktadır*²⁴. Özcan'ın görüşü de bu bağlamda düşünöldüğünde, entelejansiya, entelektüelin fikrini, tutumunu, inançlarını etkileyebilecek bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra entelejansiya üzerine düşünmek için, ilk önce entelektüellerin, bir sınıf ya da daha dar anlamda sosyal bir grup oluşturup oluşturmadığını tartışmak gereklidir. Eğer onlar bir sınıf teşkil ediyorsa da bu durum, her toplumdaki entelektüeller için geçerli değildir. Özellikle Gramsci ve Mannheim bağlamında bu konuya eğilmek yararlı olacaktır.

Gramsci, belli bir dönemin sosyal ve ekonomik yapısının, farklı toplumsal yapılar meydana getireceğini belirtir: Her yeni toplumsal durumun, yeni üst yapılar yarattığını ve bu üst yapıların da kendi uzmanlaşmış temsilcilerini veya bayraktarlarını, geçmiştekilerden ayrı olarak var ettiğini söyler²⁵. Yani belli bir dönemin entelektüellerinin, kendisinden önceki dönemin entelektüelleriyle bir bağının bulunmadığını vurgular. Genel anlamda da Gramsci, entelektüellerin, ayrı bir sınıf teşkil ettiklerini kabul etmemektedir. Charles Kurzman ve Lynn Owens'a göre Gramsci, *Entelektüeller, özerk ve bağımsız bir sosyal grup mudur ya da her sosyal grup, kendine özgü uzmanlık alanıyla, bir entelektüel kategoriye sahip midir?* diye sorar ve ikinciye kabul eder. Buna kanıt olarak Gramsci'nin şu cümlelerini verirler: *Ekonomik üretim dünyasında zorunlu fonksiyonuyla var olan her sosyal grup, sadece ekonomik zeminde değil, aynı zamanda politik ve sosyal zeminde de*

²² Sabri F. Ülgener, **Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler**, Derin Yayınları, İstanbul, 2006, s. 88-89

²³ Özcan, **a.g.m.** s. 36

²⁴ Robert E. Lane, "Social Class and Political Participation", **Politics and Society**, ed. Eric A. Nordlinger, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., United States of America, 1968, s. 142

²⁵ Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri**, 6.b., çev. Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 2011, s. 181

ona kendi fonksiyonunun bilincini ve tektürelliğini veren bir veya daha fazla entelektüel katmanı, kendisiyle birlikte oluşturur²⁶.

Diğer taraftan Gramsci, *...Toplumda entelektüel işlevi görenlerin iki tipe ayrılabilirliğini göstermeye çalışır: Bunlardan birincisi, nesilden nesile aynı şeyi yapmayı sürdüren öğretmenler, papazlar ve idareciler gibi geleneksel entelektüeller, ikincisi ise entelektüellerin çıkarlarını örgütlemek, daha fazla iktidar, daha fazla denetim gücü elde etmek için kullanan sınıflarla ya da kuruluşlarla doğrudan bağlantılı olduklarını düşündüğü organik entelektüellerdir...*²⁷. Gramsci organik entelektüeli, yeni bir sosyo-ekonomik ve politik sistemin teorisyenleri olarak niteler ve bu durumun, kapitalizmle birlikte geliştiğini söyler. Genel anlamda ona göre entelektüel ve entelejansiya, mevcut sosyal ve ekonomik faktörlerden bağımsız olamamaktadır diyebiliriz.

Mannheim'e göre entelejansiya, mensubu oldukları topluma, dünyanın yorumunu sunma görevini üstlenen toplumsal gruptur ve bir toplum ne kadar durağansa, entelejansiyanın belli bir statüye, bir kastlar statüsüne ulaşması da o derece mümkündür²⁸. Mannheim, entelektüellerin bir kast statüsüne sahip olma durumlarını, topluma belli bir otoriteyle ve belli bir kural, ideoloji, öğreti doğrultusunda yön verebilme imtiyazlarını, ortaçağda ruhban sınıfının durumuyla örneklemektedir. Modern dönemde ise entelejansiya belli bir kurumun sözcülüğünü ve savunusunu yapmaktan sıyrılabilmiştir. Mannheim şöyle devam eder: *... Modernite için belirleyici olan, papaz tabakasının kilise temelli dünya yorumu tekelinin kırılmasından başka, kapalı ve inceden inceye örgütlenmiş bir entelektüel tabakanın yerine özgür bir entelejansiyanın oluşmasıydı. Bu entelejansiyanın ana belirtisi, sürekli değişen toplumsal tabakalardan ve yaşam koşullarından giderek daha çok beslenmesi; ayrıca düşünce biçiminin artık kast şeklinde örgütlenmiş bir düzeneğe bağlı olmamasıdır...*²⁹. Mannheim'in bu cümlesiyle açıkça anlaşılabilecek olan, modern dönemde entelektüellerin, sınıfsal bir yapıdan sıyrılıp, belli bir ayrıcalıklı zümre olmaktan çıkmış olduklarıdır. Bu konu üzerine Mannheim şöyle devam eder: *... Entelektüeller, eskiden olduğu gibi, bizzat düşünmeyi temsil ettiğini sandıkları skolastik düşünce tarzının*

²⁶Charles Kurzman, Lynn Owens, **The Sociology Of Intellectuals**, 2002, http://www.unc.edu/~kurzman/cv/Kurzman_Owens_Intellectuals.pdf, (Gözlem Tarihi: 14.04.2011) s. 66

²⁷ Edward Said, **Entelektüel**, 3.b., çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 22

²⁸ Karl Mannheim, **İdeoloji ve Ütopya**, 1.b., çev. Mehmet Okyayuz, De Ki Yayınları, Ankara, 2009, s. 33

²⁹ a.e. s. 34

ve belli bir sınıfın ya da tabakanın mensupları değillerdi artık...³⁰. Bu tespitin devamında Mannheim, entelejansiyanın bu hürriyetinin, kilisenin tinsel tekelinin çöküşünden önce söz konusu olamadığını vurgular. Bu nokta, özellikle entelejansiyanın varlığından bahsetmek için tarihin hangi dönemine dikkat edileceğine de ışık tutmaktadır. Önce de bahsedildiği gibi hem ilkel dönemlerde hem de ortaçağda var olduğunu gördüğümüz bazı ayrıcalıklı grupların, özellikle modern dönemle birlikte düşünsel bir özgürlüğe sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Charles Kurzman ve Lynn Owens'a göre Mannheim, entelejansiyayı bir derecede sınıf üstü görmektedir. Kurzman ve Owens şöyle yazar: *Mannheim, entelektüellerin de bir sınıfı ya da en azından bir sınıfın uzantısını teşkil ettiği anlayışını reddediyordu... En azından bir derece sınıf üstüydüler...*³¹.

Entelektüeller üzerine önemli görüşler beyan etmiş olan bir diğer isim Julien Benda'dır. Benda'nın fikri için ilk olarak söyleyebileceğimiz, entelektüelleri, toplumun geri kalanından farklı addettiğidir. Genel anlamda onların, ayrı bir *sınıf* olduğunu düşünür. Bununla birlikte Benda'nın düşüncesinde asıl önemli nokta, 19.yy'ın sonu ile öncesi arasındaki *entelektüel rolün* farklılaşmasıdır. Benda şöyle yazar: *Gerçekten de tarih boyunca modern dönemlere değin... ardı arkası kesilmeyen, bir felsefeci, din adamı, edebiyat insanı, sanatçı, ilim irfan insanı akışı olagelmıştır; bu insanların etkileri ve hayatları, yığınların gerçekçiliğine doğrudan doğruya tezattır...*³². Burada Benda'nın *yığınların gerçekçiliği* olarak belirttiği, maddi, kısa vadeli çıkarlar, gündelik uğraşlar, düşünceler, hazlardır. Dolayısıyla Benda'ya göre ilk olarak söylenmesi gereken, 19.yy öncesinde entelektüeller, düşünsel faaliyetleri önemseyen, maddi, gündelik ve sıradan çıkar ve hazlardan uzak durabilen, kitlelere bu paralelde doğru yolu gösterebilen toplumsal aktörlerdir. Peki ona göre 19. yy'da ne olmuştur? Benda'dan aktarmak gerekirse:

*On dokuzuncu yüzyılın sonunda, temel bir değişim yaşandı: "Aydınlar" siyasi ihtiras oyununu oynamaya başladılar. İnsanların gerçekçiliğini frenleme işlevi görmüş olan kişiler, artık bu gerçekçiliğin uyarıcıları görevini görmeye başladılar. İnsanlığın ahlâki davranışındaki bu önemli değişiklik muhtelif biçimlerde işlerlik göstermektedir... "Aydınlar" öncelikle siyasi ihtirasları benimsediler...*³³.

³⁰ Mannheim, **a.g.e.** s. 35

³¹ Charles Kurzman, Lynn Owens, **The Sociology Of Intellectuals**, 2002, http://www.unc.edu/~kurzman/cv/Kurzman_Owens_Intellectuals.pdf, (Gözlem Tarihi: 14.04.2011) s. 67

³² Julien Benda, **Aydınların İhaneti**, 2. b., çev. Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011, s. 38

³³ **a.e.** ss. 38-39

Benda'nın *aydınların ihaneti* olarak nitelendirdiği durum, onların artık eskisinden farklı olarak, siyasi çıkarlara yönelen, makam, mevkî peşinde koşan, milli duygularla³⁴, gözü kapalı olarak ahlâki değerlerden ödün veren bireyler olduklarıdır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Benda'nın hem 19.yy öncesinde hem de 19. yy'da entelektüelleri, kitleleri etkileyebilen ve onları ahlâki öğretiler ışığında yönlendirebilen bir zümre olarak gördüğüdür. Bu bağlamda da onları ayrı bir sınıf olarak niteler. Kurzman ve Owens'a göre de Benda, Mannheim'le ve Gramsci'den farklı olarak *entelektüellerin farklı bir sınıfı oluşturduğunu*³⁵ düşünür. Yukarıda da belirtildiği üzere Mannheim, entelektüelleri sınıfsız veya bir nevî sınıf üstü olarak nitelerken, Gramsci onların bir sınıf teşkil ettiğini düşünmemektedir.

Görüldüğü üzere entelektüellerin ayrı bir grup ya da sınıf teşkil ettiğine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır ve bu görüşler içinden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Entelektüeller, başlı başına bir sınıfı temsil etmekten uzak görünmektedirler. Bu görüşü destekler nitelikte Sabri Ülgener'in görüşlerine yer verebiliriz: ... *Aydınlar diye ayrı ve homojen bir sınıf yoktur. Cemiyet hayatının çok geniş bir kemsî aynı başlık altında yan yana sıralanmış görünür. Akademik meslek mensupları, bürokratlar, mimar ve mühendisler, avukatlar, gazeteciler ve yazarlar, tiyatrocular ve sanatçılar... Saydığımız ve daha da genişletebileceğimiz bu gruplar arasında bir orta taraf bulmak kolay değildir...*³⁶. Evet, genel olarak entelektüel diye nitelenebilen bireyler arasında, bir sınıf teşkil edebilecek kadar ortak nokta bulmak pek mümkün gözükmemektedir.

1.3.Entelektüelin Politik İşlevi

Bir toplum içerisinde farklı etnik yapı ve dine mensup ve de farklı gelir düzeylerine sahip, farklı mesleklerde yer tutmuş insanlar söz konusudur. Toplumun tüm bu üyeleri, sosyal-siyasal gelişmelerden çeşitli şekillerde etkilenebilirler ve bunlara farklı tepkiler verebilirler. Bu etki-tepki durumu da kişinin siyasal tercihini oluşturmaktadır. Ama bu tercihlerin şekillenmesinde birçok etken rol oynarken, önemli bir etken de entelektüellerin fikirleri, söylevleri, tutumlarıdır. Entelektüel, toplulukları harekete geçirebilme,

³⁴ Biz burada, konumuzun kapsamı gereği, milliyetçiliğin Benda'ya göre aydınlar üzerindeki etkilerini detaylı olarak vermiyoruz. Bu konuya dair, Benda'nın burada sözü edilen **Aydınların İhaneti** adlı kitabından daha fazla bilgi alınabilir.

³⁵ Charles Kurzman, Lynn Owens, **The Sociology Of Intellectuals**, 2002, http://www.unc.edu/~kurzman/cv/Kurzman_Owens_Intellectuals.pdf, (Gözlem Tarihi:14.04.2011) s. 68

³⁶ Ülgener, **a.g.e.** s. 89

yönlendirebilme yeteneğine sahip olmasıyla oldukça önemli, tarihsel bir rolü üstlenmiş olur.

Bir sosyal sınıf olarak, özellikle modern dönemlerde ortaya çıktığı kabul edilen entelektüeller, siyasi varlıklarını etkili bir biçimde bu dönemde hissettirebilmişlerdir ama bu konuya daha kapsamlı bakılırsa, eski Yunan'da da modern entelektüel faaliyetlerin benzerlerine rastlanabilmektedir. Mehmet Cüneyt Birkök, bu konu üzerine şöyle yazar: *Eski Yunan'da, günümüzü de etkileyen sosyal ve siyasi faaliyetleri olan entelektüeller, önemli bir zümreyi teşkil etmektedir. Düşünme, akıl yürütme gibi felsefi nitelikli de olsa entelektüelliğin temel geleneklerinin bu dönemde fonksiyonel olduğunu görüyoruz*³⁷. Burada dikkat çekildiği üzere, modern entelektüellerle eski Yunan'daki düşünürlerin arasında ana hatlarıyla bir benzerlik söz konusudur. Modern entelektüelin seküler algısı ve hitap etmekte olduğu kitleler, sosyal sınıflar ve gruplar göz önünde bulundurulduğunda, aralarındaki fark daha iyi anlaşılabilir. Deyim yerindeyse, modern entelektüelin, yerinden oynatabildiği taş, oldukça büyük olabilmektedir diyebiliriz: Bazen işçiler, bazen burjuvazi bazen işsizler, bazen de yoksullar, harekete geçirilen gruplar olarak örneklenebilir.

Buraya kadar gelmişken, modern anlamda entelektüel diye bahsettiğimiz aktörü somutlaştırabilmek açısından, Paul Johnson'a başvurmak yerinde olacaktır. Johnson'a göre modern entelektüelin ilki, J. J. Rousseau' dur. Johnson, Rousseau'yu, *var olan düzeni bütünüyle reddetme hususunda hak iddia etmesi, kendi tasarısının ilkelerine göre onu tepeden turnağa yeniden şekillendirme yeteneğine olan güveni, bunun siyasi bir süreçle gerçekleştirilebileceği yönündeki inancı ve özellikle de insan davranışında içgüdü, sezgi ve dürtünün oynadığı önemli rolü tasdiki*³⁸ gibi vasıflarla donanmış olarak tarif eder. Bu tariftten yola çıkarak, Johnson'un ilk entelektüel olarak nitelediği Rousseau, mevcut politik düzene yorum getirmekle değil, ona tamamen yeni bir şekil verme fikriyle devrimci bir rol üstlenmiştir diyebiliriz. Tabi devrimci bir rol üstlenilmesi, eylemde bulunabilmeyi mutlaka gerekli kılacaktır. Bu bağlamda, entelektüel için, eylemlilik hali, onun politik işlevinin kamusal hayatta gözlenebilmesi için oldukça önemlidir. Bu noktada konuya Michel Foucault perspektifinden bakmak da faydalı olacaktır. Foucault'ya göre entelektüel, *hâlâ*

³⁷ Mehmet Cüneyt Birkök, **Aydınlar ve Bazı Vasıfları**, 1996, <http://www.iudergi.com.tr/index.php/iktisatsosyoloji/article/viewFile/6239/5763> (Gözlem Tarihi: 02.01.2012) s. 5

³⁸ Johnson, **a.g.e.** s. 3

*hakikati görmemiş olanlara, hakikati söyleyemeyenler adına, hakikati söylüyordu: Entelektüel, vicdandı, bilinçti, belâgatti*³⁹. Foucault, entelektüelin bu işlevini belirtirken, bir yandan da siyasi mücadele içerisinde olmasının altını çizer: *Entelektüelin rolü, herkes hakkındaki ifade bulamamış hakikati söylemek için “biraz öne veya biraz yana” çıkmak değildir; entelektüelin rolü, daha çok iktidar biçimlerine karşı, bu biçimlerin hem nesnesi hem aracı olduğu yerde mücadele etmektir...*⁴⁰. Foucault’nun bu cümleleri bağlamında göz önünde tutulması gereken nokta, sadece teoride mücadele eden bir entelektüelin, gerçek anlamda siyasi işlevini yerine getirmiş olamayacağıdır. Yani Foucault’ya göre entelektüelin teorideki mücadelesi, pratikte de sürmelidir.

Edward Said ise bu konuda yazarken, özellikle siyasal ve sosyal sorumluluğa dikkat çeker ve entelektüelin, sıradan ve bencil bir insandan farklı olmasını vurgular. Said şöyle konuşur: *...Entelektüelin toplumda, sadece kimliksiz bir profesyonel, salt kendi işine bakan bir sınıfın yetenekli bir üyesi olmaya indirgenemeyecek özgül bir kamusal role sahip bir birey olduğunda ısrar etmek istiyorum... Entelektüel, belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi ya da kanıtı temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip olan bireydir...*⁴¹. Said’in bu sözlerinden, entelektüelin siyasi sorumluluğu üzerine Foucault ile paralel görüşlerde olduğunu çıkarmak mümkündür. Her ikisinde de belli bir amaca yönelik, toplumun belli bir kesiminin temsili vurgulanmaktadır. Ayrıca Said, entelektüelin, kendine özel alanında faaliyette bulunarak entelektüel olamayacağını söyler ve *bir yazının kaleme alınıp yayımlanmasından sonra, kamusal dünyaya girildiğinin*⁴² altını çizer. Kısacası kamusal hayat, entelektüeli tarihsel olarak var eden sahnedir diyebiliriz.

Modernleşmenin yarattığı bir aktör olarak entelektüel, modernlik sonrasında yani postmodern dönemde de bu işlevi sürdürebilmekte midir ve bunu yapabilmesinin şekli, tarzı nasıl olmaktadır? Günümüzde artık toplumların, özellikle de içerisinde birçok etnik unsuru bulunduran toplumların ideal siyasi yapısı, çoğulcu demokrasi olarak düşünülmekte ve tartışılmaktadır. Bu koşullar altında, bilgi ve iletişimin, toplumun kılcal damarlarına yayıldığı ve sanal âlemde sınırların yok olduğu günümüz dünyasında, entelektüel de

³⁹ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi Seçme Yazılar 1*, 2.b., çev., Işık Ergüden- Osman Akınhay-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 32

⁴⁰ a.e. s. 32

⁴¹ Said, a.g.e. s. 27

⁴² a.e. s. 28

sosyal, politik, kültürel tartışmalara daha çok katılmak ihtiyacı duyacaktır. Aksi takdirde, Foucault'nun ve Said'in de işaret ettiği gibi asıl görevini yerine getirmekten uzak kalabilir. Etyen Mahçupyan, *demokratik zihniyetin* yerleşmiş olduğu bir topluma yönelik önemli bir noktaya dikkat çeker ve bu bağlamda entelektüelin işlevini ortaya koyar. Ona göre demokratik bir toplumda, muhtemel manevi itibar farkları en az düzeye indirilmiş olduğu için, sıradan bir insanla, bilgili insan arasında önemli bir fark kalmayacaktır ya da bu farkların, politik hayatta bir getirisi bulunmayacaktır. Dolayısıyla entelektüel, bu şartlar altında *topluma ayna tutulması, ortak yanlışların temizlenmesi, yaratıcılığa ve ortak kullanıma izin verecek kişisel özgürleşme yolunun açılması*⁴³ gibi işlevleri üstlenmelidir. Mahçupyan özellikle bugünkü toplumsal düzene atıfta bulunmaktadır ve bu paralelde, toplumsal konularda birçok yanlış, yarım ve gereksiz bilgilerin ortalarda dolaştığına işaret etmektedir. Bu durumda entelektüeli bir yol gösterici, bireysel özgürleşmelere imkân veren, öte yandan *çevresini eleştirirken, kendisini de eleştiriye açan* biri olarak niteler.

Buraya kadar anlatılanların özeti olarak entelektüel, ilk etapta sosyal-siyasal konularda duyarlı olmasıyla öne çıkmaktadır. Özellikle Foucault'da ve Said'de bu net olarak görülmektedir. Bu işleviyle özellikle modern dönemde sahneye çıkan entelektüel, bugünün postmodern dünyasında da bu ana prensibi bırakmamış olmalıdır şeklinde tespitite bulunabiliriz.

1.4. Türk Entelejansiyası

Toplumsal sınıflar, tarih boyunca var olmuş ve toplum içerisindeki sosyal, ekonomik ve siyasal olaylarda çeşitli roller üstlenmiştir. Önce de vurguladığımız gibi, toplumun geri kalanından ayrılan bu sınıflar, bazen meslekleri bazen soyluluk vesilesiyle belli imtiyazlar edinebilmişlerdir. Bizim toplum yapımızda ise Batı toplumlarına nazaran, keskin çizgilerle sınırları çizilmiş bir sınıflaşma söz konusu olmuş gözükmemektedir.

Osmanlı'da ve sonra Cumhuriyet dönemi boyunca bir sınıflaşmanın olmadığını söylerken, bu fikrimizi destekleyen ve bu durumun nedenlerinden birine değinen Kemal H. Karpat'ın görüşlerine yer verebiliriz. Karpat'a göre Osmanlı'da toprağın mülkiyeti devlete ait olduğu için, toprak mülkiyetine dayanan bir aristokrat sınıf oluşmamıştır. Ama Karpat, bir yandan da Doğu Anadolu'da feodal bir toprak sisteminin kurulduğunu belirtip, bu

⁴³ Etyen Mahçupyan, "Hangi Entelektüel?", **Doğu Batı**, ed.Taşkın Takış, S. 35, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s. 23

durumun, neden toplum içerisinde bir ayrıcalık olarak yerleşmediğini şöyle ifade eder: ... *Toprakları ellerinde tutan zümreler hiçbir zaman bu durumlarını kanunen kabul ettiremediler veya teşkilatlanmış bir sınıf olarak iktidara geçemediler çünkü karşılarında askeri kaygıları en başa alan her şeye kâdir bir devlet vardı...*⁴⁴. Bu tespitten yola çıkarak denilebilir ki Osmanlı Devleti, kendi iktidarını, askeri zeminde oldukça kuvvetli bir biçimde tesis edebilmiş ve dolayısıyla toprak sahibi herhangi bir sınıfın yükselip, politik imtiyazlar elde etmesinin önünü kesebilmiştir.

Bizim toplum yapımızda net bir sınıflaşma olmaması ile birlikte belirli bir entelektüel veya *aydın* zümrenin hiç oluşmadığını söylemek doğru olmayacaktır. Sabri F. Ülgener'e göre bizde *aydın*'ı tanımak için Tanzimat öncesi ve sonrasını göz önüne almamız gerekir. Onun tespitiyle *Tanzimat Öncesi Aydınları*'nın içerisinde bazen bir Ayasofya Vaizi, bazen bir Rumeli Kazasker'i, bazen bir Saray nüfuzlusu mevcut olmuştur. Ona göre diğer gruplar ise *Bürokrat Aydın* ve *Günümüzün Sol Aydın*'dır. Ülgener, bu üç gruptan Tanzimat ve sonrasının aydınlarını şöyle niteler: *Tanzimat ve sonrasının aydını, Saray ve Babiâli'den ve kendi seviyelerindeki okuryazardan öteye yığınla diyalog kurabilmiş değildir... Bürokrat Aydın ise tabana, tepeden bakan ve küçümseyen tavrı ile kitleye devamlı yabancı olarak kaldı*⁴⁵. Ülgener, *Tanzimat Sonrasının Aydın*ı derken Cumhuriyet Devrini de dâhil eder ve bu dönemin aydınlarının, kitlelere kibirli bir tutumla yaklaştığını ve dolayısıyla sosyo-politik işlevler açısından etkisiz kaldıklarını vurgular. Ülgener'in üçüncü grup aydın olarak nitelediği *Günümüz Sol Aydın*ı ise ona göre bürokratin bıraktığı boşluğa bir başka kanattan başka bir aydın olarak gelip yerleşir. Ülgener, bu tip aydınları şöyle tanımlar: *Giyim kuşamı ile saç sakal modası ve çetrefil Türkçesi ile farklı bir tip! Tiyatro grupları, ses sanatçıları ileri gençlik kolları ile bölge bölge ve köy köy yığını saflarına katmanın mücadelesini vermiş ve fırsat buldukça da vermekten geri durmamakta*⁴⁶. Bu cümleden ilk bakışta anlaşılan, *Sol Aydın*'ın, sosyo-politik sorumluluk adına daha etkin ve istekli olduğudur; fakat Ülgener, ilerleyen cümlelerde, bu grubun, giyim, kuşam, saç-sakal açısından, yığınlara yabancı kaldığını ifade eder. Dolayısıyla, *Tanzimat Aydın*ı ve *Bürokrat Aydın* gibi *Sol Aydın* da genel hatlarıyla toplumun alt tabakalarından kopuk bir izlenim yaratmış olmaktadır. Bu açıklamalar ve tespitler ışığında bir noktayı vurgulamakta yarar var ki o da gerçek

⁴⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 2.b., AFA Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 83

⁴⁵ Ülgener, **a.g.e.** ss. 100-101

⁴⁶ **a.e.** s. 103

entelektüelin politik açıdan belli başlı sorumluluklarının ve işlevlerinin olduğudur. Bir çıkarım yapmak gerekirse, bizdeki entelektüellerin ya da aydınların eksik kalmış bir yönü, bir entelektüele özgü sosyo-politik işlevlerin yerine getirilmemiş veya getirilememiş olmasıdır diyebiliriz. Diğer taraftan herhangi bir toplumun kültürel unsurlarından yabancılaşmak, bir entelektüel için kitleleri etkilemek ve mücadelelere katabilmek adına olumsuzluk arz eden bir durum gibi gözükmektedir. Belki de Cumhuriyetten sonra da bizim aydınlarımız üzerinde kalan kronik bir sorun olarak, taşradaki, kırsaldaki halkı yeterince dikkate almamayı, dolayısıyla onların duygularına, düşüncelerine tercüman olamamayı ve sonuç olarak halktan kopuk bir hal almayı söyleyebiliriz.

Türk Aydınları'na dair değinilmesi gereken bir diğer husus, Batı'da doğmuş olan entelektüeller ile ne ölçüde ve hangi yönlerden benzeşmekte veya onlardan ne derece farklılaşmakta olduklarıdır. Şerif Mardin'e göre *aydın* kavramı bize Batı'dan geçmiş olup, Osmanlıdaki *âlim* veya *bilgin* kavramları ile aynı şeyleri ifade etmemektedir⁴⁷. Osmanlıda durumun böyle olmasındaki en önemli etken, din; yani İslamiyet olarak görülmektedir. Bu konuda Mardin'den aktarmak gerekirse:

...Her kültürde halk katları devrimci değil muhafazakârdır... Bu muhafazakâr boyut İslam topluluklarında daha da kesin bir işlev görür. İslam toplulukları toplum ve ahlâk değerleri konusunda "sonuna kadar eleştiri" ye açık değildir. İslami topluluklarda halk katlarındaki inançlar bu darlığı yansıtır. Oysa "kritik söylem kültürü" nün en derinde yatan ögesi, eleştirinin hiçbir yerinde durdurulamayacağıdır. Batı kültüründeki bu "açık"lık, İslam topluluklarında derhal bir "çarpıklık" olarak algılanır...⁴⁸.

Mardin'in bu sözleriyle, İslam'ın bizdeki sosyal-politik etkisini görebilmekteyiz. Batı'da entelektüeli yaratan koşullar, eleştirel söyleme olanak tanımaktayken, Osmanlı'da ve daha genel olarak Doğu toplumlarında bu durum mümkün olamıyordu zira Osmanlı'da böyle kişiler daha katı bir yapıyla karşılaşmaktaydı. Böyle bir ortamdan daha ileriye baktığımızda, yani modern Türkiye'de aydınların durumuna eğildiğimizde de çok farklı bir tablo görünmemektedir diyebiliriz. Bunu söylerken, Cumhuriyetin kurucu önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün ve onunla birlikte reformlara öncülük eden lider kadronun fikrî yapısını göz ardı etmemeliyiz. Söz konusu fikirler, Türk Aydını üzerinde çok derin izler bırakmış olup, bugün bile etkileri görülebilmektedir. Ama yine vurgulanmalıdır ki modern Türkiye'deki aydın tipinin kökeni, Osmanlı'nın son döneminden ayrı düşünülemez ve bu

⁴⁷ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, 15.b., Bütün Eserleri 8, der. (Derleyen) Mümtazer Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 261

⁴⁸ a.e. s. 277

etkinin bizzat Atatürk ve arkadaşlarının da düşünce yapısını şekillendirdiği söylenebilir. Halil İncalcık, bu konu üzerine şöyle yazar:

*... İkinci Abdülhamit dönemi, siyasette Batı fikirlerine karşı olmakla beraber, kültür ve eğitim alanında büyük atılımların gerçekleştiği bir dönemdir. Sivil Batıcı eğitimin genelleşmesi, mektebin, kitabın ve gazetenin etkisi altında aynı ilkeleri paylaşan bir kamuoyunun ortaya çıkması, Batılı zihniyette bir elitin oluşması, Mustafa Kemal kuşağını ve onun düşüncelerini anlamak bakımından birinci derecede önemlidir...*⁴⁹.

İncalcık bunu belirttikten sonra, söz konusu dönemi, *Cumhuriyet devri ideolojisini hazırlayan gerçek bir Türk Aydınlanma Çağı'nı, bir kültür rönesansını, bir devrim intelligentsia'sını* yaratmasıyla vurgular. Bu özelliğiyle Türk Entelejansiyası, kavramın anlattığıyla düşünülünce⁵⁰, ideolojik olma ve toplumsal reformlara öncülük etme vasıflarına genel olarak sahip olmuştur diyebiliriz.

Türk Entelektüelinin özellikle Cumhuriyetten sonra kırsala uzak ve yabancı kalması, geleneksel yaşama karşı soğuk durması ve Batıya öykünmesi, genel olarak bu etkenler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bilhassa geleneksel bir toplumu, modern toplum yapısına dönüştürme girişimlerinin getirdiği bin türlü zorluk da bu hal üzerinde ister istemez belirleyici olmuştur. Sabri Ülgener, çok ilginç bir örnekle, bu durumun mizahi yanına dikkat çeker:

*İki ayrı dünyanın insanları olarak aydın ve sade vatandaş, bitip tükenmeyen sürtüşmeleri ile temaşa sanatımızın geleneksel koluna (hayal oyununa) konu olmuştur. Bir tarafta sokağın basit ve cahil adamını yakalar yakalamaz bir yığın ağdalı ve perdahlı sözler üstüne çullanıp ayaküstü hesabını görü vermenin tadını çıkarmaya bakan ukalâ ve bilgiç aydın: Hacivat! Öbür tarafta, berikini ağdalı sözleri ile kafası adamakıllı karışmış saf ve cahil, ama-şakası yok- bir an gelip tepesi atmaya görsün karşısındakine ağız tadıyla bir güzel dersini veren halk adamı: Karagöz! ...*⁵¹.

Ülgener'in bu örneği aslında konunun özetini sunmaktadır. Aydın ile sıradan halk arasındaki bu karşıtlık ve çekişme, geleneksel bir eğlencemiz olan *Karagöz ile Hacivat*'da layıkıyla gösterilmektedir. Buradan hareketle belirtmeli ki Cevat Fehmi Başkut'un eserlerinin birçoğunda bu tarz karşıtlıkların benzerlerinin yansıtıldığını, ilgili bölümde göreceğiz. Cevat Fehmi Başkut'un kendisi ise gerek gazetede yazılarına bakıldığında gerekse kaleme aldığı oyunlarda görülebileceği üzere söz konusu entelektüel tipine uzak bir profil çizmektedir. Öte yandan Cumhuriyetin inkılâplarının, toplumsal hayatta işlevsel

⁴⁹ Halil İncalcık, "Atatürk ve Atatürkçülük", **Doğu Batı**, ed. Taşkın Takış, S.29, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2004, s. 98

⁵⁰ "Entelejansiya" başlıklı kısımda verilen açıklama kast edilmiştir.

⁵¹ Ülgener, **a.g.e.** s. 95

kılınabilmesine dair bazı yazılarında ve eserlerinde farklı tonlarda vurgulamalara rastlanabilmektedir. Bu anlamda da Başkut, Türk Entelejansiyası diye tabir edebileceğimiz kesim içinde, özellikle ekonomide sosyal adaleti gözetmekle, toplumsal hayattaki siyasi ve kültürel sorunsalları analiz etmek ve eleştirmekle kendi çizgisini oluşturmaktadır diyebiliriz.

2. SOSYALİZM VE SOSYAL DEMOKRASİ

Sosyal demokrasiyi anlamak, sosyalizmi anlamakla ve deyim yerindeyse sosyal demokrasinin, sosyalizmden ayrılan yönlerini belirtmekle mümkün olacaktır. Sosyal demokrasinin ekonomi ve politika üzerine yorumları ve ilkeleri, sosyalizmden daha hafif tonlarla tarih sahnesinde var olmuştur. Aslında birçok sosyaliste göre sosyal demokrasi, burjuva ideolojisi karşısında tavizler vermeyi göze alarak yol almayı başarmıştır. Daha net söylemek gerekirse sosyalistlerin gözünde sosyal demokrasi, kendisini *serbest piyasa* 'ya uydurmakla suçlanmıştır. Bizim yapmamız gereken ise ilk önce sosyalizmin teorik perspektifine bir göz atmak ve ardından sosyal demokrasiyi tarif etmektir.

2.1. Sosyalizm

Sosyalizmin doğuşu, elbette sanayi devriminden ve dolayısıyla sanayileşmeden ayrı düşünülemez zira sosyalizm, sanayileşme ile birlikte olağanüstü koşullarda çalıştırılan ve akabinde çok zor hayat şartları altında yaşamak zorunda kalan işçi kitlelerinin ideolojisidir. Bu bağlamda sosyalizmin fikir olarak filizlendiği coğrafya, sanayi devriminin gerçekleştiği ve kıta Avrupasından önce sanayileşmeye başlayan İngiltere'dir. Sosyalizmin ana teorisine girmeden önce, sosyalist teoriye öncülük eden veya ona katkıda bulunan birkaç düşünürden bahsetmek gerekmektedir.

Bu kısa girişe sadık kalarak devam edersek, İngiliz sanayici ve sosyalist teorinin önemli bir öncüsü sayılabilecek olan Robert Owen'dan bahsetmek yerinde olacaktır. *Owen, endüstri devriminin sonucu olarak bir azınlık zengin olurken, halkın çoğunluğunun yoksulluğa düşmesini doğal saymamıştır*⁵². Owen'ın en önemli özelliği kendisinin de sanayici olmasıdır. Bu sebeple onun bu adaletsizliğe karşı çıkması, adeta bir özeleştirici mahiyeti taşır. Adnan Güriz, onun fikirlerinin içinde, başlangıçta sosyalist unsurların bulunmadığını belirtir. Onda özellikle ortaya çıkan, rekabetçi bir düzen değil *elbirliği ile*

⁵² Adnan Güriz, *Sosyal Demokrasi İdeolojisi*, 2.b., Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 37

çalışma kavramları olup bu anlamda kooperatifçiliğin de önemli bir temsilcisidir⁵³. Diğer bir düşünür de Fransız sosyalizminin öncüsü olan Saint Simon'dur. Engels, Saint Simon için şöyle yazar:

...Saint Simon, kendisi henüz otuz yaşındayken patlak veren büyük Fransız Devriminin çocuğudur. Devrim, üçüncü kesimin, yani ulusun üretimde ve ticaretle etkin olan kitlesinin, o zamana dek imtiyaz sahibi olan aylak iki kesimine, soylulara ve ruhban sınıfına karşı zaferiydi... Üçüncü kesim ile ayrıcalıklı kesimler arasındaki karşıtlık, Saint Simon'un kafasında işçiler ile aylaklar arasındaki karşıtlık biçimini aldı...⁵⁴.

Engels'in bakışıyla Saint Simon, sınıf kavgasının taraflarını da sebebini de farklı ve yanlış almıştır. Engels, Saint Simon'a göre işçilerin içinde, fabrikatörlerin, bankerlerin ve tüccarların da bulunduğunu söyler ve onun, sosyalist teorinin temel öğretisiyle çeliştiği yönünü belirtmiş olur⁵⁵.

Yukarıda kısaca değindiğimiz düşünürlerle ek olarak, Charles Fourier ve Ferdinand Lassalle'i de sayılabilir ama biz burada konunun dağılmasını sağlamak ve sosyalizmin temel öğretilerinden bahsetmek niyetiyle, sözü uzatmaktan kaçınıyoruz. Sosyalizmi, çalışmamızda gerekli olabilecek kısmıyla anlatıp, bir ideoloji olarak ana hatlarıyla vermek, tezin bağlamı açısından daha uygun görülmektedir.

Sosyalizmi belirli kalıplara sokup, tek cümlede tanımlamaktan ziyade, onun bazı konulara, olay ve durumlara bakış açısını açıklamak daha yerinde olacaktır. Bununla birlikte, J.P. Chevenement'in sözleriyle sosyalizm, *toplumu anlamaya, onu değiştirmeye olanak veren bir kuramdır, tarihsel oluşumların yapıları ve gelişmelerinin kuramıdır*⁵⁶. Bu kuram, toplumsal sınıflar ve bu sınıflar arasında zuhur etmiş veya eden mücadeleler temelinde yükselmiştir demek, sanırız isabetli bir anlatım olacaktır. Özellikle sosyalizmin temsil ettiği toplum kesiminin *işçi sınıfı* olduğunu ve bu sınıfın, *burjuvaziye* karşı yürüttüğü mücadelenin ideolojik temelini oluşturduğunu bilmemiz, yukarıda söylediğimizi destekleyecektir. Bu bağlamda devam ederek, Friedrich Engels'in sosyalizme yönelik sözlerine değinebiliriz. O'na göre Fransız Devriminin sonrasında ortaya çıkan ekonomik ve politik düzen, *mülk sahipleriyle mülksüzler, kapitalistlerle ücretli işçiler* arasında egemen olan bir sınıf çatışmasını barındırmaktaydı ve sosyalizm de bu çatışmanın bir

⁵³ Güriz, **a.g.e.** s. 38

⁵⁴ Friedrich Engels, **Ütopya dan Bilime Sosyalizm**, 2.b., çev. Yılmaz Onay, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2006, s. 45

⁵⁵ **a.e.** s. 46

⁵⁶ D. Motchane- J.P. Chevenement, **Sosyalizm İçin Anahtar**, 1.b., çev. Hayrettin Cangız, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s. 53

ürünüydü⁵⁷. Görüldüğü üzere Engels'e göre bu çatışmayı yaratan, bireylerin ekonomik koşullarıdır. Sosyalizmin temel öğretilerinden biri olan *altyapı* kavramı tam da bu durumu anlatmak üzere ortaya çıkmıştır ve yine sosyalist ideoloji bağlamında söz konusu *ekonomik altyapı*, *politik üstyapı*'yı belirleyen birinci faktördür. Engels, bu iki kavramın, tarihin bütün dönemlerinde oynadığı rolü, şu sözlerle ifade eder: *...Toplumun birbiriyle mücadele eden sınıfları her seferinde o dönemin üretim ve dolaşım ilişkilerinin, tek kelimeyle ekonomik ilişkilerin ürünüdür; demek ki her dönemde toplumun ekonomik yapısı gerçek temeli oluşturur. Gerek hukuksal ve politik kurumların gerekse dinsel, felsefi ve diğer anlayış tarzlarının, her tarihsel zaman kesitinde oluşturduğu üstyapı, o dönemdeki altyapıdan hareketle açıklanabilir...*⁵⁸. Net bir şekilde anlaşıyor ki sosyalizm, Engels'in bahsettiği şekliyle toplum içindeki ekonomik ilişkileri, diğer sosyal ve politik durumları belirleyen temel etken olarak kabul etmektedir. Eric A. Nordlinger'in sözleriyle *Marx'a göre üretim ilişkileri öncelikle mülkiyet ilişkileri, insanların ve mülkün kontrolü ile ilgilidir*⁵⁹. Başka bir deyişle ve modern zamanları da kapsayacak biçimiyle *üretim ilişkileri*, en önemli toplumsal belirleyicidir. Bu temelde, marksizmin temel iddiasını Alan R. Ball'ın, şu sözleriyle verebiliriz: *Politik iktidar, ekonomik gücün kendisinde yoğunlaştığı bir azınlığın elinde bulunmaktadır*⁶⁰.

Sosyalizmin iddiaları, bütün bir dünya tarihini kapsamaktadır fakat onun ilkelerinin ortaya çıkmasını sağlayan sosyo-ekonomik yapı, modern zamanların karakterinde mevcuttur. Bu doğrultuda Martin Thom'un, *modern zamanların mülkiyet ve ticareti dikkate alan kişisel özgürlük fikri, barışçı bencil insanların, kendi kaderlerini halkın akıbetinden ayırması manasına gelmektedir*⁶¹ tespiti yerindedir denilebilir. Bu suretle, Fransız Devrimiyle aristokratik ve dogmatik bağlarından kurtulan insanlar, kentlere yönelerek üretim güçleri sahiplerinin yani burjuvazinin sömürsü altına girdiler. Marx bu durum üzerine şöyle der: *... Eski zamanlarda, ortaçağlarda ve modern sömürgelerde, yer yer büyük ölçüde uygulanan elbirliği, boyunduruk ve kulluk ilişkilerine ve esas olarak köleliğe dayanır. Kapitalist biçim ise, tersine, başından sonuna kadar, emek-gücünü*

⁵⁷ Engels, **a.g.e.** s. 39

⁵⁸ **a.e.** s. 61

⁵⁹ Eric A. Nordlinger, "Political Sociology: Marx and Weber", **Politics and Society**, ed. Eric A. Nordlinger, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., United States of America, 1970, s. 9

⁶⁰ Alan R. Ball, **Modern Politics&Government**, 5.b., MacMillan Press Ltd, London, 1993, s. 34

⁶¹ Martin Thom, **Republics, Nations and Tribes**, 1.b., Published by Verso, London, 1995, s. 91

*sermayeye satan özgür ücretli işçinin varlığını öngörür...*⁶². Dolayısıyla o'na göre modern toplumun sorunları, kapitalist üretimden ve sınıf mücadelesinden kaynaklanmaktadır⁶³. Marx'ın sözlerinden kolayca anlaşılacağı üzere, emek gücü sahiplerinin özgürlüğü, kapitalizm için bir ön şarttır. Zaten Fransız Devriminin *Burjuvazi Devrimi* şeklinde adlandırılmasının sebebi de burada yatmaktadır. Eskinin köylüsü, kölesi olan insanlar, şimdinin *İşçi Sınıfı*'nı meydana getirecekti ve tam anlamıyla emeklerini, burjuvaziye satmaları ile var olacaktı. Sosyalizmin lügatinde bu durum *emek sömürü düzeni* olarak adlandırılmaktadır. Marx ve Engels'in cümleleriyle anlatmak gerekirse burjuvazi, *kırı, kentin egemenliği altına soktu. Çok büyük kentler yarattı, kentsel nüfusu, kırsal nüfusa göre büyük oranda artırdı ve böylece nüfusun önemli bir bölümünü kır yaşamının ahlaklığından kopardı... Köylü halkları, burjuva halklara, Doğuyu Batıya bağımlı kıldı*⁶⁴. Burada ortaya çıkan tablo gayet trajikomiktir: Zihni anlamda uyandırılan köylüler, birer sanayi yuvası olan şehirlerin sömürülen sınıfı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyalizm bağlamında söylersek sömürülme sabit kalırken, sömüren sınıf değişmiştir.

Peki burjuvazinin sömürüsü altına giren bu yeni sınıf, bu sömürüden nasıl kurtulabilecektir ve kendisinin sömürülmesine engel olan, herkesin politik ve sosyal açıdan eşit hak ve standartlara sahip olacağı bir düzene nasıl geçilecektir? İşte bu soru, sosyalizmin politik sorusudur. Bu soru bağlamında sosyalizmin politik ilkelerine ve yorumlarına bakabiliriz.

Sosyalizm perspektifinde *devlet* tanımlaması önemlidir. Sosyalizm bağlamında *devlet*, belli bir zümrenin, asıl anlamda modern zamanlarda burjuvazinin çıkarları doğrultusunda işleyen organizasyondur. Marx, kapitalistlerin, devletle olan ilişkisini şu sözlerle anlatır: *...Burjuvazi, ücretleri düzenlemek, yani bunu artıdeğer yapımına uygun sınırlar içinde tutmak, işgününü uzatmak ve emekçinin kendisini normal bir bağımlılık durumuna sokmak için, devletin gücünü her zaman kullanır...*⁶⁵. Marx özellikle İngiltere'nin sanayileşme tarihinden önemli örnekler vererek, siyasi otorite ile kapitalizmin, işçiler aleyhine işbirliğine dikkat çeker. Örneklerden birinde, emekçilerin birleşip, haklarını aramalarını, 14. yüzyıldan başlayıp, 1825'te, sendikalara karşı çıkarılmış

⁶² Karl Marx, **Kapital**, C. I, 10. b., çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2011, s. 325.

⁶³ Lyman Tower Sargent, **Contemporary Political Ideologies**, 4.b., Dorsey Press, United States of America, 1978, s. 80

⁶⁴ Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Parti Manifestosu**, 5.b., çev. Erkin Özalp, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 15

⁶⁵ **a.e.** s. 701

olan yasaların kaldırılmasına kadar yasaklanmış olduğunu anlatır⁶⁶. Engels de bu konuda şöyle yazar: *...Modern Devlet, biçimi ne olursa olsun, özünde kapitalist bir mekanizmadır, kapitalistlerin devletidir, ideal bir toplu kapitalisttir. Ne kadar çok üretici gücü kendi mülkiyetine alırsa bir o kadar daha gerçekten toplu kapitalist olur, bir o kadar daha çok yurttaşı sömürür...*⁶⁷. Anlaşıldığı gibi Marx, siyasi otoritenin, tarihsel olarak kapitalizmle el ele yürüdüğünü vurgulamaktadır. Engels de aynı perspektiften bakarak, devletin, burjuvazinin yaptığını yapmakta olan bir yapı arz ettiğini ve devletin, üretici gücün mülkiyetini almasının, tam anlamıyla bir çözüm arz etmediğini söyler. Engels'e göre üretici güçleri devletin devralması bir çözüm değildir ama çözüm aracını içinde barındırır. Bu doğrultuda devam ederek, sosyalist tabirle söylenirse *burjuva devlet* iktidarı altında bulunan kapitalist toplum, bu şekilde nasıl bir yapıya bürünecektir? Sosyalist teoriye göre kapitalizm kendi isyancısını, bizzat yaratmıştır ve sonu da onun elinden olacaktır. Elbette yukarıda da bahsedildiği gibi bu isyancı(lar) *proletaryadır*. Marx, *proletarya* elinden sonlanacak olan bu sistemin, nasıl bir yol izleyeceği üzerine şöyle yazar:

*...Doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmeleri, acımasız bir vahşetle ve en bayağı, en rezil, en küçültücü, en çirkin tutkuların dürtüsü altında gerçekleştirilmiştir. Yalıtılmış, bağımsız emekçi bireyin, deyim yerindeyse, kendi emek koşullarıyla kaynaşmasının sonucu olan özel mülkiyetin yerini, öbürlerinin itibari olarak özgür emeğinin, yani ücretli emeğin sömürülmesine dayanan kapitalist özel mülkiyet alır...*⁶⁸.

İşte bu şekilde yoluna devam eden kapitalist sistem, işçileri yani emek gücü sahiplerini mülksüzleştirdiği gibi, üretim araçları da sermayeye dönüştürür. Bu sermaye, giderek tek elde toplanacak ve merkezîleşecektir. Marx, geri kalan kısmı şöyle anlatır:

*... Dönüşüm sürecinin bütün avantajlarını sömüren ve tekellerine alan büyük sermaye sahiplerinin sayılarındaki sürekli azalmayla birlikte, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü de alabildiğine artar; ama gene bununla birlikte, sayıları sürekli artan, kapitalist üretim sürecinin kendi mekanizması ile eğitilen, birleştirilen ve örgütlenen işçi sınıfının başkaldırımları da genişler, yaygınlaşır. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendi egemenliği altında fişkırpıp boy atan üretin tarzının ayak bağı olur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, en sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla bağdaşamadıkları bir noktaya ulaşır. Böylece kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin çanı çalmıştır. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilirler...*⁶⁹.

Bu pasaj, Marx'ın kurgusuyla, sosyalizm *literatüründe kapitalizmin kaçınılmaz sonu* olarak bilinir ve bu aşamadan sonra siyasi iktidarın, mevcut düzenden galip çıkmış ve

⁶⁶ Marx, **a.g.e.** s. 702

⁶⁷ Engels, **a.g.e.** s. 77

⁶⁸ **a.e.** s. 726

⁶⁹ **a.e.** s. 727

en kalabalık, en güçlü sınıf olan *proletaryaya* geçmesi beklenir. *Proletaryanın* iktidarı ile sosyalist düzen sağlanmış olur. Shumpeter'in deyişiyle *kapitalizm savunmasız kalmış, kendi savunmasını kendisi yıkmış olmaktadır*⁷⁰. Bu sistematik geçiş, *bilimsel sosyalizm* olarak Marx ve Engels tarafından teorileştirilmiştir ve marksizmin özgün bir yönü de budur.

Denilebilir ki *marksist tarih felsefesi ilk ve önde gelen bir objektif akılcılıktır; bu her zaman, marksist tarih teorisinin, geçmişe başvurmasında görülebilir*⁷¹. Thomas Meyer bu durum için şöyle yazar: *Marksizm, o ana kadarki tüm sosyalist öngörülerin aksine bilimsel sosyalizm olma iddiası ile ortaya çıktı. Var olan sosyalizm anlayışına getirdiği değişiklik ve ekler kesinlikle hedef öngörüler alanında yer almadı. Daha çok sosyalizmin insanların isteğinden öte bağımsız tarihsel gereklilik olduğu teminatına dayanıyordu*⁷². Meyer'in belirttiği üzere marksizm, sosyalizmi tarihsel olarak gerçekleşmesi kaçınılmaz bir sistem niteliğine büründürmekteydi. İşte bu noktada sosyalizme getirilen önemli eleştirilerden birine, *bu tarihsel gerekliliğin gerçekleşmesine dair emarelere rastlanmıyor olduğuna* sözü getirmeliyiz. Bu bağlamda şu da söylenmeli ki tarihsel olarak zorunlu görülen marksist iddianın gerçekleşmemesi, yukarıda genel olarak belirtilen sosyal ve ekonomik değişimlerin de gerçekleşmemiş olduğunu zorunlu olarak anlatır. Öte yandan 20. yüzyılın başında kurulan Sovyet Sosyalizmi'nin de ilerleyen zamanda bir dikta rejimine dönüşmesi, Rusya'da sosyalist hedeflere ulaşamadığı gibi sosyalist ilkelerin dışına çıkılması, Avrupa'da marksist-sosyalist teoriler üzerine yeniden düşünülmesinde etkili olmuştur. Bu açıklama çerçevesinde sosyalizm üzerine getirilen eleştirilere ve bu eleştiriler ışığında kimilerine göre onun varisi ama kimilerine göreyse *haini* olan sosyal demokrasiyi açıklamaya, ana hatlarını çizmeye geçebiliriz.

⁷⁰ Joseph A. Shumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**, 3.b., Harper&Row Publishers, New York, 1962, s. 143

⁷¹ Cornelius Castoriadis, **The Imaginary Institution of Society**, 1.b, Polity Press, Cambridge, 1997, s. 41

⁷² Thomas Meyer, **Demokratik Sosyalizm- Sosyal Demokrasi**, 1.b., çev. Yonca Özkaya, Yorum Matbaası, Ankara, 1991, s. 34

2.2. Sosyal Demokrasi

Tarih sahnesinde yer almış olan ve bugün de belli başlı değişimlerle varlığını sürdüren birçok ideoloji, inanç, öğretilerden bahsedilebilir. Birçok dinsel inanış, sosyal, ekonomik veya politik etkenlerle revizyona tabi tutulmuş, ideolojilerin çoğu bugün için küresel versiyonlarını oluşturmak zorunda kalmışlardır. Elbette bununla beraber, hiçbir değişikliğe uğramamış ya da çok küçük çaplı bazı yorumlamalar geçirmiş teoriler, öğretiler de var olmuştur. Sosyal demokrasiye gelince, o da sosyalizmin revizyonu; yani eleştirisiyle, yeniden gözden geçirilmesiyle doğmuştur demek yerinde olacaktır. Şu sözler, sosyal demokrasi için anlamlıdır: *...Sosyal demokrasi, yüzyılı aşkın süredir, teorideki tartışmalar, pratikteki politikalar ve parti manifestolarında yer alan gelişmeler tarafından şekillendirilen bir fikir geleneğidir...*⁷³.

Tarihsel olarak sosyalizme en kapsamlı eleştiriyi getiren, revizyonizmin teorisyeni Eduard Bernstein'dır. *Bernstein'in sualleri ya da eleştirileri, klasik Marksizm'den yola çıkarak günümüzdeki anlamıyla sosyal demokrat çizgiye ulaşan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin evrimiyle içi içe gelmiştir*⁷⁴. Revizyonizm olarak da adlandırılan bu yeni sosyalist hareket, sosyalizmin o zamana dek zuhur eden teori ve pratik çelişkisinin giderilmesi adına girişilen bir nitelikte var olmuştur diyebiliriz. Meyer bu tarihsel hareketi şöyle anlatır:

*20. Yüzyıla geçerken sosyalizmin teori ve pratiği arasındaki uçurum artarken sosyalist işçi hareketi içinde revizyonizm ortaya çıktı. Revizyonizm, teori ve pratik arasındaki çelişkiyi teorik temelleri açıklığa kavuşturarak ve toplumda var olan gelişmelere gerçekçi bir şekilde yaklaşarak çözmek istiyordu*⁷⁵.

Bu pasajda Meyer'in söz ettiği çelişkilerin giderilmesi ve sosyalist teorinin, sosyal hayatın pratiğine de yansıtacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi, bazı sosyalistlerden olumsuz eleştiriler almıştır. Bununla beraber 19. Yüzyılın sonuna doğru sosyalistler, *devrimin ve şiddetin yerine, demokratik yöntemleri geçirebileceklerini fark etmeye başlamışlardır*⁷⁶ diyebiliriz.

⁷³Ingvar Carlsson, Anne-Marie Lindgren, "What is Social Democracy?", <http://www.socialdemokraterna.se/upload/Internationellt/Other%20Languages/WhatisSocialDemocracy.pdf>, (Gözlem Tarihi: 12.02.2012), s. 3

⁷⁴ İsmail Cem, **Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir Ne Değildir**, 1.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 33

⁷⁵ Meyer, **a.g.e.** s. 41

⁷⁶ Roy C. Macridis, **Contemporary Political Ideologies**, 4.b., Scott, Foresman and Company, United States of America, 1989, s. 58

Adam Przeworski, sosyalizmden farklı olarak sosyal demokrasinin, siyasi katılımı, sınıf üstü uzlaşmaları ve reformlar için çabalamayı seçmekte olduğunu söyler. Hemen akabinde bunların hepsinin birbiriyle ilişkili olduğu belirtir⁷⁷. Sosyal demokrasiyi doğuran revizyonizmi, sosyalizmden bir sapma olarak gören Chevenement ise şöyle yazar: ... *Bu, işçi hareketinin en fazla eğim gösteren, sonunda sınıfsal işbirliğine gömülüp tarihini de yitirmiş olan çizgisidir...*⁷⁸. Ona göre sosyal demokrasi, burjuvaziyle bir ittifak içine girmeye razı olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. İşte bu tarz düşünce nezdinde sosyal demokrasi, sosyalizme bir ihanettir. Buradan hareket ederek sosyalist hareketin 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında yaşadığı yol ayrımı, bir tarafta revizyonizmi ortaya çıkarmışken, diğer taraftan komünist duruşu yaratmıştır. Bu bölünmeyi Chevenement şöyle açıklar:

Bolşevik modeli kitle örgütleri, işçi hareketinin sosyal demokrasi sapmasına bir yanıt olarak ortaya çıkmışlardır. Devrimin Rusya'da başarıya ulaşip da öteki Avrupa ülkelerinde başarısızlığa uğramasından sonra, Sovyetler Birliği Komünist Partisi çoğu işçi militanlarının gözünde ideolojik etki kutbu ve örgütlenme modeli olarak Alman sosyal demokrasisinin yerini almıştı. İdeolojik ve stratejik bölünmeler, işçi hareketi içindeki yönelimleri, emperyalist savaş ve 1917 Devrimi sorunları konusunda uzlaşmaz tutumlar tutmaya⁷⁹ sürüklemişti. Bu durumun doğal sonucu ise savaştan sonra işçi hareketinin komünistler ve sosyal demokratlar olarak kesin ayrılmasından başka bir şey olamazdı⁸⁰.

1917 Ekim devriminin lideri Lenin, marksizme getirdiği yeni bir yorumla, yukarıda sözü edilen ayrılmanın arka plânını oluşturmuştur. Lenin, devrimin tam anlamıyla sanayileşme aşamasını gerçekleştirmiş ülkelerde, yani kapitalist sistemin tamamen yerleştiği ülkelerde gerçekleşeceği yönündeki marksist tezi, *sanayileşme tamamlanmadan da sosyalist devrimin gerçekleşebileceği* şeklinde değiştirmiştir. Meyer, Lenin'in dayanak noktasını şöyle açıklar: *Lenin, bilimsel sosyalizm'i emperyalizm teorisi ile güncelleştirdi: Kapitalist dünya ekonomisi birbirine bağlı ancak çelişki dolu bir bütün oluşturur. Görece daha az gelişmiş kıyı bölgelerinden başlanarak ortadan kaldırılabilir... Lenin devrimin Marx'ın beklediği gibi gelişmiş sanayi ülkelerinde değil Rusya'da başlamasını bu düşünceye dayandırdı...*⁸¹.

⁷⁷Adam Przeworski, "Social Democracy as a Historical Phenomenon", <http://www.cui-zy.cn/Recommended/mathodology/AdamSocialDemocracy.pdf>, (Gözlem Tarihi: 16.08.2011), s. 28

⁷⁸Chevenement -Motchane, **a.g.e.** s. 118

⁷⁹Burada anlam açısından daha doğru gibi gözüken, "uzlaşmaz tutumlar almaya" cümlesidir; fakat alıntı yapılan kaynaktaki cümleye sadık kalınmıştır.

⁸⁰**a.e.** s. 109

⁸¹Meyer, **a.g.e.** s. 56

Genel olarak sosyalist kanattaki bu ayrılmanın özeti, kapitalizmle uzlaşmayı reddedenler ve sosyalist hedefler doğrultusunda hiçbir şekilde taviz vermeyenler ile burjuvaziyle uzlaşma yolunda demokratik taleplere kulak verenler ve demokrasiyi önemseyenler, sosyalizmin nihaî hedefinden vazgeçilebileceğini düşünenler arasındaki çatışmadır denilebilir. Sheri Berman, *geç 19. yüzyıl ile erken 20. Yüzyıl boyunca çoğu sosyalistin, kendisini, demokrasiyi benimsemeyen diğer sosyalistlerden ayırt etmek için “sosyal demokrat” kimliğini kabul ettiğini*⁸² söylemektedir. Demokrasinin kabul edilmesi, gerçekten de sosyalistler ile sosyal demokratlar arasında önemli bir farkı teşkil etmektedir. Bu bağlamda revizyonizm, uzlaşmacı siyaset, demokrasi vurgusu ve nihaî hedefe bir “nihayet” verebilme söylemleriyle karşımıza çıkmaktadır. Giddens da bu düşünceyle paralel olarak, *revizyonist sosyalistlerin, devrimci olmayan felsefeyi, bir otoriteriyen yönetim sistemi içinde sosyalizmin potansiyel bozulmasını karşı zorunlu bir savunma gibi görmüş olduğunu*⁸³ söyler.

Şimdi tekrar Bernstein’a yani revizyonizmin önderine dönüp, marksist-sosyalist teorinin açmazlarına nasıl yorumlar getirdiğine ve onları hangi yönleriyle yeniden yorumladığına değinebiliriz. Daha önce de vurgulandığı üzere sosyalizme geçişi sağlayacak olan etkenler -ki zorunlu addediliyordu- ekonomik sorunlar olup, akabinde doğması beklenen sosyal sorunlar olacaktı. Sermayenin giderek merkezîleşmesi, küçük işletmelerin yok olması ve buna bağlı olarak orta sınıfın da proleterleşmesi ve nihayet proletaryanın zaferi. Bernstein, ekonomik olarak sermayenin, giderek tekelleşmediğine değinerek yola çıkar ve özellikle anonim şirketlerin, tekelleşmeye karşı oynadığı role vurgu yapar: ... *Böyle bir durum kesinlikle söz konusu değil. Anonim şirket biçimi, şirketlerin merkezîleşmesinin servetleri de merkezîleştirme eğilimine önemli oranda karşı koyuyor ve merkezîleşmiş sermayenin bölünmesine geniş ölçüde olanak sağlarken, büyük sermaye sahiplerinin endüstriyel şirketlerin merkezîleşmesini sağlamak üzere diğer sermaye birimlerine el koymasını gereksiz kılıyor*...⁸⁴. Bernstein bu tespiti yaparken elbette bunu belli kanıtlara dayandırarak, bu duruma bazı örnekler vermektedir:

⁸²Sheri Berman, “Understanding Social Democracy”, <http://www8.georgetown.edu/centers/cdacs/bermanpaper.pdf>, (Gözlem Tarihi: 12.02.2012), s. 3

⁸³ Anthony Giddens, **Beyond Left and Right**, 1.b., Polity Press, United Kingdom, 1994, s. 60

⁸⁴ Eduard Bernstein, **Sosyalizmin Ön Koşulları Ve Sosyal Demokrasinin Görevleri**, 1.b., çev. Levent Bakaç, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 78

... Büyük Manchester Gemi Kanalının hissedarlarının sayısı yaklaşık 40.000'e, büyük komisyon işleri yapan T. Lipton'un hissedarlarının sayısı 74.262'ye ulaşıyor. Son zamanlarda sermaye yoğunlaşmasına örnek gösterilen Londra'nın Spiers & Bond isimli büyük mağazasının toplam 26 Milyon Mark sermayesi 4650 sermayedara bölünmüş durumda ve bunların yalnızca 550'sinin hissesi 10.000 Mark'ın üstünde... Bunlar merkezîleştirilmiş şirketler kapsamındaki servetin bölünmesine ilişkin bazı örnekler...⁸⁵.

Bu tabloya göre anlaşılabilen şu ki sermaye tek elde toplansa da bunun önüne geçen ve kapitalistin işine de yarayan hisse satışları, toplumun geri kalanının giderek yoksullaşmasının önüne geçebiliyor. Ayrıca *Almanya'daki küçük işletmelerin sayısının azalmaması, tam tersine bir milyon civarında olması*⁸⁶ da sosyalist teorinin beklentisiyle uyuşmuyordu. Dolayısıyla herkesin, birer işçi olmadan da kapitalist sistemde var olabildiği söylenebilir. Ayrıca Bernstein yine bazı istatistikî verileri işaret ederek, toplumdaki gelir sahiplerinin sayısındaki artışa dikkat çeker: ...*Almanya'nın endüstriyel bölgesi Saksonya'da... 1879 ile 1890 yılları arasında 1600 ile 3300 Mark arası gelir sahiplerinin sayısı 62.140'tan 91.124'e, 3300 ile 9600 Mark arası gelir sahiplerinin sayısı ise 24.414'ten 38.841'e çıkmış...*⁸⁷. Bu verileri aktardıktan sonra Bernstein, toplumdaki mülk sahiplerinin sayısına da değinerek, sosyalist teorinin *mülksüzlerin sayısının artması* şeklindeki beklentisine de itiraz ediyor:

... Elbette daha yüksek bir gelire sahip olan herkes "mülk sahibi" değil, fakat bunun ne ölçüde söz konusu olduğu, 1895/96 vergi yılında Prusya'da vergiye tabi 6000 Mark üzerinde net mülk sahibi 1.152.332 vergi mükellefinin ilave vergi ödemek durumunda kalmasından görülebiliyor. Bunların yarısından fazlası, yani 598.063'ü 20.000 Mark'ın üzerinde, 385.000'i ise 32.000 Mark'ın üzerinde net mülk vergilendirdi... Günümüzdeki gelişmenin, mülk sahiplerinin göreceli hatta mutlak olarak azaldığı şeklinde seyrettiği varsayımı kesinlikle yanlıştır. Doğru olan tanımlama az veya çok değil, basbayağı çok, yani mülk sahiplerinin sayısı hem göreceli hem de mutlak olarak artmakta...⁸⁸.

Kısaca söylemek gerekirse bu veriler ve bunların ışığında yapılan çıkarımlar sosyalist teorinin kapitalist ekonomik sistemden doğmasını beklediği aksaklıkların oluşmadığını göstermektedir. En azından teoride, kapitalist ekonominin ilk alternatifi sosyalizm olarak düşünülmektedir; fakat sosyalizmin, ekonomik ve sosyal zenginleşmeye yönelik insan merkezli yaklaşımı, teoride kalmaktan kurtulamamıştır⁸⁹.

⁸⁵ Bernstein, a.g.e. s. 79

⁸⁶ J.S. McClelland, a **History of Western Political Thought**, 1.b., Published by Routledge, London, 1996, s. 576

⁸⁷ a.e. ss. 80-81

⁸⁸ a.e. s. 81

⁸⁹ Mohd Hazim Shah, "Ethics, Politics, and Economics: Philosophical Reflections on Economic Development", [http://www.ukm.my/penerbit/akademika/ACROBATAKADEMIKA73/akademika73\[06\].pdf](http://www.ukm.my/penerbit/akademika/ACROBATAKADEMIKA73/akademika73[06].pdf), (Gözlem Tarihi: 10. 02.2012), s. 100

Bernstein'ın ve farklı diğer düşünürlerin bu gibi birçok eleştirisi ve tespitleri, söz konusu dönemdeki bazı politik gelişmelerle de ilgilidir. İsmail Cem'e göre 1890'da Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD)'nin aldığı bazı kararlar, Bernstein'ın eleştirilerinde belirleyici rol oynamıştır: *Anti-sosyalist yasaların 1890'da kaldırılması ve SPD'nin özgür mücadeleye girişmesiyle, parti üyelerinin sayısı hızla artmış ve parti, Almanya'nın en yaygın ve en demokratik siyasal organizasyonuna dönüşmüştür. SPD'nin programını benimsemek üye yazılmanın tek koşuludur ve partinin kapıları herkese açıktır*⁹⁰. Cem, o dönemde Almanya'daki ekonomik duruma da dikkat çeker ve Alman Sosyal Demokrat Partisinin bu tarz kararlarında, ekonomideki gelişmelerin önemine vurgu yapar: *... Alman ekonomisi, 1870'lerden başlayarak 1914'e kadar kesintisiz ve büyük bir gelişme gösterecektir... Hayli eşitliksiz ölçüde bile olsa, proletarya dâhil olmak üzere Alman halkının büyük bir kesimi, ekonomik büyümeden yararlanabilmiştir. Bütün sosyal tabakaların yaşam düzeyi göreceli olarak yükselmiş, tüketimden pay almak, en düşük gelirli işçi kategorileri için bile bir gerçek olmuştur...*⁹¹. McClelland'a göre genel olarak modern endüstrinin fazla üretimi, işçi sınıfı tarafından tüketilebilmekteydi⁹². Bu tespitler doğrultusunda şöyle bir yorum yapılabilir: Nasıl ki revizyonizmin doğmasında, Almanya'daki ekonomik ve sosyal gelişmelerin, sosyalizmin beklentilerinin aksi yönünde olması etken olmuşsa, Sovyetlerin dağılma sürecinde de birçok faktörle beraber, sosyalizmin teoride hedeflediklerinin, pratikte tam tersi yönde gerçekleşmesi de etken olmuştur diyebiliriz. Sosyalizme yönelik eleştiriler, hayatın bizatihi içerisinde gerçekleşmeyen hedefler temelinde yükselmiştir demek mümkün gözükmektedir.

Sosyalizm tarihinde Jean Jaures'e değinmek ve sosyalizm için demokrasinin önemini ve gerekliliğini ondan öğrenmek isabetli olacaktır. Jaures sosyalist olmasıyla beraber, yazıları ve konuşmaları dikkate alındığında sosyal demokrat bir anlayışa sahip olduğu görülür. Özellikle bireyin haklarına, demokrasiye yaptığı vurguyla dikkat çeker: *Sosyalistler için her kuruluşun değeri, insana bağlıdır. Kuruluşlara, düşüncelere ancak kurtulmak, yaşamak ve gelişmek dileğini gerçekleştiren bireyler yaşam ve erdem getirebilir. Çünkü her şeyin (yurdun, ailenin, mülkiyetin, insanlığın, Tanrının) ölçüsü bireydir (ferttir)*⁹³. Buradaki birey vurgusu, Fransız İhtilali'nin ilkelerinden ayrı

⁹⁰ Cem, **a.g.e.** s. 42

⁹¹ **a.e.** s. 43

⁹² J.S. McClelland, **a.g.e.**, s. 576

⁹³ Jean Jaures, **Demokrasi, Barış, Sosyalizm**, 2.b., çev. Asım Bezirci, E Yayınları, İstanbul, 1991, s. 91

düşünülemez. Neredeyse liberal düşünceye varan bir vurgu göze çarpmaktadır. Jaures bir başka yerde şöyle söyleyerek bireysel haklara ve hürriyetlere, sosyalizm gerçekleştiğinde de en büyük değerin verilmesi gerektiğini şöyle vurgular: *Sosyalist düzende Ulus, yurttaşlara, şu ya da bu görevi, şu ya da bu çalışma biçimini zorla kabul ettirmek gereğini duymayacaktır. Çünkü bütün görevlerde aynı güvenlik bulunacak, eşit bir çaba için aynı karşılık alınacak, işletmelerin yönetimine katılmakta herkes aynı hakkı taşıyacaktır... Ulus nasıl ki politik egemenliği ilan ederek bireylerin politik özgürlüğünü yaratmışsa, ekonomik egemenliğini ilan ederek de bireylerin ekonomik özgürlüğünü yaratacaktır...*⁹⁴. Dikkat edilirse Jaures, Fransız Devrimiyle politik özgürlüklerin kazanılmasına değinip, devrimin eksik kaldığı yönü, *ekonomik özgürlüğün* altını çizmektedir. Genel olarak Jaures'in yazılarında ve konuşmalarında ekonomik anlamda işçilerin sömürülmesine bir karşı çıkışı ve bu bağlamda bir eşitlik vurgusuna rastlanmaktadır. Burjuva Devriminin politik ilkelerinden memnundur ve onlara taraftır denilebilir. Son bir aktarma yaparak, Jaures'in ekonomik eşitliğe verdiği önemi gösterebiliriz: *...Özgürlüğü ve bireysel mülkiyeti ortadan kaldıran kapitalist rejimdir, biz değil! Öyle ya, maden işçisinin, cam işçisinin, tül işçisinin, dokuma işçisinin bireysel mülkiyeti nerede?* ...⁹⁵. Bu şekilde konuşan biri için sosyalist denilebilir ama demokrasi ve eşitlik vurgusu dikkate alındığında revizyonizmin kapsadığı alana da yaklaşan konuşmalar yaptığını söylememek mümkün değildir. Özellikle Jaures'in o dönemde (1885'te, 1893'te ve 1902'de milletvekili seçilmiştir)⁹⁶, Fransız Parlamentosunda görev yapmış bir milletvekili olduğu da düşünülünce, demokratik mücadeleyi önemseyen tavrını görmek mümkün olacaktır.

Bernstein'a tekrar dönersek, O'nun düşüncesinde önemli bir rol de sendikalara biçilmiştir diyebiliriz. Ona göre sendikalar, endüstrideki demokrasi elçisidir ve işçilerin mağduriyetlerini gidermek için mevcuttur ancak onlara politik-devrimcilik dışında hiçbir görev biçmeyen ve geri kalan işlevleri yarırsız gören sosyalistler de yanılmaktadırlar⁹⁷. Bu konuda şunları yazarak devam eder: *Her kim girişimci olursa olsun... Belli bir endüstride çalışan kişilerin organizasyonu olarak sendika, ortak olmakla yetindiği sürece hem üyelerin çıkarlarını korumayı, hem de kamu yararını desteklemeyi başarabilir. Bunun ötesine geçen gelişme, sendikanın, tekelin tüm kötü özelliklerini içeren kapalı bir*

⁹⁴ Jaures, **a.g.e.** s. 98

⁹⁵ **a.e.** s. 97

⁹⁶ **a.e.** ss. 17-18

⁹⁷ Bernstein, **a.g.e.** s. 159

*korporasyon yozlaşması tehlikesi barındırır...*⁹⁸. Burada ve daha önceki pasajlarda da görüldüğü gibi Bernstein'da demokrasi vurgusu, toplumsal hayatın her bölümüne yönelik olarak yapılmaktadır.

Revizyonizm deyince akla gelen bir diğer düşünür Kautsky'de ise Bernstein'ın tonlarından daha hafif bir demokrasi vurgusu görülür. İsmail Cem'e göre Kautsky, burjuva demokrasisini çok kusursuz bulduğu için değil, teröre engel olan bir karaktere sahip olduğu için önemser: ... *Sosyalizmi, şiddetin soysuzlaştırdığı iddiasında olan ve bunu Bolşevizm'le ve Rus Devrimiyle örnekleyen Kautsky, sosyalizmi teröre başvurmak tuzağından ancak demokrasinin kurtaracağını savunmuştur...*⁹⁹. Bununla birlikte Kautsky'de vurgulanan bir diğer görüş de *proletaryanın* ekonomik koşullarının, iktidarı ele geçirmekteki önemli rolüdür. Kautsky bunu şu şekilde yazar:

*... Modern proletaryanın karakteristik özelliği hiç de onun yoksulluğu değildir. Binlerce yıldır hep yoksul insanlar olmuştur ama sosyal demokrat proleter hareket, tersine, son yüzyılın tikel bir ürünüdür... Modern proletaryanın ayırt edici özelliği, onun modern üretim sürecinde oynadığı önemli roldür... O, kendisini dünün ve bugünün lümpen proletaryasından belirgin bir şekilde işte böyle ayırt etmektedir...*¹⁰⁰.

Modern proletaryayı geçmişteki versiyonundan ekonomik sistemdeki rolüyle ayırt ederken, onun, sınıf savaşımını verirken, kendi durumunun elverişsizliği, ona bir yılgınlık vermekten ziyade bir motivasyon aracı olur¹⁰¹. Cem de onun bu sözleri üzerine şöyle yazar: ... *İşçi hareketinin iktidarı, kaçınılmaz bir yoksullaşma sürecinin değil, giderek büyüyen bir maddi hatta manevi gelişme sürecinin sonucu olarak görülmektedir...*¹⁰². Burada çok net olarak Kautsky ile Bernstein arasındaki fark da görülebilir. Bernstein de tıpkı Kautsky gibi *proletarya* için bir yoksullaşmanın söz konusu olmadığını söylemektedir ama ikisi arasındaki fark, işçi sınıfının, iktidarı ele geçirme ilkesinde oluşuyor diyebiliriz. Bernstein bu amacı mutlaka ele geçirilmesi şeklinde tasvir etmezken, Kautsky bu amacı terör yöntemiyle gerçekleştirmeyi reddetmektedir ama hala iktidarın *proletaryaya* geçmesini son hedef olarak benimsemektedir. Bu çıkarımımızı, onun şu sözlerini vererek kuvvetlendirebiliriz: ... *Proletaryanın temel gücü ekonomik gelişme sonucunda onun otomatik bir şekilde kazandığı güçten ibarettir. Ve tüm öteki biçimler üstünde kendi izini*

⁹⁸ Bernstein, **a.g.e.** s. 160

⁹⁹ Cem, **a.g.e.** ss. 67-68

¹⁰⁰ Karl Kautsky, **Seçilmiş Politik Yazılar**, 1.b., çev. Celal. A. Kanat, Kavram Yayınları, İstanbul, 1990, s.

22

¹⁰¹ **a.e.** 23

¹⁰² **a.e.** s. 70

*birakan en yüksek sınıf savaşım biçimi tikel ekonomik örgütlerin savaşımı değil, proletaryanın bütününe en güçlü toplumsal örgüt–devlet-için verdiği savaştır. Hakiki ve son kertede de en belirleyici politik savaşım budur...*¹⁰³. Açıkça görüldüğü gibi en önemli sınıf savaşımı, proletaryanın, kendi ekonomik gücünü kullanarak, bir kitle halinde siyasi iktidarı ele geçirmek adına girişecek olduğu savaştır.

Kautsky'nin Bernstein'la aynı safta olduğu husus ise sosyalizmin, demokrasisiz olamayacağıdır. Sosyalist literatürde Lenin tarafından Kautsky'nin *dönek* olarak nitelenme sebebi de Kautsky'nin demokrasi vurgusudur. Ayrıca Bolşevik yönetimin diktatörlük şeklini almasını da eleştirmiştir. Kautsky, sosyalizm için demokrasinin vazgeçilmez olmasını şu şekilde temellendirir:

*... Önceleri burjuvazi tarafından yönetilen demokratik bir devlette, sosyal demokratların parlamento seçimlerinde çoğunluğu kazanmaları olanağı varsa, yönetici sınıfların, demokrasinin yönetimini engellemek için ellerindeki tüm zor araçlarını kullanacakları ileri sürülmüştür. Bu yüzden Proletaryanın demokrasi yoluyla değil, ancak devrim yoluyla politik erki kazanabileceği iddia edilmiştir... Demokratik bir devlette proletaryanın güç kazandığı her zaman, yönetici sınıfların zor kullanarak, yükselen sınıfın demokrasiden yararlanmasını boşa çıkarmaya çalışacağı beklenilmelidir. Ama bu, demokrasinin proletarya için yararsızlığını kanıtlamaz... Yönetici sınıflar eğer zora başvurmuşlarsa, kesinlikle demokrasinin sonuçlarından korktukları için bunu yapmışlardır. Onların şiddet eylemleri gerçekte demokrasiyi alt üst edecektir*¹⁰⁴.

Bu pasajda kesin bir dille, demokrasinin, işçi iktidarı için önemi vurgulanırken, politik iktidarın işçi sınıfına geçeceği temellendirilmektedir. Kautsky'ye göre demokrasi var olduğu sürece, en kalabalık yani en büyük çoğunluk olan *proletarya*, iktidara gelebilecektir.

Kautsky Sovyetlerdeki duruma yönelik ise şöyle bir yorumda bulunur: *... Kendi özelemleri için gereken maddesel ve düşünsel koşulların azlığı ölçüsünde, yok olan şeyleri çıplak zor ve diktatorya ile yaratmak zorunda olduklarını duyumsadılar. Halk arasında onlara karşıtlık büyümeye devam ettiği ölçüde, bu giderek zorunlu bir durum aldı. Böylece demokrasinin diktatoryayla ikâmesi sakınılmaz hale geldi...*¹⁰⁵. Kautsky'nin Sovyetlere yönelik bu eleştirisi üzerine Şevki Yurdakuler farklı bir yorum yapar: *Kautsky, 1905'ten başlayarak Rusya'ya kayan devrim dalgasını teşhis etmiş ancak Almanya'dan vazgeçemediği için, bu kayışı da hazmedememişti... Üretici güçlerdeki gelişim düzeyinden, devrimin varlık ve olgunluk şansını çıkaran Marksist görüş, sosyalist devrim hakkını*

¹⁰³ Kautsky, **a.g.e.** s. 39

¹⁰⁴ **a.e.** s. 109

¹⁰⁵ **a.e.** s. 128

*Batı'ya tanımakta haksız değildi...*¹⁰⁶. Yurdakuler bunu söyledikten sonra, Bolşeviklerin baskıcı yöntemlerinin haklı sayılabileceği ilginç bir yönü belirtir. O'na göre Rus köylüsünü, yirmi yıl içinde dünyayı sarsabilecek bir sanayileşmeye ikna etmek için herhangi bir demokratik yöntemden bahsetmek zor görünmektedir. Bunu başarmak için sosyalist baskı yöntemleri gerekliydi ve ona göre bu durum Bolşevikler için *siyaset ve özgürleşme* olarak algılanırken, Kautsky ve saf marksistler için *Şark Despotizmi* şeklinde algılanmıştır¹⁰⁷. Ama burada önemli bir nokta, öyle veya böyle Sovyetlerin uygulamalarında demokratik unsurların bulunmaması ve Kautsky'nin de karşı çıkışının odak noktasının bu durum olmasıdır.

Buraya kadar sosyal demokrasiyi, sosyalist-marksist fikirlere getirdiği eleştiriler bağlamında tarif etmeye çalıştık. Bu noktada sonra sosyal demokrasinin görevlerine değinerek ilerlemek, onu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Yine burada Bernstein'ın sözlerine kulak vererek devam edebiliriz. O'na göre öncelikle sosyal demokrasinin genel olarak geçerli politikalarının varlığı kabul edilmekle birlikte, bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye, eylem programı farklılık arz edebilir. Şöyle devam eder: ... *Belirli bir ölçüde demokratik kurum ve gelenekler olmaksızın, günümüzün sosyalist öğretisi mümkün olamaz, bir işçi hareketi muhtemelen varlığını sürdürebilir fakat sosyal demokrasi oluşturulmazdı...*¹⁰⁸. Bu bağlamda sosyal demokraside işçilerin kooperatifçilik hakkının önünü tıkayan yasal engellerin kaldırılması için mücadeleyi vurgulayan Bernstein, bu harekete destek vermesi mümkün olan kurumların amaca uygun olarak dönüştürülmesini de önemser¹⁰⁹. Yine sosyalizmin bir diğer sorunsalı, mülkiyet hakkı da Bernstein'a göre kanunun izin verdiği ölçüde dokunulmazdır ve yasal mülkiyet, tazminatsız bir şekilde hiç kimseden alınamaz¹¹⁰. Meyer ise demokratik sosyalizmde partilerin yapısına değinir ve şöyle söyler: *Demokratik sosyalizmde partiler çoğunluğun kazanılmasını hedefleyen kitle partileridir. Program ilkeleri temelinde parti içi eleştiri ve kanaat oluşumuna büyük olanak tanır... Üyelerinin tümü aynı dünya görüşünü paylaşmak zorunda değildirler...*¹¹¹. Gerçek bir sosyal demokrat parti ve hatta demokrat bir partinin,

¹⁰⁶ Şevki Yurdakuler, *Sosyalizmin Panzehiri Demokrasi*, 1.b., YGS Yayınları, İstanbul, 1997, s. 97

¹⁰⁷ **a.e.** s. 146

¹⁰⁸ Bernstein, **a.g.e.** s. 180

¹⁰⁹ **a.e.** s. 200

¹¹⁰ **a.e.** s. 203

¹¹¹ Meyer, **a.g.e.** s. 61

Meyer'in de vurguladığı üzere hem içte hem dışta demokrasiyi gözetmesi ve sınıf partisi olmaktan ziyade bir kitle partisi olma prensibini de benimsemesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Genel olarak sosyal demokrasinin ekonomi politikası, Keynes'in fikirleriyle bağdaşan bir profil çizmiştir. ... *Sosyal demokrasi 1930'lu yıllardan sonra talebi esas alarak, para ve maliye politikaları yoluyla yüksek istihdamın sağlanmasını öngören Keynesçi yaklaşımı benimsediği söylenebilir... Mali politikalar yoluyla istihdamın sağlanması ve piyasada talebin arttırılması sosyal demokrasinin amaçları ile bağdaşmıştır...*¹¹². Dolayısıyla sosyal demokrasinin, kapitalist sistemde var olabilmesi, ekonominin tıkanmalarla karşılaştığı sektörlerde, devletleştirme yöntemiyle değil de düzenleyici rolüyle mümkün olmaktadır diyebiliriz.

Sonuç olarak sosyal demokrasi denildiğinde, başta da vurgulandığı gibi, kimilerine göre sosyalizme ihanet ettiği varsayılan ama sosyal demokratlara göre buna itiraz olarak uzlaşmacı siyaseti benimseyen bir hareket anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda sosyal demokrasi, sosyalizmin teorideki beklenti ve hedeflerinin, pratikte zuhur etmediğini ortaya koymaya çalışan, demokratik hak ve hürriyetlere önem veren ve her türlü mücadelenin, siyaset sahnesinde sürdürülmesini savunan siyasi bir duruş olarak nitelendirilebilir.

¹¹² Güriz, a.g.e. s. 262

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE CUMHURİYET SONRASI DÖNEMİN

SOSYO-POLİTİK YAPISI:

1.TOPLUMUN POLİTİK TUTUMU

Türkiye’de, Cumhuriyetin ilanından 1945’e kadar tek parti yönetimi söz konusuysen, sonrasında kurulan Demokrat Parti ve Millet Partisi ile birlikte bu durum, siyasal hayatta muhalif görüşlerin seslendirilmesine olanak tanıyan bir havaya bürünmeye başlamıştır. Bununla beraber çok partili sistemde tam anlamıyla bir demokratikleşme zühür edemediği gibi, ilerleyen süreçte de sosyal, ekonomik ve politik aksaklıklar, huzursuzluklar meydana gelmiştir. Bu gibi sorunların olması, tek parti yönetiminde bastırılan, Cumhuriyetin bazı reformlarıyla ekonomik ve sosyal açılardan sorunlar yaşayan kesimlerin var olduğu düşünülünce yadırganmamaktadır. Levent Köker, tek parti döneminin genel olarak, modernleşmeye geçiş için *en başta gerekli olan bir siyasi otoriterlik* olarak algılandığını yazmaktadır ve bunun sebebi olarak, modernleşme gibi uzun yıllar alan bir hareketin, Türkiye’de çok kısa sürede gerçekleştirilmek zorunda kalınmasının gösterildiğini belirtir

¹.Buradan hareketle, aşağıda ilk önce tek parti döneminin sosyal, ekonomik ve politik yapısına ve uygulamalarına değinip, daha sonra Demokrat Parti ile birlikte sosyal ve politik hayatta nelerin değiştiğini veya değiştirildiğini ve bu değişimlerdeki olumlu ve olumsuz yönleri ele alacağız.

Tek parti döneminde, halkın muhtelif huzursuzlukları mevcuttu. Atatürk devrimleriyle birlikte Türk toplumunun bir İslam cemiyeti olmaktan çıkması ve Batı uygarlığına dâhil olması, gelenekçi çevrelerde belli bir tepki yaratmıştır². Bir yandan da ekonomik politikalara karşı halk nezdinde bir tepki ve huzursuzluk söz konusuydu. Özellikle devletçi ekonomi politikalarının, faydalarıyla birlikte bazı olumsuz etkileri bulunuyordu. Kemal H. Karpat’ın belirttiği şekilde söylersek, ... *O dönemdeki devletçi ekonomi, halkın çoğunluğuna ağır yükler yüklemekteydi ve bir yandan da halktan feragat*

¹ Levent Köker, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, 1.b, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s. 207

² Fehmi Akın, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, 1.b., IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 216

*beklemektedir ve istemeyerek de olsa küçük bir azınlığın yararına işlemektedir*³. Diğer taraftan Türk siyasal hayatının iki önemli kutbu olarak nitelendirilen *laikler ve dinci muhafazakârlar* arasında Cumhuriyetten bu yana belli başlı tartışmalar, çatışmalar, söz konusuydu. Karpat'a göre Cumhuriyet devrinin ilk yirmi beş yılı süresince *yenilikçi-laik* grup hâkim durumdaydı⁴. Bunun sonucunda, Cumhuriyetin toplumsal reformları, *dinci muhafazakârların* sosyo-politik beklentilerini, tercihlerini bastırıyordu, bunları kendi ideolojik perspektifinden düzenliyordu. 1945'ten sonra muhalif partilerin kurulması, özellikle *dinci-muhafazakârların* bu partilere yönelmesini sağlamıştır zira bu partiler ilk etapta bireysel özgürlükleri daha fazla gözetten bir ideolojiye sahip gibi gözükmekteydi.

1.1.Kitlelerin Nezdinde Halk Partisi:

Halk Partisi hem Atatürk tarafından kurulmuş olmasıyla hem de Cumhuriyetin devrimlerinin uygulayıcısı olması yönüyle, geniş bir kitle desteğine sahip olmakla birlikte, yukarıda Karpat'tan aktarıldığı gibi, bazı çevrelerin, devrimlere ve dolayısıyla Halk Partisi'ne karşı belli başlı rahatsızlıkları bulunmaktaydı. Hatta bu çevrelerin öncüleri⁵ sayılabilecek kişiler tarafından 1924'te kurulan Terakkiperver Fırka için Toktamış Ateş, Atatürk'ün şu sözlerini aktarır: *Cumhuriyet sözcüğünü söylemekten bile çekinenlerin; Cumhuriyeti daha doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları partiye "Cumhuriyet" hem de "ilerici (Terakkiperver) Cumhuriyet" adını vermeleri içten gelme ve inanılır bir davranış sayılabilir mi?*⁶. Öte yandan Ateş'e göre Terakkiperver Fırka'nın kuruluşundan sonraki dönemde, 13 Şubat 1925'te meydana gelen Şeyh Sait ayaklanmasının hedefleri arasında, Cumhuriyet ve devrimler bulunmaktadır⁷. Dolayısıyla bu bilgiler, Atatürk devrimlerini içlerine sindiremeyen kesimlerin varlığını göstermektedir denilebilir.

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda, ülke ekonomisini atağa kaldıracak bir burjuvazinin bulunmaması, ekonomide bizzat devlet eliyle kalkınmayı gerekli kılıyordu. Cumhuriyetin kurucu lideri Mustafa Kemal ise yine bu paralelde, devletçilik için şunları söylemekteydi: *Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti feraha, memleketi*

³ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 2.b., Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 90

⁴ a.e. s. 21

⁵ Bu öncüler arasında Rauf Bey, Dr. Adnan Adıvar, Kazım Karabekir gösterilmektedir fakat bu kişilerin, gerçek anlamda Cumhuriyet karşıtı olmadıkları vurgulanmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, 1.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.

⁶ Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, 1.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 178

⁷ a.e., a.y.

*mamuriyete eriştirmek için, milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde –bilhassa iktisadî sahada- devleti fiilen alâkadar etmektir*⁸. Mustafa Kemal'in de işaret ettiği gibi bu bağlamda varılmak istenen nokta, kendine yeten bir ekonomi kurabilmek ve milli bir ekonomiyi oluşturabilmektir. Bu durumu Karpat şöyle açıklar: *Başlangıçta devletçiliğın amacı, memleketi yabancı sermayeye muhtaç olmaktan kurtarmak, yerli özel sanayiye devlet eliyle destekleyip geliştirmek ve böylece milli ekonomiyi kuvvetlendirebilmektir*⁹. İlerleyen yıllarda bu ekonomi politikası, toplumsal amaçlarından uzaklaşmaya ve âdetâ halk üzerinde baskı kuran bir uygulama haline geldi. Bu suretle devletçilik, toplumun bir kesimine yarar ve hatta haksız kazançlar sağlarken, diğerk kesimine bir külfet olmaya başlamıştır. Bu durum üzerine Fehmi Akın şöyle yazar: *Devletçilik politikası, özel kesimde önemli anamal birikimlerine yol açarken, savaş yıllarının yarattığı fiyatların yükselmesi, darlıklar, karaborsa gibi olumsuzluklar, zaten sınıfsız olmayan toplumda sınıflar arası farklılıkları daha da açmıştı*¹⁰.

İkinci dünya savaşı yılları, Türkiye için özellikle ekonomik anlamda büyük sıkıntılara neden olmuştur ve bu sıkıntıları giderebilmek adına bazı ekonomi politikaları denenmiştir. Fakat bu politikaların başarılı olup olmamasından ziyade halk üzerinde yarattığı büyük baskı ön plana geçmiştir. Bu baskılar sonucunda özellikle kırsal kesimin gözünde CHP suçlu olarak görölmüştür. Savaş yıllarındaki ekonomi politikalarının sonuçlarına dair Boratav'ın sözlerini nakledersek:

*Savaş ekonomisinin ağır yükünün geniş halk yığınlarına yüklenmesi; buna karşılık ekonomik güçlüklerin yarattığı verimli vurgun ortamını ustalıkla sömüren bir grup tüccar ve büyük çiftçinin olağan üstü kazançlar elde etmesi ve yüksek yönetici ve bürokrasi kadrolarından bir bölümünün bu kazançlara sürekli olarak ortak olması*¹¹.

Görüldüğü üzere bu politikalar, halkın daha çok sıkıntıya girmesine neden olurken, toplumun bazı kesimlerinin zenginleşmesini sağlamıştır. Öte yandan bu dönemde uygulamaya konulan ve bazı kesimlere olumsuz etkisi kuvvetli olan varlık vergisi de önemlidir. Boratav varlık vergisini şöyle değerlendirir: *... Bu vergi, bir bütün olarak varlıklı tabakalar tarafından ödenmekle birlikte, verginin yarattığı çalkantılar içinde, burjuvazinin siyasi iktidarla yakın ilişkisi olan kesimleri, diğerk -özellikle gayri müslim- kesimler aleyhine genişlemek, önemli servet iktisaplarında bulunmak fırsatını buldular...*¹².

⁸ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, 2.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 139.

⁹ Karpat, **a.g.e.** s. 88

¹⁰ Akın, **a.g.e.** s. 35

¹¹ **a.e.** s.289

¹² **a.e.** s.290

Bu paralelde varlık vergisinin tam anlamıyla eşit olarak uygulanamamasının, CHP adına bir olumsuzluk daha yaratmış olduğunu söyleyebiliriz.

Elbette bu dönemde Halk Partisi'nin tek başına yönetimde olması, kitlelerin bu partiye karşı tutumunu olumsuz etkiledi. Artık insanlar, devletin otoritesinden rahatsız olur duruma gelmişlerdi. Karpat'a göre *orta sınıf, ekonomik alanda serbestlik istiyordu. Köylülerle işçiler, bütün grupların faydası için kurulduğu halde sadece belirli bazı gruplara yaramış olan devletçi sistemden kurtulmak istiyorlardı*¹³.

Sosyal alanda da birtakım uygulamalar, halkın değerleriyle uyumsuzluklar arz etmekteydi. Mete Tunçay bu konuda şöyle yazar: *Eski kurum, yasa ve simgelerin yerine yenilerini koyma süreci, halifeliğin, dinsel eğitim ve yargının kaldırılmasıyla tamamlanmış değildi. Takrir-i Sükûn Kanununun gölgesi altında, çeşitli toplumsal düzeltim girişimleriyle bu çizgi sürdürülmüş ve bunlara, yurdun türlü yerlerinde yükselen tepkiler, İstiklâl Mahkemeleri aracılığıyla bastırılmıştır*¹⁴. Tunçay bu tepkilerin, şapka kanunu, tarikatların yasaklanması, tekkelerin kapatılması gibi bazı reformlara karşı olduğunu söylemektedir¹⁵. Hem sosyal alanda hem de siyasi zeminde din faktörü, Tunçay'ın da işaret ettiği nokta göz önüne alınınca, çetrefil bir yapı arz etmekten kurtulamamaktadır denilebilir. Buradan hareketle Niyazi Berkes, Atatürk'ün Türkiye'nin Kurtuluşu için din hususunda kritik bir noktayı gördüğünü şöyle anlatır: *...Din'in toplumsal rolü konusunda paradokslu bir durum olduğunu gördü: Toplumsal bir felaket karşısında, adı bile olmayan bir toplumu bir ulus çabasının fedakârlıklarına itmede, dayanışma yaratmada, din'in bir rolü vardı. Fakat yine görüyordu ki şeriatla da tarikat giysisi altında din, ulusal çabayı baltalayan bir güç de olabilir...*¹⁶. Bu iki uç noktada bir denge bulmak, oldukça güç bir sorundur. Bu noktada, söz konusu zorluğun bir diğer yanına dikkat çekerek, gerek laikliği gerekse Türkiye'deki laikliği tarihsel arka planıyla analiz eden Şerif Mardin'in tespitlerine göz atmak çok yerinde olacaktır. Mardin bu konuda şöyle yazmaktadır: *Laiklik, 19. Yüzyıl Fransız anayasal pratiğinde ortaya çıkan ve devletin herhangi bir dinî mezhep ve sınıfa dayanmamasının gereğine işaret eden bir kavramdı*¹⁷. Mardin bu açıklamadan sonra,

¹³ Karpat, **a.g.e.** s. 122

¹⁴ Mete Tunçay, **T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 2.b., Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 149

¹⁵ **a.e., a.y.**

¹⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 1.b, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 479

¹⁷ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, 15. b., Bütün Eserleri 8, der. Mümtaz'er Türköne/Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 35

laikliğin Türkiye'deki durumunun farkına işaret eder: ... *Müslümanlar dinî görevlerini devletten bağımsız olarak yürüten Katolik Kilisesi gibi muhtar bir dinî kurum kurmuş olmadıkları için, laiklik Türkiye'de dinin resmî bir müessese halinden çıkarılmasından öte bir anlam taşıyordu... Türkiye'de laiklik devlet politikası haline geldiğinde, devletin bir uzvu, vücudundan koparılmış gibi oldu...*¹⁸. Öte yandan Toktamış Ateş laiklik hususunda şu sözleri söylemektedir: *Atatürk, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasının ancak "Batılılaşma" yoluyla olabileceğine inanmış ve Batı modeli laik bir Cumhuriyet kurmuştu... Şeriat düzeninin temelleri olan tekke, zaviye ve medreseler kapatılmış fakat bunların yerini alacak ve uygar ve çağdaş din adamları yetiştirecek laik kurumlar oluşturulmamıştı*¹⁹. İşte bu bağlamda devam edersek, Cumhuriyetin, sağlam temellerde yükselbilmesi adına laiklik ilkesinin önemi ortaya çıkmaktadır denilebilir. Doğan Avcıoğlu da çok partili hayata geçilirken, bu hareketin arka planındaki irtica tehlikesine dikkat çeker: ... *Çok partili hayatın Türkiye'de bir özelliğini teşkil eden din istismarcılığı dolayısıyla, 1946'dan başlayarak şeriatçı akımlar yeniden başkaldırmıştır. Menderes gibi politikacılar, 1949'da Sıvan'ın ünlü Nakşibendî Şeyhi İsmail Efendi'yi ziyaret edip elini öpmüşler, daha sonraları Said-i Nursî'lerden medet ummuşlardır. Ticanîler Mecliste Arapça ezan okuyacak cesareti bulmuşlardır. Şeriata dönüş isteyen, hilâfeti ve Abdülhamit'i savunan yayınlar alıp yürümüştür...*²⁰. Sevgi Kocaçimen, genel olarak DP'nin, *tanım gereği muhalefet partisi olarak... CHP'nin karşıtı olduğunu ve dolayısıyla iktidara gelince laik ve demokratik bir rejim kurmak yolunda gelişen devrimci atılımlardan ödünler verdiğini*²¹ söyler.

Bu açıklamaları verdikten sonra, Demokrat Partiyi doğuran koşullara değinip, onun Türk siyasi tarihindeki belli başlı uygulamalarına geçebiliriz. Demokrat Parti'nin doğmasındaki etkenler içinde unutulmaması gereken, İsmet İnönü'nün tavrıdır. Carl Leiden ve Karl M. Shmitt'e göre İsmet İnönü DP'nin kurulmasına engel olmamış ama ülkenin bazı yerlerinde hükümet yetkilileri tarafından DP'nin örgütlenme girişimlerini

¹⁸ Mardin **a.g.e.** s. 36

¹⁹ Ateş, **a.g.e.**, s. 20

²⁰ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni(Dün-Bugün-Yarın)**, 2.b., C.2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 386

²¹ Sevgi Kocaçimen, **Demokrat Parti Döneminde TBMM'NDE Laiklik Tartışmaları**, 1.b., Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008, s. 150

aksatma girişimleri söz konusu olmuştur²². İnönü'nün DP'nin kurulmasına yönelik tutumunu, Şevket Süreyya Aydemir'in, bizzat İnönü ile yaptığı konuşmadan aktardığı şekilde alalım:

Dörtlü takrir verdiler. Ben kendilerini teşvik ettim. İstiyordum ki, parti teşkil etsinler. Ve²³ bunu, ciddi olarak istiyordum. Bu da bir oyundur, aldatmadır, endişesini ciddi olarak izaleye çalıştım. Parti hazırlığı bitince, Celal Bey bana geldi. Programı aldım ve muvaffakiyet temennî ettim...²⁴.

Burada İnönü'nün sözünü ettiği *dörtlü takrir*, DP'nin kurucu kadrosunun, CHP bünyesindeyken muhalefet ettikleri *çiftçiye topraklandırma kanununa* karşı verilmiştir. *Dörtlü takrir*, söz konusu kanunun meclisten çıkartıldığı günlerde, dört milletvekili tarafından parti grubuna verilmiştir ve bu takrire iştirak edenler, İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuad Köprülü'dür²⁵. Bu takririn içeriği ise şu üç noktada toplanıyordu: *Kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine imkân verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması*²⁶. Bu takririn reddedilmesi ve akabinde DP'nin kuruluşuna giden yolu Cem Eroğul'un sözlerinden aktarabiliriz:

Önergeleri reddedilen dörtlerden ikisi, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, bir müddet sonra Vatan gazetesinde açık muhalefete geçiyorlardı. İşledikleri konular, millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, antidemokratik hükümlerin ilgası, baskının kaldırılması vs. gibi liberal ve demokratik temalardı. Bu yayın üzerine parti divanı toplanıp, 21 Eylül'de oybirliğiyle bu iki milletvekilinin ihracına karar verdi... Refik Koraltan, 2 Ekim'de, Vatan gazetesinde bir beyanat vererek arkadaşlarının ihracının tüzüğe aykırı olduğunu iddia edince, o da aynı akıbete uğradı... Celal Bayar Eylül sonunda milletvekilliğinden istifa etmekle beraber, halen parti üyesiydi. Aralık'ta partiden de istifa edince, Dörtlü Takrir sahiplerinin, yeni bir parti kurarak muhalefete devam edecekleri iyice belli olmuştu...²⁷.

Bu sürecin sonunda 7 Ocak 1946'da resmen Demokrat Parti kurulmuştur. Böylece Türk siyasi tarihinde çok partili döneme geçilmiş olacaktır. Demokrat Parti, yukarıda da belirtildiği gibi, bireysel hak ve hürriyetlere, demokratik denetim sisteminin yerleştirilmesine vurgu yaparak ve bunların yanında dönemin belli başlı sosyo-ekonomik

²² Carl Leiden, Karl M. Shmitt, **The Politics of Violence Revolution in The Modern World**, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, N.J., United States of America, 1968, s. 145

²³ Burada "ve" bağlacının yazımı, alıntı yapılan eserde olduğu gibidir..

²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderesin Dramı**, 13.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 313

²⁵ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 27

²⁶ a.e. s. 28

²⁷ a.e. s. 29

sıkıntılarından dem vurarak yola çıkmış fakat iktidarı döneminde, muhalefetteki ilkelerinden, söylemlerinden uzaklaşmıştır diyebiliriz²⁸. Aşağıda, DP'nin iktidarı sırasında ne gibi sosyal, ekonomik ve politik uygulamaları ve hamleleri olduğuna ve bu çerçevede nasıl bir kimliğe büründüğüne genel hatlarıyla bakılacaktır.

1.2. Demokrat Parti

Demokrat Parti'nin tarih sahnesinde rol almaya başlamasıyla, Türk siyasetinde demokratik sistem vücut bulmuş olur. Ama o günün sosyal koşulları düşünülünce bu sistemin tam anlamıyla ideal bir demokrasi olduğunu söylemek zordur. İlber Ortaylı DP dönemi için şöyle söyler: ... 1950'den sonra iki bin yıldır tahsildar ve jandarmadan sakınan köylünün yerini, heyetler halinde Ankara'ya gidip, kaymakamla valiyi şikâyet edip tayin ettirmeye başlayanlar aldılar. Demokrasi böyle geliyordu. Kitleler masum bir istekle değişimin tadına bakıyordu ama işin ucunun kaçırılması da mukadderdi²⁹. Burada Ortaylı'nın, işin ucunun kaçırılması tabiri, bu bölümün sonuna doğru anlaşılacağı gibi DP ve antidemokratik politikalarına işaret etmektedir. Ama bu şartlarda demokratik sistemin, şeklen de olsa Türkiye siyasi tarihi için filizlenmiş olduğu açıktır. Bu bağlamda devam edersek, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, muhalefetteyken vaat ettiklerinin icraata dökülmesi beklentisini, gerek merkezde gerekse taşrada yaratıyordu. Yukarıda bahsedilen ekonomik ve sosyal sıkıntılar, çözüm bekleyen öncelikli sorunlardı. Öte yandan İlkay Sunar'ın tespitiyle *Türkiye'de demokrasi, devletin bürokratikleşmesinden sonra ama toplumun endüstrileşmesinden önce ortaya çıkmaktaydı ve bu nedenle DP, devlet ve toplum arasındaki keskin bir uyuşmazlıkla yüzleşmekteydi*³⁰.

14 Mayıs 1950'de yapılan seçimle Demokrat Parti, oyların yüzde 53.35'ini alarak meclise 408 milletvekili sokabilmişti, CHP ise 69 milletvekilinde kalmıştı³¹. Burada DP'nin aldığı büyük destek görülebilmektedir. DP, iktidara gelmesiyle birlikte ekonomik alanda belli başlı reformlara girişmiştir. Özellikle o dönemde uyguladığı tarım politikaları önem arz etmektedir. Eroğul, DP'nin sağladığı ekonomik büyümeyi ve bazı uygulamalarını şöyle aktarır:

²⁸ Bu nokta, ilerleyen sayfalarda tekrar işlenmektedir. Bu konuda bilgi için bkz. Esra Keloğlu İşler, "Demokrat Parti'nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir Deneme", **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S.24, 2007, <http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/24/6.pdf>, (Gözlem Tarihi: 08.02.2012)

²⁹ İlber Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 10.b., ed. Adem Koçal, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.103

³⁰ İlkay Sunar, **State, Society and Democracy in Turkey**, Bahçeşehir University Publication, İstanbul, ty. (Basım Tarihi Yok), s. 121

³¹ Eroğul, **a.g.e.** s. 83

DP'nin daha ilk iktidar yıllarında milli gelir yüzde 15 oranında artmıştır... Bir kere doğrudan doğruya tarım alanını genişletmiştir. Bunun için, devlet elindeki toprakların bir kısmı köylüye dağıtılmış, boş topraklar işletmeye açılmış ve meralar kısmen ekim alanı haline getirilmiştir... DP kısa bir zamanda, memleketteki traktör sayısını on misli artırmıştır...³².

Bu gelişmeler, elbette kırsaldaki halk üzerinde bir rahatlama hissi yaratmıştır. Bu sözlerimizin kanıtı olarak Aydemir'in sözlerine bakabiliriz: ... *Makine ve araçların kolayca köye girişi, ekilemeyen toprakların ekilişi, toplama, ambarlama, sevk ve satış işlerinin açılışı, köyün havasında köylünün yeni iktidara bağlanışını haklı olarak artırdı...*³³. Bu bilgiler ışığında DP'nin daha ilk iktidar dönemiyle birlikte özellikle kırsaldaki halkın gözünde önemli bir yere sahip olması anlaşılabilir olmaktadır. Dolayısıyla DP'nin sınıfsal tabanı daha çok taşrada, kırsalda, merkezin ekonomik ve sosyal imkânlarından yararlanamayan ve bunun yanında merkezin katı uygulamalarının acısını en çok çeken köylü kesimidir diyebiliriz.

DP, ekonominin diğer alanlarında da belli başlı reformları hayata geçirmiştir: O döneme kadar Cumhuriyet yönetimi demiryolu inşasında kayda değer başarı elde etmiş olup, karayolu inşaatında yetersiz kalmıştır denilebilir ve DP bu eksiği gidermek adına yol ve köprü inşaatına büyük önem vermiştir³⁴. Ama bu yapılırken, *demir ve deniz ulaşımı ile bağlantılı, düzenli bir ulaşım politikası*³⁵ gözetilmiyordu.

Daha önce de bahsedildiği gibi tek parti yönetiminde bazı kesimlerin sosyal açıdan bakı altına alınmış olması, DP'den beklentileri arttırmıştır ve bu doğrultuda DP yöneticileri, özellikle dinî konularda CHP'nin katı tutumuna karşılık daha yumuşak bir tavır takınmıştır. Adnan Küçük, Menderes'in şu görüşlerini aktararak, DP'nin din hakkındaki tutumunu göstermeye çalışmaktadır:

... DP din aleyhtarı değildir, ancak gericiliğe de karşıdır. DP, cami yapılmasına yardım etmeyi, okullara din dersi koymayı, daha önceki iktidar döneminde din hürriyetine yönelik olarak konulan baskıları kaldırmayı, herkesin ibadetlerini serbestçe yapmasını, radyoda Kur'an ve Mevrit okutulmasını laikliğe aykırı bulmamakta, bütün bunlara rağmen vicdan hürriyetinin baskı altında olduğunun savunulmasının kabul edilemez olduğunu ileri sürmektedir...³⁶.

³² Eroğul, **a.g.e.** ss. 141-142

³³ Aydemir, **a.g.e.** s. 218

³⁴ **a.e.** s. 143

³⁵ Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, 5.b., Verso Yayıncılık, Ankara, 1990, s.85

³⁶ Adnan Küçük, " Türkiye'de 1950- 1960 Arası Dönemde Hukuki Gelişmeler ve Fiili Uygulamalar: Türkiye Ne Oranda Demokratikleşebildi?", **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 61

Küçük, Menderes'in bu beyanını verdikten sonra Demokrat Parti zamanında dinî alana dair gerçekleştirilen bazı yeni uygulamalara değinir: ... *Ezanın Türkçe okunması zorunluluğu, 16.06.1950 Tarih ve 5665 Sayılı Kanunla 765 Sayılı Kanunun 526/son fıkrasında yer alan "Arapça ezan ve kamet okuyanların cezalandırılacağı" hükmü değiştirilerek kaldırıldı... CHP... 1940'lı yılların sonlarına doğru din eğitimi alanında bazı düzenlemeler yapmıştı. Bu konudaki iyileşmelere DP zamanında da devam edildi. 17.10.1951 günü MEB'e bağlı 7 tane İmam Hatip Kursu açıldı, 04.11.1950 tarihinde Din Dersi normal ders programının içine dâhil edildi...*³⁷. Burada Cüneyt Arcayürek'in aktardığı, İnönü'nün şu sözleri aydınlatıcı olacaktır: ...*Laiklik ilkelerini kesinlikle zedelememek üzere ulusun toplumsal gerçeklerine arkamızı çeviremeyiz... Demokrasilerde kör bağnazlığın, kör inadin yeri yoktur...*³⁸. İnönü'nün bu sözleri, demokratik tutumun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Ayrıca daha CHP zamanında girilen din'e yönelik reformların arka planı da bu sözlerle açıklanabilir.

Şerif Mardin ise DP'nin din alanındaki uygulamalarının ve sonrasında büründüğü kimliğin çelişkili yapısına dikkat çeker:

*...Demokrat Parti'nin 1950 seçim zaferini izleyen politikaları, ümitlerini daha İslamî bir Türkiye'ye dönüşe bağlamış olanları hayal kırıklığına uğrattı. Demokrat Parti kamu düzenini bozan tarikat liderlerine, Osmanlı bürokratlarının hoşuna gidebilecek şekilde, baskı uygulamaya başladı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar laiklik ilkesinin korunmasından yana tavır koydu ve meclisteki DP çoğunluğu, "dinin siyasal ve kişisel nüfuz kazanmak için" kullanılmasını açıkça yasaklayan bir kanunu kabul etti. Bununla birlikte, CHP'ye karşı dinî sloganları kullanma eğilimi zamanla ağır bastı. 1957 seçim kampanyası sırasında DP ve Nurcular, o zamana kadar deneme halinde olan bir ittifaka girdiler. Ne var ki 1960 askeri darbesi bu ittifaka son verdi...*³⁹.

Bu doğrultuda şu söylenebilir ki genel olarak DP'nin din hususunda giriştiği reformlar ve akabinde gelen otoriter laikliğe yaklaşan tutumları ve sonrasında belki bir oy telaşıyla kalkıştığı ittifak, DP'nin genel anlamda laiklik yanlısı ama zaman zaman politik çıkarlar doğrultusunda bu alanda esneklik gösteren bir parti görüntüsü çizdiğini göstermektedir.

DP'nin bir diğer çelişkili tutumu ise Atatürkçülük ve devrimlere yöneliktir. Tıpkı laiklik için geçerli olan tavır, Atatürkçülük söz konusu olduğunda da geçerlidir diyebiliriz. Ümüt Akagündüz bu konu üzerine şöyle yazar: ... *DP, tutan ve tutmayan devrimler*

³⁷ Küçük, a.g.m. s. 63

³⁸ Cüneyt Arcayürek, *Atatürk'ten Sonra Bugünlere Nasıl Geldik?*, 3.b. Detay Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 198

³⁹ Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, a.g.e. ss. 122-123

*politikasıyla bir yandan Atatürk devrimlerinin sulandırılmasına göz yummuş, öte yandan da Atatürkçü görünmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Ancak DP'nin Atatürkçülüğü tamamen biçimsel bir Atatürkçülük olup, Atatürk'ün dış görünüşüne dokunulmazlık bahşetmekteydi...*⁴⁰. Akagündüz'e göre DP'nin bu şekilde bir Atatürkçülük benimsemesi, muhaliflerin aklına, laiklik ilkesine de samimiyetle sahip çıkmadığı şüphesini getirmiştir⁴¹.

Tekrar ekonomiye dönecek olursak, DP iktidarının ilk yıllarında giriştiği ekonomik hamleler, belli bir rahatlama getirmekle birlikte, diğer taraftan bazı olumsuz sonuçlar doğurabilmiştir. Eroğul, DP'nin tarım politikalarının eksik yönüne değinerek şöyle der: ... *Mülkiyet ilişkilerine dokunmadığı, yani toprak reformuna yanaşmadığı için, bunlar geniş ölçüde ters sonuçlar vermiştir. Toprak dağıtılması, meraların daraltılması, kredilerin artırılması, tarımsal fiyatların yükseltilmesi vs. her şeyden önce büyük toprak sahiplerine yaramıştır...*⁴². Bu nedenle bilhassa ülkenin doğu ve güneydoğusunda, büyük toprak sahipleri, küçük toprak sahiplerinin elindeki toprağı satın alma yöntemi ve bazı usulsüzlüklerle, bir feodal bey misali, bu bölgelerde hüküm sürmüşlerdir diyebiliriz. Bu senaryonun bir anlamda hazin sonu, köyünde toprağı kalmadığı için, yığınlar halinde şehirlere ve çoğunlukla İstanbul'a göç eden insanlar ve beraberinde ortaya çıkan sosyal-ekonomik sıkıntılar olmuştur. İleride yeri gelince değinileceği gibi, bu durum, İstanbul gibi büyük şehirlerdeki sosyal yozlaşmaların kaynağı olarak görülebilir.

DP'nin ekonomideki icraatları arasında, bazı sanayileşme hamleleri de gösterilebilir. *1950'de 137.000 ton olan şeker üretimi, 1960'ta 643.000 tona ve fabrika sayısı 15-16'ya çıkarılmıştır... Çimento istihsâli de, gene 10 yılda 400.000 ton'dan 1.750.000 tona ulaştırıldı... Dokuma sanayi kapasitesi... 1950'de 105 iken bu kapasite 1960'ta 315'e yükseldi*⁴³.

Demokrat Parti iktidarı bu ve benzeri gelişmeleri gerçekleştirmekle ülkedeki sıkıntılı atmosferi bir nebze olsun dağıtabilmiştir diyebiliriz. Ama ilerleyen dönemde,

⁴⁰ Ümüt Akagündüz, **Yeni Ufuklar Dergisi Perspektifinde Türkiye'de Düşünce Hayatı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), http://scholar.google.com.tr/scholar?start=10&hl=tr&as_sdt=0&sciodt=0&cites=1320723216039017752, s. 34, (Gözlem Tarihi: 09.02.2012)

⁴¹ Ümüt Akagündüz, **Yeni Ufuklar Dergisi Perspektifinde Türkiye'de Düşünce Hayatı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), http://scholar.google.com.tr/scholar?start=10&hl=tr&as_sdt=0&sciodt=0&cites=1320723216039017752, s. 35, (Gözlem Tarihi: 09.02.2012)

⁴² Eroğul, **a.g.e.** s. 146

⁴³ Aydemir, **a.g.e.** s. 224

kendisinin muhalefetteyken CHP'ye karşı eleştiri konusu yaptığı birçok şeyde, kendisi de hatalara düşmüştür. Aydemir bu durumu şöyle değerlendirmektedir: *...Her gelen hükümetin, kendinden öncekini yetersiz bulması kadar tabii bir hal yoktur. Hatta kendi vaat ettiği şeyleri sonra kendisi gerçekleştiremeyip, eskisinden daha kötü neticelere düşse bile. Örneğin Demokrat Parti, borçlanmada, hayat pahalılığını yükseltmede, Halk Partisi'ni geçecektir. Altın stoku 130 tondan 19 tona inecektir...*⁴⁴. Demokrat Parti, başlardaki olumlu adımlarına karşın, sonraki iktidarlarında, gerek ekonomide gerek sosyal alanda ve politikada, Aydemir'in de işaret ettiği gibi bazı gerilemelere sebep olmuştur ve birtakım yanlış ve yersiz uygulamalarda bulunmuştur denilebilir. Bu başarısızlıklar, birbirlerinin itici gücü olarak yol almıştır; çünkü DP iktidarı, ekonomik ve sosyal alanda başarısızlığa düştükçe, siyasette de katı tutumlar takınmaya başlamıştır diyebiliriz. Eroğul bazı ekonomik sıkıntıları şöyle belirtir: *... Daha ilk iktidar devresinde fiyat artışları hızlı olmuş ve dış ticaret dengesi hep açık vermişti. Ancak ilk devrede, esas itibariyle tarımda gerçekleştirilen büyük hamle sayesinde, milli gelir çok arttığından önemli bir bunalım ortaya çıkmamıştı... 1954 yılının Temmuz-Ağustos aylarında, hükümet birtakım sert tedbirler almak zorunda kaldı... İthalat ve ihracatta kaçakçılık yapanların cezaları artırıldı... Tedavüldeki para hacmi azaltıldı... Yine de tedbirler yetmedi zira mahsul çok düşmüştü... Amerika'dan bir miktar buğday ithaline karar verildi. Kasım 1954'te Amerika'dan 300.000 ton buğday alınması sağlandı...*⁴⁵. Bu gidişat ise DP'nin de CHP iktidarındaki uygulamalara sığınması demek oluyordu: Amerika'dan 300 milyon dolarlık bir kredi talebinin reddedilmesiyle, DP iktidarı son çare olarak 1955 yılının Temmuz ayında Milli Korunma Kanunu sert bir şekilde uygulamaya başladı⁴⁶. Bu kanun ilk olarak Halk Partisi döneminde, Ocak 1940'ta çıkarılmıştır: *Devlet ordunun ve kentli nüfusun fazla sıkıntı çekmemesi için kimi tarım ürünlerini piyasa fiyatının altında satın almış*⁴⁷ ve bu da köylüleri büyük ölçüde mağdur etmiştir. DP de kendi döneminde bu kanuna geri dönerek halkın gözünde olumsuz karşılanmayı göze almıştır diyebiliriz. Burada belirtilmesi gereken diğer bir önemli nokta, DP iktidarının ABD'den talep ettiği borcun reddedilmesi, ABD'nin de Türkiye'deki ekonomik sıkıntıları fark ettiğini göstermektedir. *...Dünya Bankasının Ankara'daki temsilciliği Türk ekonomisinde tehlike çanlarının çaldığını Washington'a*

⁴⁴ Aydemir, **a.g.e.** s. 188

⁴⁵ Eroğul, **a.g.e.** s. 171

⁴⁶ **a.e.** s. 172

⁴⁷ Akın, **a.g.e.** s. 39

çoktan bildirmişti. Ticaret açığı büyüme eğilimindeydi. Borç ödemeleri gecikmeye başlamıştı. Seçim öncesi tarım ürünlerine yüksek fiyat verilmiş, bu enflasyonu artırmıştı. Şimdi taze kredi demek, batık kredi demek olacaktı. Amerikalılar Menderes'e 300 Milyon dolar yerine 30 milyon dolar hibe ettiler...⁴⁸.

Bu ekonomik sıkıntılar çoğalırken, basından, muhalefetten çeşitli eleştirilerin gelmesi demokratik bir ülkede normal addedilmektedir. Demokrasi deneyiminde henüz yolun başında olan Türkiye ve DP iktidarı, bu normal durumu hoş karşılayıp, özeleştiri fırsatına dönüştürmeyip, bu eleştirileri bastırmak yolunu seçmiştir. Küçük bu bastırma hamlelerinden birini şöyle aktarır:

1954 yılından itibaren Basın Kanununda yapılan değişikliklerle muhalif basının büyük oranda baskı altına alındığı, iktidar taraftarı olmayan basın kuruluşları ile DP iktidarı arasında gerilimli günlerin yaşanmaya başladığı görülmektedir... 09.03.1954 tarih ve 6334 Sayılı "Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun kabul edildi... Bu kanunla... devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadislerin veya bu mahiyetteki vesikaların yayımlanması suç haline getirilmiştir...⁴⁹.

Bunun yanı sıra Resmi ilanlar konusunda muhalif gazete-iktidar yanlısı ayrımına gidildiği görülmektedir. 1953'te yapılan bir düzenlemeyle 1951'deki yasada düzenleme yapılarak, ilanların, gazeteler arasında ayırım gözetilmeksizin verileceği, sadece *milli birlik ve beraberliği tehdit eden gazetelere* ilan verilmeyeceği ve ilanların gazetelere verilen bedellerinin Başvekâletçe görevlendirilen bir komisyon tarafından belirleneceği belirlenmiştir⁵⁰. Bu uygulamayla birlikte ister istemez basın, iktidar tarafından kategorize edilme ve bu doğrultuda ekonomik bir gücünden de mahrum bırakılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Demokrat Parti muhalefetteyken eleştirilerde bulunduğu birçok hususta, kendi iktidarında, antidemokratik politikalara yönelerek, bir çelişkiye düşmekten kurtulamamıştır denilebilir. Esra Keleşoğlu İşler de bu doğrultuda şöyle yazar: *...DP, muhalefet döneminde antidemokratik yasaların kaldırılması ve devlet başkanlığı ile yönetimin yansızlığının sağlanmasını şiddetle savunmuştu. İktidara geldiğinde genel af ilan etti ve kısa zamanda, yaptıklarıyla geçersiz hale getireceği liberal bir basın yasası çıkarttı; antidemokratik faaliyetlerini artırdı; siyasal liberalleşme karşıtı bir tutum aldı;*

⁴⁸ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat**, 11.b., Doğan Kitapçılık, İstanbul, ss. 74-75

⁴⁹ Küçük, **a.g.m.** s. 74

⁵⁰ **a.m.** s. 77

*Ceza Kanunu'nun baskıcı hükümleri daha da ağırlaştırıldı...*⁵¹. Bu pasajdaki bilgileri destekler nitelikte Uğur Mumcu şöyle söyler: 1947 tarihli <<Sendikalar Kanunu>>, grev hakkını yasaklayan bir düzenleme getirmekteydi. 1949'da iktidar adayı Demokrat Parti, programına grev hakkı koymuştu, ancak bu hak, on yıllık DP döneminde hiç tanınmadığı gibi, sosyalist aydınlar üzerinde yoğun baskılar kurulmuştu...⁵². Bu ve benzeri durumlar DP'nin söylem ve eylemlerindeki iç çelişkileri göstermektedir diyebiliriz.

Bir diğer antidemokratik uygulama da 1956'daki *toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu* ile ortaya çıkarılmıştır. Yılın her mevsimi ve her günü toplantı düzenleme hakkını siyasi partilerin elinden alan kanunla, bir toplantı yapılacağı zaman mülkî amirlerden izin alınması şart koşulmuştur⁵³. Yasanın çıkmasıyla beraber uygulaması peşinden gelmiş, *bir Karadeniz gezisi için Rize'ye giden CHP genel sekreteri Kasım Gülek* esnaftan bazılarıyla el sıkıştığı için, söz konusu kanunu ihlâl ettiği gerekçesiyle *altı ay hapis cezası almıştır*⁵⁴.

DP iktidarının, kendisine oy vermeyen Kırşehir halkını cezalandırması ise Türk siyasi tarihinde en ilginç olayların başında yer almaktadır. Kırşehir halkının kusuru ise *Millet Partisine ve onun yerini alan CMP'ye oy vermesiydi*⁵⁵. Malatya ili de bu yaptırımdan on beş gün önce, Malatyalıların verdikleri oylar nedeniyle cezalandırılmış ve Malatya içerisinden bir Adıyaman çıkarılmak suretiyle ikiye bölünmüştür⁵⁶. Bu cezalandırmalar DP iktidarının giderek ülke çapında bir *baskıcı yönetime* doğru, eleştiriye tahammülü olmayan bir yapıya bürünerek yürüdüğünü göstermektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi DP iktidarı, ekonomik ve sosyal politika alanında olumsuz sonuçlar aldıkça ve bazı gerilemeler ortaya çıktıkça otoriterleşti, otoriterleştikçe ekonomik ve sosyal sorunlara daha da çare bulamaz konuma geldi diyebiliriz. Bu tablo, DP'nin sanki bir sarmala düştüğünü göstermektedir. DP'nin son döneminde ekonomik sıkıntılar daha da ağırlaşarak gözlemlenmektedir. Cem Eroğul'dan şu bilgileri aktararak devam edebiliriz:

⁵¹Esra Keloğlu İşler, "Demokrat Parti'nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir Deneme", **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S.24, 2007, <http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/24/6.pdf>, s. 114, (Gözlem Tarihi: 08.02.2012)

⁵² Uğur Mumcu, **Tüfek İcad Oldu**, 15.b. Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s.92

⁵³ Yusuf Tekin, "Demokrat Partinin İktidar Yıllarında Demokrasi İle İmtihani", **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 146

⁵⁴ **a.m.** ss. 146- 147

⁵⁵ Eroğul, **a.g.e.** s. 163

⁵⁶ **a.e.** s. 164

...Memlekette birçok mal bulunamaz olmuş, dükkânların önünde kuyruklar uzamaya başlamış ve karaborsa bir afet haline gelmişti. Hükümet durmadan yeni zamlara gitmekten başka çare bulamıyordu. İlk hamlede tekel maddelerine yeniden zam yapıldı; arkasından, Haziran 1958'de kömürün ve Sümerbank ürünlerinin fiyatları artırıldı. Bu da yetmedi. Bu sefer demire, kâğıda ve ulaştırma araçlarına zam yapıldı. Bu zamlar çoğu kez yüzde yüz oranını buluyordu...⁵⁷.

Ekonomik sıkıntılarda CHP'nin tek parti dönemiyle benzerlik arz etmeye başlayan ve hatta onu aşan DP, demokrasi sınavında giderek daha başarısız olmaktaydı. Aydemir, hem ekonomideki sıkıntılara hem de DP'nin siyasi uygulamalarına dair şöyle yazar: *Borçlanmamak vaadiyle gelen Demokrat Parti iktidarı, gittikçe borçlanıyordu. Antidemokratik kanunları kaldıracağım diye iktidara gelen Demokrat Parti, bu kanunları kaldırmaktan başka, yeni antidemokratik kanunlar da getirmiştir. Bir vekilin bir imzasıyla, dünyanın her yerinde dokunulmaz olan Yargıtay başkanı⁵⁸ ve arkadaşları, beş dakikada yerlerinden ayrılmak zorunda kalırlar. Hükümetin buna: Ne yapalım, yeni kanun çıkardık, bu kanun bize, Yargıtay reisi üstünde tasarruf hakkı veriyor demesi, mantık karşısında hazin bir yenilgiydi⁵⁹.* Açıkça görülüyor ki DP iktidarı, bir müddet sonra kendi gücünün esiri olmuşçasına hareket etmeye başlamıştır. Bu nedenle hem büyükşehirlerde hem de kırsalda yavaş yavaş desteğini kaybetmeye başlaması da normal karşılanmaktadır. Ayrıca bu uygulamalar eşliğinde ülkedeki atmosferin giderek gerilmesi de kaçınılmaz olmuştur. İsmet İnönü'ye yönelik Uşak'ta, Topkapı'da girişilen taşlamalar, tartaklanmalar, linç girişimleri⁶⁰ de bu atmosferin hazin sonuçlarını oluşturuyordu. Ayrıca İsmet İnönü bu dönemde DP için şu sözlerle demokrasiye dikkat çekmektedir: *Memleket, ya DP idaresi, ya bir ihtilâl idaresi şıkkı arasında tercih yapmaya mecbur kalmamalıdır⁶¹.* Metin Toker, *İsmet İnönü'nün şiddetle istediği şeyin, DP iktidarını yeni bir seçime zorlamak olduğunu⁶²* söylemektedir. Ama muhalefeti her noktada bastıma hırsına kapılan DP, bu demokrasi isteğini görmeyerek veya buna inanmayarak, hem İnönü'ye yapılan somut saldırılara hem de bütün muhalif çevreye karşı girişilen baskı politikasına müdahale etmiyordu. Aslında DP'nin 1957 genel seçimlerinde 1954 seçimlerine kıyasla *yüzde 10.72 dolayında* oy kaybına uğraması ve *yüzde 47.70* oranında oy alması, onun arkasındaki halk desteğinin

⁵⁷ Eroğul, **a.g.e.** ss. 221- 222

⁵⁸ Burada, eserdeki yazım şekline sadık kalınmıştır.

⁵⁹ Aydemir, **a.g.e.** s. 263

⁶⁰ **a.e.** s. 307

⁶¹ Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, 1.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s.204

⁶² **a.e. a.y.**

giderek azaldığının açık bir işaretiydi denilebilir⁶³. Ama çoğu zaman bu işaretleri görebilmek, iktidarı elinde tutanlar için mümkün olamamıştır.

Demokratik düzende elbette çoğunluğun oyları iktidarı belirler fakat ideal demokrasi için muhalefet elzemdir. DP'nin antidemokratik politikalarının arka planındaki düşünceye dair Erol Güngör şöyle bir değerlendirmede bulunur: ... *Demokrat Parti halkın reyleriyle ve ezici bir çoğunlukla iktidarı elinde tutuyor, fakat iktidarda kalabilmek için bu çoğunluğun yetmeyeceğini görmüyordu. 30 yıllık bir idarenin bir iktidar değişikliğiyle kısa zamanda tasfiyesi zaten beklenemezdi. Nitekim demokratlar inkıl p ı, yani Halk Partili münevver kadrolarını tasfiye ederek bunların yerine demokratik, halk ı yeni kadrolar getirmeyi ba aramadı, hatta bunu d   nemedi. Münevver çevrelerin rey çoğunluğu bakımından bir önem taşımadığını düşünen Demokrat Parti, vaktiyle CHP'nin iktidardan d   mesinde büyük rol oynayan  niversite ve orduyu da kaybettiği zaman sadece kendini değil, Türk demokrasisini de korkunç bir uçuruma sürükledi...*⁶⁴. Güngör bu pasajda çok önemli bir noktaya dikkat çekmektedir: DP'nin iktidara gelmesinde rol oynayan kurumların ikisi de DP'nin antidemokratik politikaları karşısında pozisyon deği irmi tir. Bu durum, muhalefetteyken iktidara gelen ve iktidardayken, siyasi yozla malara kar ıan bir parti için önemli bir mesaj mahiyetindedir denilebilir. Menderes'in çoğunluğun her şeyi yapabileceğine olan inancı, *partisinin grup toplantısında,  ahlanan, co an ve kendisini eleştiren milletvekillerini yatıştırmak için, "arkadaşlar, siz isterseniz, hilâfeti bile geri getirebilirsiniz"*⁶⁵ şeklindeki sözlerinde de görülebilmektedir. Ne yazık ki bu inanç, Cumhuriyet fikriyle de çelişmektedir.

DP döneminde DP'ye muhalefet etmek, pek tabiidir ki Adnan Menderes'e muhalefet etmek demektir. Parti dışı muhalefetin, baskıcı politikalarla ezilme çabası, parti içi muhalefete karşı da benzer şekillerde uygulanmıştır denilebilir. İsmet Bozdağ, Menderes'in, parti içine yönelik giriştiği bazı uygulamalara şöyle değinir: ... *Adnan Menderes... Parti grubunu, Meclisi, H k meti idare ederken uyguladığı başarılı taktiklerine... başvurdu. Gözdağı vermek için 1955 bütçesinde muhalefetin ba aramadığı kadar bilgili ve dokümanter bütçe ele tirmeleri yapan Dr. Feridun Ergin'i Yüksek Haysiyet*

⁶³ Mustafa Albayrak, "Demokrat Parti Döneminde İktidar Muhalefet İlişkileri", **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 177

⁶⁴ Erol Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, 21. b., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 243

⁶⁵ Toktamı  Ateş, **Yaşasın Cumhuriyet**, 1.b., yay.haz. L. Hilal Akg l, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 23

Divanı'na verdi. Mükerrerrem Sarol'u eski arkadaşlığını kullanarak okşadı ve dilini tutmasını sağlamaya çalıştı. Fuat Köprülü'yü yatıştırdı. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ile Fethi Çelikbaş'ı önce kendi haline bıraktı. Fakat sonra aralıksız mücadeleleri karşısında, Genel İdare Kurulunda bir karar alarak (10 Ekim 1955), Parti aleyhinde bulundukları ve ikilik çıkardıkları gerekçesiyle bundan böyle Genel İdare Kurulu toplantılarına giremeyeceklerini kendilerine bildirdi⁶⁶. Ayrıca bu dönemde CHP ve DP arasındaki atışmalar çok şiddetli olmaya başlamıştır. 1955 yaz mevsimi siyasette oldukça çetin, kavgalı ve gergin günlerle geçmişti. İktidar, ülkedeki her türlü fenalığın kaynağı olarak muhalefeti gösteriyor, muhalefet de ülkenin en öncelikli sorununun çözümünü DP iktidarından kurtulmak olarak görüyor ve o uğurda büyük çaba sarf ediyordu⁶⁷. Bu sert atışmalara örnek olarak Menderes'in CHP'yi, siyasi ahlâk buhranı içinde olmakla suçlaması, İnönü'nün de buna karşılık, müdafaa hakkı verilmemiş insanlara yapılan tecavüzler, tecavüz edenleri mahkûm eder⁶⁸ şeklinde cevap vermesi gösterilebilir.

1958 yılı da DP için birçok sosyal ve ekonomik sıkıntılar getirmiştir. Bu dönemde DP iktidarı hem içte yaşanan sıkıntılar hem de dış dünyayla olan ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar nedeniyle bir hayli yıpranmıştır denilebilir. *...İki yıldan beri artarak devam eden ekonomik sıkıntılar, karaborsa, döviz darlığı, mal sıkıntıları, hayat pahalılığı, basın, Yüksek Yargı ile... Yaşanan sorunlar ve muhalefetin baskıları...*⁶⁹. Bu yıpranmada büyük pay sahibidir. Uluslar arası ilişkilerde ise beklenmedik bir gelişme olmuştur:

*... 14 Temmuz 1958 günü Türkiye'de Irak, Pakistan ve İran devlet başkanlarının katılması ile Bağdat Paketi'nin bir toplantısı yapılacaktı. Irak Kralı Faysal ve Başbakanı Nuri Sait, bu toplantıda bulunmak için... yola çıkarlarken aniden bir ayaklanma oldu ve ikisi de öldürüldü. Hemen arkasından Irak'ta Cumhuriyet ilan edildi... Bu darbe, belki de en fazla Türkiye'yi etkiledi... Devrimin hemen ertesi gün Amerika, Türkiye topraklarındaki üslerinden birini kullanarak Lübnan'a asker çıkarmıştır. Yani Türkiye... vahim sonuçlar doğurabilecek bir askeri müdahaleye, ilk anda rampalık etmek suretiyle, doğacak bir tepkinin ilk hedefi olmak tehlikesine itilmiştir...*⁷⁰.

Bu durum da zaten içeride bunalmış olan DP hükümetini, dışarıdan bir baskıyla daha da zor bir döneme sokmuştur denilebilir. Ayrıca ekonomide giderek daha da çok zor duruma düşen iktidar, meşhur 4 Ağustos kararları ile Türk parasının dış değerini üç katından fazla düşürmek suretiyle ve akabinde kredi alabilmek umuduyla Batı'ya el

⁶⁶ İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975, s. 51

⁶⁷ Şerif Demir, **Düello**, 1. b., ed. Adem Koçal, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.114

⁶⁸ a.e. s.115

⁶⁹ Albayrak, **a.g.m.** s. 180

⁷⁰ Eroğul, **a.g.e.** s. 222

açmayı getiren bir yol izlemiştir⁷¹. Bütün bu sosyal-siyasal sorunları gidermek adına denenen çözüm yolları, ne yazık ki DP için, istenmeyen sona doğru atılmış birer adım olarak tarihe geçmiştir diyebiliriz.

Toparlamak gerekirse Demokrat Parti büyük umutlarla geldiği iktidar makamında, ilk başlarda ekonomiyi canlandırarak hızlı girdiği yolda, yukarıda sözünü ettiğimiz ekonomi-politika sarmalına yakalanarak yavaşlamıştır. Bu sarmal, toplumda ekonomik ve sosyal sıkıntılar arttıkça politikada antidemokratik uygulamalara girişmek olarak şekillenmiştir. 1950-1954 yılları arasındaki ilk dönemde hemen her alanda başarı yakaladığı söylenebilir fakat 1954-1957 ve 1957-1960 dönemleri için bu başarılar sağlanamamıştır. Giderek kırsaldaki halkın ve merkezdeki küçük çaplı burjuvazinin gözünden düştüğü de söylenebilir. Toktamış Ateş, DP'nin halk desteğini kaybetmesini, bir perde görevi görerek gizleyen ve bu durumun bizzat DP tarafından anlaşılmasını engelleyen şeyi, *çoğunluk sisteminin bir cilvesi olarak*⁷² görmektedir. Bu doğrultuda, DP'nin o günkü koşullarda sıradan bir vatandaşın gözünden değerlendirildiği bir sahneyi aynen aktarırsak, söz konusu düşüşü daha iyi kavrayabiliriz. Aydemir'in bizzat yaşadığı bir olayı onun yazdığı şekilde aktaralım:

... O günlerin havasını... bir Karadeniz gezisinde, Giresunlu komisyoncu Bekir veya Bekiroğlu olarak hatırladığım bir vatandaştan, en manâlı şekilde dinlemişimdir. Bekir'in işi ayakta fındık simsarlığıydı. Bir dükkânı da yoktu... Bir kenar kahvede ve ben sormadan durumu özetledi... Sözleri şu oldu: Efendim, bunları biz getirdik. Ama işleri bitmiştir. Şimdi dua edelim ki memleket daha kötüye gitmeden bize bir baş çıksın. Ama Gazi Paşa gibi bir baş! Yoksa ne olacağını Allah bilir... Evet işler iyi gitmiyordu... Bekir haklıydı... Ne gariptir ki bu görüşü ve Demokrat Parti'nin kalesi olan Karadeniz kıyılarında... nice vatandaşlardan dinlemişimdir. Ve⁷³ gene ne gariptir ki bunların hemen hepsi demokratlardı...⁷⁴.

Yine bir başka örneği de Bülent Ecevit'in şu sözlerinde görebilmekteyiz: ...²⁷ Mayıs 1960 Devrimi'nden kısa bir süre sonra bir köye gitmiş bir arkadaşımız. O köy halkının çoğunluğu Demokrat Partiliymiş ve durumdan üzgünmüşler. Bu arkadaşımız da onların bu üzüntülerine ve duygularına saygılı olarak onlarla sohbet etmiş ve değerlendirmelerini almaya çalışmış... Bir yaşlı köylü, rahmetli Menderes için, "Menderes

⁷¹ Eroğul, **a.g.e.** s. 221

⁷² Toktamış Ateş, **Bilmek ve Bilmemek**, 1.b., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 105

⁷³ Yazım hatası, kaynak olarak kullanılan eserin yazarına aittir.

⁷⁴ Aydemir, **a.g.e.** s. 364

*işe çok iyi başladı da sonunda devleti karşısına aldı” demiş...*⁷⁵. Burada kısaca belirtmek gerekirse Ecevit, Türkiye’deki *devlet algısına* dikkat çekmek suretiyle, DP’nin bir ihtilâl ile devrilmesini, bir vatandaş gözünden aktarmaktadır.

Her dönemde ekonomik zorlukları en iyi hissedenin *sade vatandaş* olduğu bilinir ve bu bağlamda yukarıda ortaya çıkan manzara da bu tespitin doğruluğuna işaret etmektedir. Siyasi yönden kendisine aşırı güvenen bir lider olan Adnan Menderes’in, 1957 seçiminde izlediği politikayı Metin Toker şöyle anlatır: *...Adnan Menderes’in <<ben bu millete odunu aday göstersem onu seçtiririm>> sözü bilinir. 1957 seçimleri bu ilkenin uygulaması sayılsa yeridir. Çok yerde birtakım odunlar milletvekili seçildiler. Ama keşke seçilmeseydiler. Zira akıbetleri, odundan milletvekillerinin akıbeti ne olabilirse o oldu...*⁷⁶. Toker’in tespitleri, Menderes’in o dönemde yanlış biçimde hissettiği aşırı güveni ortaya koymaktadır. Yukarıdaki birçok etken, DP’nin giderek zorluk içine girdiğini ve dolayısıyla bu güven duygusunun abartılı ve temelsiz durduğunu daha önceden göstermiştir denilebilir. DP dönemi, ekonomik ve sosyal sıkıntıların, siyasi faaliyetlerdeki bozulmalarla el ele gittiği bir dönem olmuş ve 27 Mayıs 1960 ihtilâli ile iktidardan alınmıştır⁷⁷.

⁷⁵ Bülent Ecevit, **Demokratik Sol**, 1.b., ed. Levent Cinemre, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 19

⁷⁶ Metin Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, 2.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 259

⁷⁷ 27 Mayıs ihtilali, bu çalışmanın konusunun sınırları içinde düşünülmeyeceği için, ayrıntıya girilmemiştir. İlgilenecek olanlar için Ümit Özdağ’ın “**Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**” adlı eseri bu konuda aydınlatıcı niteliktedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEVAT FEHMI BAŞKUT: SOSYAL DEMOKRAT ESİNTİLER

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Cevat Fehmi Başkut 1905 yılında Edirne’de doğdu. Eyüp Rüştüyesi ve İstanbul İdadisi’ni bitirdi. Milli Mücadeleye katılarak Anadolu’ya geçti. 1928 yılına kadar TBMM Matbaasında düzeltmen, sonrasında TBMM zabıt kâtibi olarak çalıştı. İstanbul’a dönerek Vakit, Son Saat, Cumhuriyet gazetelerinde muhabirlik, yazarlık ve yazı işleri müdürlüğü yaptı. 1952-1959 yılları arasında İstanbul Gazeteciler Cemiyeti başkanlığını, son olarak da Oyun Yazarları Derneği’nin başkanlığını yürüttü¹. Öte yandan Başkut, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsünde mesleki dersleri vermek suretiyle hocalık yaptı ve bu görevi, dönemin şartlarında az bir ücretle, fedakârlıkta bulunarak üstlenen birkaç kişiden² biri oldu³. Oyun yazmaya Muhsin Ertuğrul’un teşvikiyle 1942’de başlayan Başkut, 1971 yılında vefat etti.

Oyunlarında ağırlıklı olarak orta tabakanın yaşam biçimini, sorunlarını ele alan Başkut, bununla birlikte Cumhuriyet sonrası toplumdaki dönüşümleri, sosyal sınıflar arasındaki çatışma ve çelişkileri, kuşaklar arası zıtlıkları gerçekçi bir üslupla aktarırken, aynı zamanda ustalıkla hicvetmiştir.

Bu bölümde, Cevat Fehmi Başkut’un toplumsal hayatın hemen her alanına, yönelik eleştirilerine bakmaya çalışacağız.

1.SOSYO- EKONOMİK ÇATIŞMALAR VE SİYASAL SORUNLAR

Cevat Fehmi Başkut, Cumhuriyetten sonra kırdan kente yaşanan göç dalgasıyla ortaya çıkan sosyo-ekonomik çatışmaları, çelişkileri sık sık ele alan bir yazar olmuştur. Bu göç hareketi, sanayileşmeyi bir ölçüde başarmış olan büyük kentlerde, *masum köylüyü* şehrin hızlı ve maddi sosyal ilişkisiyle karşı karşıya bırakmıştır. Dolayısıyla yeni sanayileşen şehirlerin maddi ve manevi ilişkiler açısından aşırı derecede yozlaşması, Başkut tarafından dile getirilen önemli konulardan biri olmuştur. O’nun eserlerindeki *karaborsacı tüccar, sinsî kapıcı, uyanık politikacı...* gibi tipler, bu temayla şekillenmiş ve

¹ Bu bilgiler İnkılâp Yayınlarının “**Cevat Fehmi Başkut-Bütün Tiyatro Eserleri**” dizisi içerisinde yer alan kitapların arka kapağından alınmıştır. Orada, bu bilgilerin kaynağı olarak belli bir yer, kişi veya kurum işaret edilmemektedir. Ancak hemen hemen bütün elektronik kaynaklarda benzer bilgiler mevcuttur.

² Diğer kişiler, Burhan Felek, Şevket Rado, Enis Tahsin Til’dir

³ http://www.istanbul.edu.tr/iletisim/?page=template-news/detail&int_Id=62 (Gözlem Tarihi:14.12.2011)

ortaya çıkarılmış karakterlerdir. Aşağıda, bunlara yeri geldikince değinerek ve Başkut'un gazete yazılarından aktarmalar yaparak, kanımızca o'nun bilhassa ekonomik eleştirilerinde sosyal demokrat bir çizgiye yaklaştığını vurgulamaya çalışacağız.

1.1. Kaybolan Sosyal Adalet, Ekonomik Sorunlar

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz durum, sanayileşme ve dolayısıyla “şehirleşme” ile ilgili bir durumdur ve sosyal-ekonomik ilişkiler açısından geleneksel toplum yapısıyla zıtlık arz etmektedir. Ülgener bu konu üzerine şöyle yazar: *Sanayi mahallelerinin kuruluşundan beri kısmetine razı, mütevekkil bir kütleyi şehrin kenar semtlerinde bulmak pek zor olduğu gibi, ancak kendi ihtiyaçları için çalışan ve en zaruri ihtiyaç maddelerini satın almak için piyasaya istihsalde bulunan kapalı, münzevî bir köylü ailesine rastlamak da kolay değildir. Köylü, pazara çıkmanın ve para kazanmanın tadını almıştır*⁴. Tabi bu gibi durumlar başka formlara bürünmüş şekliyle Anadolu'nun birçok yerinde de ortaya çıkmıştır. Özellikle Cevat Fehmi Başkut'un *Buzlar Çözülmeden* adlı eserinde, bir ilçede gerçekleşen siyasi, ticari sahtekârlıklar, hicvedilerek anlatılmaktadır. Bu eserdeki *fırsatçı, karaborsacı tüccar, rüşvetçi politikacı* tipleri, şehirdekilerin uzantısı gibi düşünülmelidir.

Buzlar Çözülmeden adlı eserinde Başkut, kar yağışı nedeniyle yolları uzun süre kapalı kalan bir doğu kasabasındaki *Deli Kaymakam*'ın icraatlarını ele alır. Kaymakam'ın deli olması, söz konusu kasaba yeni kaymakamını beklerken, bu kasabaya yakın bir yerdeki tımarhaneden kaçan delinin, kasaba halkı tarafından kaymakam sanılmasıyla ilgilidir. Başkut ilk eleştirisini, daha bu noktada vermiş olur çünkü bu *Deli Kaymakam*, akıllı idarecilerin yapamadıklarını yapabilecektir ve kasabanın bütün sorunlarına çözüm getirebilecektir. Başkut bu eserinde, kaymakamın aracılığıyla, sosyal demokrasi ile bağdaşan ve hatta yer yer sosyalizme varan bazı diyaloglar ortaya koyar. Bu diyaloglardan birinde *Deli Kaymakam*, ortaya çıkardığı bazı karaborsa depoları ve bu depoların sahiplerine yönelik hiddetle konuşur: *Ambarlar dolusu yiyecek, depolar dolusu yakacak, variller dolusu gaz bulduk. Bu alçakları kendi ellerimle parçalamak istiyorum. Bütün bulduklarımızı zapt ettim. Yarından itibaren meydanlarda sermayesine ben satacağım. Ne sermayesi, bedava satacağım...*⁵. Bu diyalogda ortaya çıkan, yöntem açısından antidemokrat bir manzara olup diğer taraftan halkın temel ihtiyaç maddelerini, kıtlık

⁴ Sabri F. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Derin Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 74-75.

⁵ Cevat Fehmi Başkut, *Buzlar Çözülmeden, Hacı Kaptan*, yay. haz. (Yayına Hazırlayan) Şafak Barış, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 46

zamanlarını fırsat bilerek, daha yüksek fiyatlardan satmak üzere depolayanların cezalandırılması için uygun bir tutum gibi gözükmektedir. Öte yandan bu sahnede vurgulanan bir diğer nokta, ekonomideki problemlerin çözülmesinde devlete ve devlet yetkililerine düşen görevdir. Bu da genel anlamda sosyal demokrasinin, *gelir paylaşımı, demokratik planlamaya gidilmesi vb politikalarda, devlete görev ve sorumluluk yükleyen*⁶ ilkeleriyle bağdaşmaktadır.

Diğer bir eleştiri de insanların yaşam şartları arasındaki dengesizlik, eşitsizlik üzerine olup, Başkut'un bir başka eserinde göze çarpmaktadır. *Paydos* adlı eserinde Başkut, tecrübeli bir öğretmenin, hayat şartlarını resmederken, bir yandan da söz konusu öğretmenin erdemli duruşunu vurgular. Söz konusu öğretmen, ahşap bir evin kiralık odalarından birinde yaşamaktadır ve maddi birçok sıkıntısı bulunmaktadır⁷. Yine bir başka eserinde, mesleği içindeki yozlaşmalara direnmekle pes etmek arasında kalan bir doktorun, büyükşehirdeki mücadelesine değinir. Söz konusu doktor, birçok maddi zorluk sebebiyle, mesleği içinde etik olmayan uygulamalara başvurmak zorunda kalır ve bu devirde büyükşehirlerde türemiş olan *hasta simsarları* ile iş yapmaya razı olur. Bunun savunmasını da şu şekilde yapar: *...Görüyorsun ya, iş yok işte... Profesörlerden, meşhur doktorlardan bize sıra kalmıyor ki... Her biri günde 30-40 hastaya bakıyor... Bir haftadır tek hasta gelmedi...*⁸. Bu sözlerden de anlaşılabileceği gibi Başkut, yarattığı karakterlerin dili ile seyirciye bir mesaj verme gayesinden uzaklaşmamayı benimsemiş görünmektedir. Ayrıca doktorluk gibi önemli bir meslekte dahi yaşanabilen bu türlü yozlaşmaların, hiç böyle bir davranışa, tutuma yanaşmayacak olan bir insanı bile maddi yetersizlikler nedeniyle bu gibi işlerin içine çekebileceğini de gösteriyor. *Erdemli doktor, öğretmen, hâkim vb karakterler, maddi zenginlik ile manevi huzur, onur arasında gelgitler yaşayabilmektedir. Hızlı ve maddi çıkarlara dayalı şehir yaşantısı, o bilindik Anadolu insanının saflığını yerle bir ederken, Başkut da bu gibi sahneleri eserlerinde sık sık işlemiştir. Yine Paydos adlı eserinde, savaş zengini bir tüccar, felsefe bölümünü yeni bitirmiş bir gence şöyle çıkışır: ...Böyle kazık kadar adamın eli ekmek tutmaz olur mu? Ne günlere kaldık? Yemin ederim ki sen daha bir zeytinyağı fıçısı açmasını, bir terazi kullanmasını, hatta tezgâh silmesini*

⁶ Hüsnü Erkan, Canan Erkan, **Ekonomide Sosyal Demokrat Alternatif**, 1.b., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 55

⁷ Cevat Fehmi Başkut, **Paydos, Büyükşehir**, yay. haz. Şafak Barış, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 9

⁸ Cevat Fehmi Başkut, **Sana Rey Veriyorum, Kleopatra'nın Mezarı**, yay. haz. Şafak Barış, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 15

*bilmezsin...*⁹. Bu tabloda Başkut, Georg Simmel'in *metropol* hayatı tasvirine bire bir uyan bir manzarayı göstermiş olur. Simmel, *metropol kültüründe* yaşamakta olan insan için şöyle der: ... *Kişiler arasındaki bütün duygusal ilişkiler, bireyselliklerine dayanır. Ussal ilişkilerdeyse insan bir sayı gibi, diğerlerinden farklı olmayan bir öge gibi hesaba katılır ve yalnızca nesnel olarak ölçülebilen işleriyle ilgi görür. Bu nedenle metropol insanı, etrafındaki kimseleri satıcı ya da müşteri, hizmetçi hatta çoğu kez ilişki kurmak zorunda olduğu kişiler olarak görür...*¹⁰. Tezgâh silmesini bilmemesi nedeniyle, sonradan görme bir tüccar tarafından eleştirilen felsefe mezunu gencin de bu tüccarın gözünde *nesnel olarak ölçülebilen* bir yeteneği yoktur. Dolayısıyla Başkut da bize, hızla ve bir anlamda pervasızca sanayileşen bir kentin insanlarındaki ruhsal aşınmayı anlatarak, bilgili olmanın değil de insanların ne kadar kazandığı veya kazandırdığıyla ilgilenen karakterleri resmetmektedir.

Başkut bu gibi manzaraları, özellikle kendi zamanının gerçek olaylarından esinlenerek çizmektedir. Örnek olarak, o'nun Cumhuriyet Gazetesindeki köşesinden aktardığı bir habere bakmak, yerinde olacaktır¹¹. Başkut şöyle yazar: *Evvvelki gün Demokrat Partinin İstanbul adaylarından biri "kuyruk, hak, hukuk, medeniyet demektir." demiş... Sen zaruretin, darlığın, yokluğun ifadesi olan kuyruğu kalk da medeniyet alâmeti olarak halka kabul ettirmeye çalış!*¹². Burada dikkat edilmesi gereken nokta, toplumdaki belli başlı kıtlıkların neden olduğu *kuyrukların*, söz konusu siyasetçi tarafından, politik çıkarlar uğruna farklı değerlendirilmesidir. Başkut da bu tavrı eleştirmektedir.

Dönemin şartlarında sanayileşmenin birkaç şehirle sınırlı kalması, *şehirleşme* hareketinde de büyük sorunlar yaratmıştır ve bugün hala bu sorunların uzantıları devam etmektedir¹³. Başkut, o dönemde bu soruna dair önemli bir noktaya işaret eder:

... Bu şehirde kaç kişi için barınacak yer, kullanılacak su, içilecek süt, yenecek et, sebze, ekmek, binilecek nakil vasıtası var? Şu kadar kişi için değil mi? O halde bu şehir ancak o kadar kişi alır. Sen bu pek mühim noktayı gözetme, şehrin kapılarını Anadolu'da beş on para yapıp İstanbul'da yerleşerek bunları yemeyi kuranlara veya İstanbul'un taşı toprağı altın diyip para kazanmak üzere soluğu burada alanlara ardına kadar aç, sonra da

⁹ Başkut, **Sana Rey Veriyorum, Kleopatra'nın Mezarı**, a.g.e. s.41

¹⁰ Georg Simmel, **Modern Kültürde Çatışma**, 6.b., yay. haz. Elçin Gen, çev. Tanıl Bora- Nazile Kalaycı- Elçin Gen, Sanathayat Dizisi 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 88

¹¹ Bu çalışmada, Cevat Fehmi Başkut'un köşe yazıları, Uludağ Üniversitesi Merkez Kütüphane-Gazete Arşivinden yararlanılarak incelenmiştir.

¹² Cevat Fehmi Başkut, "Milletle alay mı ediyorlar?", **Cumhuriyet**, İstanbul, 21.10.1957

¹³ Bu konu 4.Bölümde işlenmektedir. Bilgi için bkz. H. Tarık Şengül, **Muhafazakâr Popülizm**, 1.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2011.

yetişmeyen yiyecek maddeleri karşısında şaşır. İstiap haddi tayin edip de tıka basa dolmuş vapurlardan, tramvaylardan adam indirmeye kalkış. Olmaz efendim... İstiap haddi evvela şehir için tayin edilmeli, ondan sonra diğeri gelmeli! ... Bir akşam vakti şehrin büyük meydanlarında, yağmur, kar altında binecek vasıta bekleyen binlerce... İnsandan mürekkep sıra sıra dehşet verici kuyrukları hiç gördünüz mü? İyi ama İstanbul şehrine bir istiap haddi tayin edilmese, bu kuyruklar kısalmayacak gün geçtikçe daha fazla uzayıp gidecektir...¹⁴.

Bu uzun alıntıda en önemli nokta, şehirleşmede uygulanan daha doğrusu Başkut'un deyişiyle *uygulanmayan politikalar*, önemli sosyal sorunlar doğurmuştur. Elbette o dönemde sanayinin ve beraberinde birçok ekonomik fırsatın şehri olan İstanbul, bu yanlış uygulamalar sebebiyle vasıta bekleyen yolcu kuyruklarına, o dönem için gıda kuyruklarına, çarpık kentleşmeye maruz kalmıştır. Başkut, buna önlem alınmamasından yakınırken, bu durumun doğuracağı birçok soruna da dikkat çekmiş olur. Özellikle de şehirleşme konusunda, Başkut'un işaret ettiğı sahnelerden bugüne bakarak bu söylenebilir.

Yine bir başka köşe yazısında, devletin içki ve tütün mamullerine yaptığı zam'ın adaletsiz ve yersiz olduğundan yakınan Başkut şöyle yazar: *Sen bütün tacirlerin, bütün esnafın sattığı malların fiyatlarını emirle indir ve kendi sattığın malların fiyatlarına bindir. Bu akla, mantığa hatta bir bakıma insafa sığacak iş mi?*¹⁵. Başkut'un tespiti, adil olmayan bir fiyat artışı olup, ona göre bu uygulama, mevcut hayat pahalılığı sırasında uygun düşmemektedir. Başkut, bu alıntılarda da görüldüğü gibi bilhassa halkın ekonomik mağduriyetine dikkat çekip, ekonomik düzende sosyal adalet ilkesini dikkate alan bir yazar olarak karşımızdadır.

Söz konusu dönemdeki ekonomik sıkıntılar, elbette rakamlarla tespit edilmiştir. Başkut bir yazısında, bu rakamları vererek, ülkenin içinde bulunduğı durumu ortaya koymaya çalışmaktadır:

Milli gelirin fert başına isabet eden miktarı, DP'nin öteden beri kullandığı propaganda materyalinin başında gelmektedir. İçinde bulunduğumuz seçim mücadelesinde bu rakam... sık sık ortaya çıkmakta, 1950'den evvel 387 lira tutan yekûnun bugün 867 liraya çıktığı belirtilmektedir... Bir iktisatçı << 1950'den evvel bir altın 50 kâğıt liraya alınabiliyordu. Altının bugünkü fiyatını 867 rakamı ile mukayese edecek olursanız milli gelirin artıp artmadığını kolaylıkla anlarsınız...>> diyor¹⁶.

DP iktidarının son döneminde, ekonomik zorlukların daha da kendini göstermesi, yukarıda da bahsettiğimiz sosyal gerçekliklerin doğmasına neden olmuştur. Bu zorluklar,

¹⁴ Cevat Fehmi Başkut, "Gene Kuyruklara Dair", **Cumhuriyet**, İstanbul, 20.03.1958

¹⁵ Cevat Fehmi Başkut, "Sırası mı idi?", **Cumhuriyet**, İstanbul, 6.12.1957

¹⁶ Cevat Fehmi Başkut, "Politikacılık Güç Meslek", **Cumhuriyet**, 19.10.1957

bazıları için fırsat bilinmiş ve vatandaşlar arasında gelir eşitsizliği boy göstermiştir. Cem Eroğul, bu konu üzerine şöyle yazar: *Demokrat Parti, iktidarının daha ilk yıllarında... ticaret burjuvazisini desteklemek için de elinden geleni yaptı. Bir kere, köyün Pazar ekonomisine açılması, yine mevcut mülkiyet ilişkileri içinde, aracı sınıflara yaradı... Aracılar, palazlandıkça kompradorlaştılar; kısa zamanda büyük kâr getiren spekülasyon oyunlarını ve “batılılaşma” özlemlerini doyuran lüks harcamaları tercih ettiler. Böylece, toplumun sırtından kazandıkları büyük paraların, topluma bir faydası olmadı*¹⁷. Cevat Fehmi Başkut da toplumdaki sosyal-ekonomik adaletsizliğin kaybolmasına yönelik şöyle bir yazı kaleme alır:

*Dünkü gazetelerde çıkan ilanlara göz gezdirerseniz, İstanbul’da 2.000.000 liraya bir apartman satılmakta olduğunu görürsünüz... Bu ilanı okuyanların, gene aynı gazetelerin birkaç gün önceki nüshalarında intişar eden bir haberi hatırlamamaları imkânsızdır. Bu haberde Anadolu şehirlerinden birinde on kuruşluk bir alacak için bir adam öldürüldüğü bildirilmekte idi... İşte bizce tehlike buradadır. İki milyon liraya apartman yapan vatandaşın mensup olduğu sınıf ile 10 kuruş için adam öldüren vatandaşın dâhil bulunduğu sınıf arasındaki derin uçurum, yarın bu memleketi çok büyük felaketlere sürükleyebilir...*¹⁸.

Başkut, yurdun doğusu ve batısı arasında gerçekleşen, ekonomik temelli iki olayı aktarırken, toplumun, keskin bir sınıf çatışmasına doğru sürüklenebileceğine işaret etmektedir. Yani bir kez daha sosyal adalet vurgusu ön planda olduğu gibi, ekonomik ve sosyal dengesizliğin boyutlarına da değinilmektedir. Sosyal demokrasi bağlamında, *devlet gelirini yüksek tutarak, geliri devlet eliyle daha eşitlikçi biçimde paylaştırmak ve devlet eliyle toplumun tümünün yararına kullanmak*¹⁹ ilkesi, Başkut’un vurgusuyla örtüşmektedir diyebiliriz.

Demokrat Parti iktidarının özellikle son zamanlarında ülkedeki sosyal, ekonomik sıkıntılar ve politik buhran yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Bu dönemin siyasal sorunlarından biri de particiliğin hızla ve temelsiz bir şekilde, sadece çıkar odaklı bir mahiyette yayılmasıdır. Aydemir bu durumu şöyle anlatır: *...Sosyal yapı, alabildiğine oligarşiye doğru kayıyordu. Hızlı, İmtiyazlı, ama müsrif ve kumarbaz bir sorumsuz azınlık, iktisadî sirkülasyonları elinde tutuyordu...*²⁰. Şehirlerdeki düzeni tarif eden bu sözler, taşra için de benzerdir: *...Hele taşrada siyaset, artık politikacının bile değil, demagogun, düzenbazın malı olmuştur. Bir taraftan halkın sözcüleri, halkın liderleri olarak sivrilen ve*

¹⁷ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 152

¹⁸ Cevat Fehmi Başkut, “Tehlike İşareti”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 1.10.1957

¹⁹ İsmail Cem, **Siyaset Yazıları**, Cem Yayınları, İstanbul, 1980, s. 212

²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderesin Dramı**, 13.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 301

*hükümet baskısını adeta köyden kovan ocak, bucak başkanları bu sefer de yeni ağalar, yeni siyaset murabahacıları şeklinde her şeye el atmışlardır...*²¹. Başkut da politik eleştirilerinin çok net olarak gözlenebildiği *Buzlar Çözülmeden* adlı eserinde, DP'nin söz konusu çıkarıcı demagoglarından birini işler. Bu karakter, DP'nin 27 Mayıs ihtilâliyle devrilmesinden sonra, şu ironi dolu sözleri sarf eder: ... *Başkalarını devirdiler, kendileri de elbet devrilecekler. Sanki niye yaptılar bu işi? Sırf hırs için, sırf menfaat uğruna... Memleket güllük gülistanlıktı, biz hiçbirimiz hiçbir şeyden şikâyetçi değildik. Halka gelince o her zaman her şeyden şikâyet eder. Bu cahil tabakaya bakılarak ihtilâl yapılır mı?*²². Bu cümleleri kuran kişi, dönemin şartları düşünüldüğünde, hayal ürünü bir karakter olmaktan öteye gitmektedir. Başkut bu karakteri böyle konuşturarak, DP'nin iktidara yürürken, daha çok hitap ettiği ve duygularına tercüman olduğu köylü sınıfıyla bile günü gelip ters düştüğünü göstermektedir diyebiliriz. Bu tavrı sergileyen karakter *Avukat Şeref Hakarara*, ilçenin *Deli Kaymakamı* şöyle çıkışır: ...*Demek kasabanın meşhur dava vekili sensin. Aynı zamanda arzuhâlcı, aynı zamanda iş takipçisi, aynı zamanda kapatılan bilmem ne partisinin ilçe başkanı. Cebimde 120 muhtarın mührü var diye öğünen, her tarafa girip çıkan, kendine denetçi süsü vererek hükümet memurlarını her an baskı altında tutan, her dalaverede parmağı olan Şeref Hakarar sensin ha? ...*²³. Bu noktada Aydemir'in gerçek hayattan aktardığı bilgileri, Başkut'un kaleminden sahnelerde de görebilme imkânı yakalamış oluyoruz. Yine aynı eserde, köylülerle arazi konusunda ihtilâfa düşen bir "Ağa"ya karşı, *Kaymakam* şöyle der: ... *İki defa köylülerle aranda sorun çıkmış, iki defa bilirkişi heyeti kurulmuş, hepsine 50'şer, yüzer kâğıt vermişsin ve senin iki bin dönümlük arazin evvela on bin, sonra da kırk bin dönüm olmuş...*²⁴. Asıl ilginç olan da söz konusu Ağa'nın tepkisidir. Ağa, sözde Vali Bey'i aradığını söyleyerek, *Kaymakamı* şu sözlerle şikâyet eder: ... *Kuzum bu Komünist Kaymakamı sen mi yolladın buraya? Elimizdeki toprakları zapta kalkışıyor baba. Kanunu ayaklar altına aldı...*²⁵. Kaymakamı, komünist ithamıyla, Vali'nin gözünden düşürmeye çalışan bu karakter, sosyal adalet ilkesini ihlâl ettiğinin farkında değildir. Komünist yaftası ise tek parti dönemindeki mahsul kıtlığıyla köylere ve köylüye yüklenen ağır yüke göndermedir diyebiliriz. Tabi ideolojik olarak komünizmdeki *özel mülkiyetin ortadan kaldırılması* kast edilmektedir. Burada Başkut,

²¹ Aydemir, **a.g.e.** s. 220

²² Başkut, **Buzlar Çözülmeden, Hacı Kaptan, a.g.e.** s. 30

²³ **a.e.** ss. 31-32

²⁴ **a.e.** s. 55

²⁵ **a.e.** ss. 55-56

inceden bir mesaj vermiştir demek mümkündür. Asıl konuya gelirsek, bu tabloda sosyal adaleti tesis etmek adına bir hukuksuzluğun engellenmesinden başka bir şey gözükmemektedir. Başkut'un *Deli Kaymakam*'ı, komünist değil, bilakis sosyal demokratır. Ama bu sahnenin düşündürücü yanı ve Başkut'un mahirane kalemiyle ortaya çıkan, kaymakamın *deli* olmasıdır. Politik mizah unsuru, özellikle bu eserde her an, her sözde vardır diyebiliriz. Öte yandan *komünist kaymakam* tabiriyle inceden verilen mesaj, Başkut'un başka bir eserinde daha net ve yine komediyle verilir. Bir kadının soyadının *Kızılçiçek* olduğunu duyan bir komiser, biraz afallar ve ona şöyle der: *Kızılçiçek mi? Başka soyadı bulamadınız mı? Yoksa gizli bir maksadınız mı var? Çiçek... Pekâlâ... Ama Kızıl... Haydi haydi duymamış olayım...*²⁶. Burada resmedilen paranoya, bu eserin sahneye konulduğu 1955-1956 dönemi düşünülünce, DP yönetiminin baskıcı bazı politikalarına da gönderme amacı ile yazılmıştır denilebilir. Elbette bu korku, CHP'nin tek parti döneminden beri gelmiş bir korkudur ve 20. yüzyılın son çeyreğinde de bu gibi korkulara, paranoyalara rastlamak mümkün olmuştur²⁷.

1.2. Din ve Siyaset

Cevat Fehmi Başkut, politikacılara ve devlet görevlilerine yönelik eleştirilerini, etik perspektiften kaleme alan ve özellikle laiklik ilkesi bağlamında mevcut *din-politika* ilişkilerine değinen bir yazardır. Bu durumu hem bir gazeteci olarak köşesinden irdelemekte ve eleştirmektedir hem de edebiyatçı kimliğiyle sahnelere aktarılmasını sağlamaktadır. Bu temelde, din ve siyaset ilişkilerine yönelik bazı eleştirilerine bakmak yerinde olacaktır.

Cumhuriyetle birlikte toplumun muhafazakâr kesimi, din konusunda huzursuzluklarını, sıkıntılarını DP ile dile getirme fırsatı bulmuş ve bunu da bazı politik hedefleri dâhilinde kullanmıştır. DP de başlarda özellikle kırsaldaki halkın dinî hassasiyetlerini dikkate almıştır. Hemen belirtmeli ki CHP de iktidarı Demokrat Partiye devretmeden önce, dinî uygulamalara yönelik bazı kararlar alarak, otoriter laiklik ilkesinde bir nebze yumuşamaya gitmiştir. Bunlardan bazıları arasında imam-hatip kurslarının açılması (1948), ilkokullarda din dersinin, velilerin isteğine bağlı olarak başlatılması

²⁶ Cevat Fehmi Başkut, **Harputta Bir Amerikalı, Hepimiz Birimiz İçin**, yay.haz., Ayşegül Oral, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 29

²⁷ Bkz. 4. Bölüm, ss. 82-83

(1948), ilâhiyat fakültesinin açılması (1949) sayılabilir²⁸. Demokrat Parti genel olarak laiklik ilkesine aykırı politikalar izlemekten kaçınmış fakat yer yer bazı parti mensuplarının, kişisel politik hırslar kapsamında değerlendirilebilecek bazı davranışları, muhalif çevreler tarafından eleştirilmiştir. Bazı DP’li milletvekillerinin, Anadolu’nun bazı yerlerinde verdikleri demeçler veya yaptıkları konuşmalar, bu kapsamda Başkut tarafından konu edilmiştir. O’nun gazetedeki köşe yazısından bir bölümü aynen aktaralım:

...Yırcalı²⁹ Of’da daha da ileri giderek, “milletin 27 senedir çektiği sıkıntıyı gidermek için, Allah Demokrat Partiyi ve Demokratları halk etmiştir.” sözlerini söylüyor. Niçin böyle konuşur ve bunları söylerler? Peki, yarın bilfarz Demokrat parti iktidarda kaldı da işler bugünkünden de kötü gitti. İktisatçıların tahmin ettikleri gibi, sıkıntılar daha da arttı. O zaman Türk Milletine bu fenalığı, DP’yi halk etmiş olan Allah mı yapmış olacak?³⁰.

Burada Başkut, bir siyasi partinin olumlu veya olumsuz herhangi bir icraatının, dinî açıdan değerlendirilmesini eleştiriyor ve bu tutumun aslında dinî açıdan ve onun unsurları için de yararlı olamayacağını örnekliyor. Bu eleştirileri, Jaures’in şu sözlerini vererek, sosyal demokrasi bağlamına oturtabiliriz: *Sosyalistler için her kuruluşun değeri, insana bağlıdır. Kuruluşlara, düşüncelere ancak kurtulmak, yaşamak ve gelişmek dileğini gerçekleştiren bireyler yaşam ve erdem getirebilir.*³¹ Yine başka bir yazısında Başkut, bazı DP’lilerin camilerdeki siyasi propagandalarına yönelik şunları yazıyor:

D.P.adaylarından eski çimento sanayi umum müdürü Kırşehir’de iktidar partisi il başkanı ile birlikte her akşam bir camiye gitmekte, namazdan sonra orada halkı etrafına toplayıp, propagandaya girişmekte imiş... Halkın dinî hislerini tahrik ederek rey toplamak kanunla da yasak olan, çok harcıâlem, çok ucuzlanmış bir oyun...³².

Buradaki eleştiri, söz konusu dönemde kanunen suç teşkil eden bir eyleme girişilmiş olmasına ve bir ibadethanenin politik çıkarlar hedefinde kullanılmasına getirilmektedir diyebiliriz. Başkut’un burada işaret ettiği noktadan hareket ederek, onun bir başka yazısında vurguladığı önemli bir noktaya dikkat çekelim:

Anadolu’nun bir yerinde vatandaşlar particiliği Allahın evine kadar götürmüşler. Seçimlerden sonra camide (D.P.) lilerin ve (CHP) lilerin³³ yerleri ortadan paravana ile ayrılmış. Garplının, çok sert bir seçim mücadelesinden sonra dahi kaybederse, kazananı tebrik edişini bizde ne zaman göreceğiz?.. Ne olursa olsun seçimlerden doğan kızgınlıklar,

²⁸ M. Çağatay Uzun, “ Demokrat Partinin Doğuşunda Etkili Olan Sosyo-Politik Dinamikler”, **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Yıl.5, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s.9

²⁹ Burada söz konusu kişi DP Milletvekili Sıtkı Yırcalı’dır.

³⁰ Cevat Fehmi Başkut, “Niçin Böyle Konuşurlar?”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 17.10.1957

³¹ Jean Jaures, **Demokrasi, Barış, Sosyalizm**, 2.b., çev. Asım Bezirci, E Yayınları, İstanbul, 1991, s. 91

³² Cevat Fehmi Başkut, “ İlk Favul”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 6.10.1957

³³ Buradaki yazım şekli, alıntı yapılan kaynaktaki gibidir.

*kırgınlıklar, hiçbir zaman vatandaş kütlelerinin arasına inmemelidir... Vatandaşların iki düşman ordugâha ayrılmasında kazanacağımız, kazanılacak hiçbir şey yoktur...*³⁴.

Bu yazıda dikkat edilmesi gereken nokta, politik tercihlerin, toplumu iki karşıt kutba ayırmasına dair kaygıların belirtildiğidir. Bir ibadet mekânı olan camilerin, bu gibi çatışmaların içine çekilmesi, dini de partiler adına sahiplenmektir. Daha önce de bahsedildiği gibi İsmail Cem, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin 19. Yüzyıldaki başarısını, partinin demokratik tutumuna, *partinin kapılarının herkese açık olmasına*³⁵ bağlamaktadır. Hâlbuki Başkut'un aktardığı haberde particilik, bir düşmanlık sebebi olarak vatandaşların demokrasi duygusunu köreltmıştır. Başkut böyle bir duruma karşı tedirgin olduğunu belirttiği gibi, bunu Batı'daki demokratik ortamla kıyaslayarak, bizim kronik bir sorunumuza göndermede bulunmaktadır³⁶. Dolayısıyla Başkut'un sosyal demokrat kimliği, burada kendini göstermektedir. Şevket Süreyya Aydemir de DP döneminde bu gibi durumların varlığına şöyle değinir: *...Evvelce bilinmeyen bir gizli mekanizma, yani particilik de harekete gelmiştir. Köy, içinden parçalanmıştır. Kahveler, camiler birbirinden ayrılmıştır...*³⁷. İlâveten bu gibi ayrılmalar, sadece camilere değil başka ortamlara da yansımıştır. Bu durumları tiyatro sahnelerine aktaran Başkut, bir eserinde Anadolu'da bir kasabada, takıldıkları kahvehaneleri ayıran particileri anlatır. Bir arkadaşını, kendi partisinin kahvesine çağıran bir adam, karşılığında şöyle bir cevap alır: *...Yok yok ben gelemem... Burası Uhuvvetçilerin kahvesi... Biz Adalet Partililer sizinle kahveleri ayırdık... Gelemem söz olur... Arkadaşların kararından vazgeçemem...*³⁸.

Başkut, Cumhuriyet Gazetesinde yayımlanan yazısında, Anadolu'nun bir köşesinde, camide vaaz veren bir din görevlisinin şöyle bir konuşmasını aktarır: *...Vakâ Muştâ geçmiş. Cami'de vaaz veren bir hoca dinî birtakım nasihatlerden sonra, DP'yi aşırı derece methe girişmiş. Memleketteki kalkınma, refah ve bolluktan bahsedince, kendisini dinleyen köylülerden biri dayanamamış: Hocam sen böyle söylüyorsun ya, biz Muştâ*³⁹*kahveye hasret kaldık. Hoca hiddetle gözlerini açarak bağırmiş: Mel'ûn, kahve cennette de*

³⁴ Cevat Fehmi Başkut, "Politika ve Spor", **Cumhuriyet**, İstanbul, 17.11.1957

³⁵ İsmail Cem, **Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir Ne Değildir**, 1.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 42

³⁶ Bu konuya, çalışmamızın 4.Bölümünde değinilmektedir. Bu konuda yararlı olabilecek eserler bkz. Hasan Bülent Kahraman, **AKP ve Türk Sağı**, 2.b., Güncel Siyasi Meseleler3, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009., Tanel Demirel, **Adalet Partisi**, 1.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2004., H. Tarık Şengül, **Muhafazakar Popülizm**, 1.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2011.

³⁷ Aydemir, **a.g.e.** s. 220

³⁸ Başkut, **Sana Rey Veriyorum, Kleopatra'nın Mezarı**, **a.g.e.** s.66

³⁹ Yazım hatası, alıntı yapılan kaynağa aittir.

yok... Sözü uzatmayalım, köylü neyin yokluğundan bahsettiyse, hoca onun cennette de bulunmadığını söylemiş... Demokratların, kalkınan Türkiye'den bahsederken sık sık onu niçin cennete benzettiklerini daha iyi anlar gibi olduk. Fakat işin bir sakat noktası var. Aradaki benzeş yokluklardan ibaret kalınca cennetle cehennem arasında bile pekala münasebet kurulabilir...⁴⁰. Başkut, bu haberde sözünü ettiği din görevlisini hem görevini kötüye kullanmasıyla tenkit eder hem de gerçekleri çarpıtarak aktarması nedeniyle eleştirir ki söz konusu imamın, cami içinde propagandaya girişmesi de başka bir sorunu teşkil etmektedir. Öte yandan bu eleştirideki bir diğer özellik, daha önce de tespit ettiğimiz mizahi bir üslubun kullanılmasıdır. Asıl noktaya dönersek, Demokrat Partiye dair yaptığı eleştiri, partinin genel olarak takındığı tavır ile alakalı görülmektedir.

Bu dönemde seçmenin nezdinde herhangi bir siyasetçinin dinî duygulara değinmesi, dindarlıktan dem vurması da önem arz etmektedir diyebiliriz. İkinci bölümde de değinildiği gibi CHP'nin tek parti yönetimi ile birlikte din ve unsurları üzerinde oluşturduğu baskıcı yönetim, DP iktidarı ile birlikte özellikle Anadolu'da ciddi bir rahatlama yaratmıştır⁴¹. Dolayısıyla taşradaki seçmenin siyasal tercihi, siyasetçinin dinî tutumuyla, din üzerine nutuklarıyla şekillenmiştir diyebiliriz. Başkut da bir eserinde şöyle bir sahne kaleme alır: Anadolu'ya seçim propagandası için giden tecrübesiz bir siyasetçi, aldığı tavsiyeler karşısında şaşkınlığa uğrar. Bu tavsiyelerden biri şöyledir:

... Bir mesele daha var... Sana hediyelik bazı eşyalar getirdim... Tabi sen akıl etmemişsindir... Bunlar dört beş tespih... Ağaçtan... Hani ucuz kötü şeyler... Tespihleri eşrafa dağıtırken bu tespihleri sizler için özellikle Mekke'den getirttim deyivereceksin...⁴².

Bu pasajda bir kez daha ince bir mizahla birlikte, verilmek istenen mesajın, toplumun politik tutumuyla oldukça yakından ilgili olduğu söylenebilir. Son bölümde görüleceği gibi bu gibi durumlar, elbette her zaman bu sahne kadar bariz olmamakla birlikte, daha sonraları ve hatta günümüzde de görülebilmektedir. Diğer bir yazıda ise Başkut yine DP'nin din ve siyaset ilişkisine dair ilginç ve mizahi bir tespitte bulunur:

... Bu satırları yazarken önümüzde iki mektup duruyor. Her ikisi de konu olarak geçen Pazar günü Fatih Camiinde demokratlar tarafından okutulan mevlidi seçmiş... İkinci

⁴⁰ Cevat Fehmi Başkut, "Cennet Türkiye", **Cumhuriyet**, İstanbul, 10.10.1957

⁴¹ Bilgi için bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2003., Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, 15.b., Bütün Eserleri 8, der. Mümtazer Türköne/Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

⁴² Başkut, "**Sana Rey Veriyorum, Kleopatra'nın Mezarı**", a.g.e. s.59

mektubda⁴³ mevlidin, Atatürk'ün, şehitlerimizin ve vefat eden Demokrat Partililerin ruhlarına okutturulduğu öne sürülerek... şöyle söyleniyor: < Demek ki Hakkın rahmetine kavuşan ve Demokrat Partili olmayan ölülerimizden hiçbir maddi külfeti bulunmayan bir Fatih bile esirgeniyor...> Demek ki D.P. 'li ölüler bol bol Fatihaya nâil olurken muhalefet mensupları orada da eli boş kalacaklar... Latifeyi bir tarafa bırakarak bu mesele üzerinde bir lahza ciddiyetle duralım. Şurası muhakkak ki Demokrat Parti geçirdiğimiz seçim kampanyasında ahretle çok meşgul oldu. Sakın bu hal, ecelinin yaklaşmasına alâmet sayılmasın! Malum ya ahret en çok ölümün yakın olduğu yıllarda hatırlanır.⁴⁴

Başkut'un mizahi dili, tiyatro eserlerinde de sık sık göze çarpar. Bu yazıda ise dikkat edilmesi gereken husus, yukarıda Başkut'un bir eserinden aktardığımız, tecrübeli bir politikacının söylemleri ile gerçek hayatta olan bitenin benzerliğidir. Camideki bu sahne, hem dinin bünyesinde kabul görmeyen bir ayrımcılığın yaratılmaya çalışıldığını hem de particiliğin bu denli kutsal alanlara yayıldığını göstermektedir.

DP'li siyasetçilerin din ve siyaset terazisinin dengesini zaman zaman bozmaları, o dönemde bazı şüphelerin doğmasına neden olmuştur ama DP de hiçbir zaman laiklikten vazgeçmemiştir, daha çok oy alabilme uğruna, bazı çevrelere şirin görünmek telaşı yaşamıştır diyebiliriz⁴⁵. Başkut da bu endişeleri taşıyan bir yazardır ve bu endişesini, kendi yazısında görmek faydalı olacaktır:

Meclis kürsüsünde boğazı kuruyunca iki yudum su içen Maarif Vekili bazı sıralardan yükselen << Oruç... Oruç...>> ihtarları ile karşılandı ve ben de Allah ile kulu arasına girmeye kalkışan bu sesleri ayıpladım ya... Bu münasebetle... iki yobazdan – tabii imzasız-tehdit ve küfür mektupları aldım... Benim başıma gelene bakıyorum << bir mebus bir vekile böyle yaparsa yarın elin cahil yobaz ve softaları, günahsız vatandaşa neler yapmazlar>> dediğim zaman bitleri kanlanmış mürteciler hiçbir şeyden korkmaksızın gazete idarehanelerine küfür ve tehdit mektubu yollamağa kadar varıyorlar...⁴⁶

Görüldüğü gibi Başkut'un tedirginliği, demokrasinin kalbi olarak nitelenebilecek meclisten dışarı taşanların bile büyük bir öfkeye yol açmasından kaynaklanmaktadır. Bir milletvekilinin, laik bir ülkede oruçla ilişkili olarak eleştirilmesi de Başkut'un işaret etmek istediği noktadır. Burada, Jaures'in laiklik ilkesine dair sözlerini aktararak, Başkut'un vurgusunu bu çerçevede değerlendirmek yerinde olacaktır. Jaures şöyle söyler: ... *Modern uluslarda egemenliğin, siyasal gücün kullanılışı dinsel ya da doğa ötesi düzenin dogmatik hiçbir formülüne bağlı değildir. Özgürlüğü ve kişiliği olan yurttaşların bulunması ve*

⁴³ Buradaki yazım, alıntı yapılan kaynaktaki gibidir.

⁴⁴ Cevat Fehmi Başkut, "Ahrette Demokrat Parti", **Cumhuriyet**, 23.10.1957

⁴⁵ Bu konu, 2. Bölümde işlenmiştir. Ayrıca bkz. Adnan Küçük, " Türkiye'de 1950- 1960 Arası Dönemde Hukuki Gelişmeler ve Fiili Uygulamalar: Türkiye Ne Oranda Demokratikleşebildi?", **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.

⁴⁶ Cevat Fehmi Başkut, " Tehlike ve Ateş Yolu", **Cumhuriyet**, 13.04.1958

*modern denilen ulus adına bu haklarını kullanmayı istemesi yeter...*⁴⁷. Buradaki laiklik vurgusu, Başkut'un düşünceleriyle paralellik arz etmektedir. Bu bağlamda Başkut'un eleştirisini de bu çizgide görmek mümkündür. Bir başka örnekte yine somut bir olayı naklederek eleştirisini kaleme alan Başkut, şöyle yazar:

... Malatya'da çıkan bir gazetenin fıkra sütununda bir muhalefet partisi umumî kâtibine hücum kastile⁴⁸ yazılmış açık mektubdan beş on satır iktibas edelim: <<...Yeryüzünde sizin iktidarınızdan başka bir iktidar tarafından bir milletin mabetleri hapishane, ofis ambarları, antrepo yapılmış mıdır? Yeryüzünde hiçbir millet, baloda iken ezan vakti caz duruyor diye bunun en iyi çaresi minarelerin boyunu yer hizasına getirmeğe çalışmış mıdır?⁴⁹ Yeryüzünde hiçbir millet din adamlarına, imamlara, vaizlere... yedi lira aylık vererek... tenekesi 80 liradan gazyağı yaktırmış mıdır?>> Şimdi sizlerden istirhamım, birkaç dakika için beni, dini siyasete alet etmek isteyen bir muharrir farz etmenizdir. Şayet bir yazı ile bu emelime kavuşmak istersem, acaba yukarıdaki satırlardan başka şeyler mi yazarım?⁵⁰

Hemen belirtilmeli ki yazıda geçen ve bir DP'li tarafından, tek parti döneminde CHP tarafından uygulandığı söylenen bazı politikaların eleştirilmesi, bir açıdan haklılık arz etmektedir. Bu haklılık, tek parti döneminin din üzerindeki baskıcı yönüyle alakalıdır. Başkut bu konuya dair bir şeyler yazmayarak, bu sözlerin amacına yöneldiğinden ve bu amaç, *din-siyaset* ilişkisi dâhilinde sorun gördüğünden, konunun o boyutuna değinemiyoruz. Ama şu söylenebilir ki Türk Entelejansiyası'nın o dönemki genel profili, katı bir laiklik anlayışıyla şekillenmekteydi ve Osmanlı'nın son dönemlerinden gelen pozitivist düşünce yapısı, aydınlar üzerinde etkiliydi⁵¹. Bununla beraber Başkut'un eleştirileri, laikliği, modern devletin anayasal düzeni için vurgulayan bir mahiyetle karşımıza çıkmaktadır. Bu yazısında aktardığı sözleri de siyasi propaganda yöntemi olarak din'i ortaya atmasından ötürü eleştirmektedir. Başkut ayrıca, halkın üzerinde din'i bir baskı ya da tahakküm aracı olarak gören ve bu doğrultuda kendi rantlarını sağlama alan bazı karakterlere de eserlerinde yer verir. Kaleme aldığı bir oyununda bir toprak ağasını, namaz vakitleriyle oynamak suretiyle, ırgatlarının çalışma süresini bir saat daha uzatma telaşındayken resmeder. Ağa, imam'a şöyle sorar: *Şimdi beni iyi dinle. Sabah ezanını yarım saat önce okusan, akşam ezanı vaktini de yarım saat geçe alsan bunda sence bir mahsur var mı?* İmam şöyle cevap verir: *Efendim sultanım, namaz vaktini geçirdikten sonra ezan-ı şerifi ha yarım saat önce ha yarım saat geç okumuşsun, vebâli bulunmasa*

⁴⁷ Jaures, **a.g.e.** s. 73

⁴⁸ Yazım hatası, alıntı yapılan kaynağa aittir.

⁴⁹ Buradaki cümle yapısı, alıntı yapılan kaynağa aittir.

⁵⁰ Cevat Fehmi Başkut, "Nereye?", **Cumhuriyet**, 23.04.1958

⁵¹ Bkz. Birinci Bölüm'de "Türk Entelejansiyası" başlığıyla verilen kısım.

gerek⁵². Bu cevabı duyan ağa amacına ulaşır: ...*Bu akşamdan itibaren böyle yaparsın. Biz de çalışma müddetini bu sayede günde bir saat uzatmış oluruz...*⁵³. Böylece mizah unsuruyla birlikte din'in kar amacıyla sömürülmesi sahnelenmiş olmaktadır.

2. KÜLTÜREL, KURUMSAL SORUNLAR VE GAZETEYE DAİR

Bu kısımda Cevat Fehmi Başkut'un Cumhuriyetten sonra yaşanan kültürel değişimlere, çatışmalara, topludaki kurumsal sorunlara ve onun bir diğer kimliği olan gazeteciliğe yönelik yorum ve eleştirilerine bakmaya çalışılacaktır.

2.1. Kültürel Değişimler ve Kurumsal Sorunlar

Cumhuriyet sonrası dönem, pek tabiidir ki kültürel olarak birçok değişimin zuhur ettiği bir dönem olmuştur. Karpat'a göre *Türkiye'deki ekonomik ve sosyal değişim özellikle 1930'lardan sonra, eski değerleri derinlemesine etkilemiştir*⁵⁴. Cumhuriyetin, sosyal hayatı düzenleyen kanunları ile birlikte, toplumun bazı kesiminde eski geleneksel yaşam tarzına karşı olumsuz, alaycı tutumlar belirmiştir. Özellikle bazı aydınların Batı tarzı sosyal hayata hayranlıkları, geleneksel olanın aşağı, basit, değersiz olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bu durumun, Osmanlı'daki Tanzimat dönemi ve sonrasındaki bazı aydınların fikirlerinden ve davranışlarından şekillenmiş olduğu söylenebilir. Kemal Karpat bu konuda şöyle yazar:

*...Osmanlı'da ve aşağı yukarı tüm Müslüman dünyasında eski ilmiye sınıfının yerini alan veya ona muvazi olarak on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan aydın kitlesinin ana özelliği, halktan kopuk olmasıdır. Geniş şekilde modernleşen devletin dayanağı haline gelen "aydın" (münevver) aynı zamanda Batı kültürüne açılmıştır...*⁵⁵.

Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde de bu gibi durumlara rastlamak ve bir kültür çatışmasına şahit olmak tesadüf değildir. Hele ki Cevat Fehmi Başkut'un ele aldığı dönem düşünülürse, taşradan şehirlere gerçekleşen göç akınıyla birlikte hem taşralıda hem şehirlide bir *Araf'ta kalma* durumunun baş göstermesi tabii karşılanmalıdır. Bu istikamette Başkut da özellikle kaleme aldığı oyunlarda bu duruma sık sık ve mizahi olarak değinmiş ve eleştirilerde bulunmuştur. Bu tespitler ve eleştiriler, bazen aile hayatına ve toplum içindeki günlük yaşamın aksaklıklarına, meydana gelen çelişkili durumlara dair olabilirken, bazen de sanata ve edebiyata dair olabilmektedir.

⁵² Cevat Fehmi Başkut, **Harputta Bir Amerikalı, Hepimiz Birimiz İçin**, a.g.e. s. 154

⁵³ Başkut, **Harputta Bir Amerikalı, Hepimiz Birimiz İçin**, a.g.e. a.y.

⁵⁴ Kemal Karpat, "The Turkish Left", **The Left-Wing Intellectuals Between The Wars 1913-1939**, ed. Walter Laqueur & George L. Mosse, Vol.2, Harper&Row Publishers Incorporated, New York, 1966, s. 171

⁵⁵ Kemal H. Karpat, "Aydınlar ve Kimlik: Tarihsel Bir Bakış", **Doğu Batı**, ed. Taşkın Takış, C.1, S.35, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, Yıl.9, s. 63

Bunlardan birkaç örnek vermek istersek, bilhassa o'nun kaleme aldığı tiyatro eserlerindeki “büyükşehir” fotoğraflarına bakmak, önemli noktaları yakalamamıza yardımcı olacaktır. *Göç* adlı eserinde, İstanbul’da yaşayan 60 yaşlarında emekli bir apartman sakinini şöyle konuşturur:

... İstanbul artık yaşanmaz oldu. Bu şehrin insanları bile değiştiler. Bugün Sultanahmet’ten bindiğim otobüs her zamankinden daha kalabalıktı. Oturanlar hep genç genç çocuklar, genç kızlardı. Ayaktakilerse hep yaşlılar, sakat ve sarsak ihtiyarlar...⁵⁶.

Bu sitem dolu sözler, yukarıda daha önce aktarılan, Başkut’un bir yazısında bahsettiği durumun, sahnelere tezahürüdür demek mümkündür. Bu karakterin yakındığı durum, İstanbul’un aşırı hızlı bir şekilde artan nüfusundan kaynaklanmaktadır. Başkut hemen bütün eserlerinde, sosyal hayatta olan bitenle bağ kurduğunu bir kez daha göstermektedir. Öte yandan geleneksel yaşam tarzında çok normal bir davranış olarak, küçüklerin büyüklere saygılı davranıp, bu tür ilişkilerde öncelik tanımaları beklenirken, modern şehrin soğuk dünyasında artık böyle davranışların aksinin gözlemlenmesi, haliyle yaşlıları sitem etmeye sevk edecektir. Başkut’un bu temayı sık sık işlediği görülmektedir. Aynı eserde diğer bir karakter de şöyle yakınmaktadır: *İstanbul, otuz kırk sene evvelki İstanbul mu? Nerede bu şehrin eski efendi, çelebi halkı? ... Nerede bu şehrin eski sükûneti? Nerede o terbiyeli, insaflı esnafı? Nerede her derdinize koşan komşular? ...*⁵⁷. Bu yakınmalarda en dikkat çeken ise eski toplumsal yapıda insan ilişkilerinin, söz konusu dönemde yani 20.yüzyılın 3. çeyreğinde tam zıddı yönde değişmeye başlamasıdır. Bu değişme, giderek kapitalist bir toplum yapısına bürünen ülkenin bizihi gerçeğidir. Özellikle Cumhuriyet tarihi boyunca sanayileşme hareketinin Anadolu’ya yayılamamasının da bu durum üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Yani kısaca söylemek gerekirse, sanayi, insanlara gitmediği için, insanlar belli başlı sanayi merkezlerine göçmüşler ve bu çatışmaların hem sanığı hem tanığı olmuşlardır.

Bir toplumda genel anlamda yaşlılar geçmişe hasret duyup, yeniye mesafeli olurlarken, gençler yeni olana, moda olana ilgi duyarlar. Bu hemen her dönemde söz konusudur. İşte bu yukarıda bahsedilenler de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Başkut’un bizzat kendisi de bu gibi geçiş dönemlerinin *taklitçiliğe* varan ve toplumun genelinde kültürel aşınma olarak algılanan olay ve durumlara bir yazısında şöyle değinir:

⁵⁶ Cevat Fehmi Başkut, **Göç, Ayarsızlar**, yay. haz. Şafak Barış, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılâp Kitabevi, 2006, s.37., İstanbul

⁵⁷ a.e. s.45

Şehirde seri halinde kovboy elbiseleri yapan imalathaneler açılmağa başlamasından hiç olmazsa bir kısım vatandaşlarımızı Amerikan hayranlığından ayırmanın artık mümkün olamayacağı neticesini çıkarırsak bilmeyiz haksızlık eder miyiz? Yaşları elliye yaklaşanlarımız daha dün denecek bir mazide çocuklara (paşa) elbisesi giydirildiğini hatırlayacaklardır. Kırk, elli sene içinde velev ki kıyafet itibari ile olsun paşalıktan vazgeçip öküz çobanlığına özenmeğe başlamamıza ne manâ verilmeli? ... Maksad⁵⁸ bu değil de körü körüne Amerikalıları taklit ise İstanbul'u veya Türkiye'nin muhtelif köşelerini Teksas'a çevirmekle her şeyden evvel gülünç olacağımızı neden düşünmüyoruz?⁵⁹

Görüleceği gibi burada eleştirilen, bir kültür etkileşiminden ziyade, *taklitçiliğe* varan, geleneksel ve *milli kültüre* doğrudan tezat teşkil eden hal ve hareketlerdir. Bu eleştiriler, bugünün küresel dünyasında düşünülünce ağır bir eleştiri olarak algılanabilir fakat o dönemin şartları temel alınınca haklı yönleri ağır basmaktadır. Sonuç olarak bağımsızlık savaşından sonra bir *milli kültür*'ün yaratılması, uluslaşma yolunda önemli bir basamak olarak görülmektedir. Bu durum, modern devletlerin oluşumunda ve bir ulus inşa etme yolunda olmazsa olmaz kaidedir denilebilir; çünkü *ulus, politik, sembolik ve ideolojik düzenin bir görünümüdür ve ayrıca sosyal etkileşim ve bilinç dünyasıdır*⁶⁰. Alpaslan Işıklı'nın şu tespitleri de bağımsızlık mücadelesinin mahiyeti ve önemine vurgu dikkat çekmektedir: *...Bağımsızlık olmadan demokrasi olmaz; bağımsızlık sağlanmaksızın, saltanattan oy sandığına geçilebilmiş olsa bile bunun adına demokrasi denemez. Atatürk, egemenliğin saldırgan devletlerin ve onların kuklası durumuna düşmüş olan padişahın elinden alınarak milletin eline geçmesini mümkün kılan bir kurtuluş hareketine önderlik etmekle, demokrasinin kurulması için gerekli ve vazgeçilmez olan temellerin atılmasını sağlamıştır...*⁶¹. Başkut'un eleştirilerini de bu gözle değerlendirmek, onun sosyal hayatta gözlemlediği Batı hayranlığına olan tepkisini daha sağlıklı kavramaya yardımcı olacaktır.

Yukarıda eleştirilen bu *taklitçilik* veya daha yumuşak bir dille hayranlık, Başkut'un kaleme aldığı oyunlarda komedi unsuru ile ön plandadır. Başkut'un bir eserinde, bu tarife uygun bir zihniyete sahip kadın, kendisi için şunları söyler: *Ben Amerikan terbiyesi almış bir kadını efendiciğim... Kolejde okudum. Çikleti bu memlekete ilk önce ben getirdim... Ada kulübünde ayakkabılarımı çıkarıp dans ettiğim zaman bütün erkekler hayran kalır, bütün kadınlar hasetlerinden çatlarıydı... Evim, Amerikan evleri gibi süslenmiştir. Sigara olarak yalnız Amerikan sigarası, içki olarak yalnız viski bilirim. Her Noel'de ağaç*

⁵⁸ Yazım hatası, alıntı yapılan kaynağa aittir.

⁵⁹ Cevat Fehmi Başkut, "Ama Artık Kafil", **Cumhuriyet**, İstanbul, 11.04.1958

⁶⁰ Katherine Verdery, "Whither 'Nation' and 'Nationalism'?", **Mapping The Nation**, 1.b., ed. Gopal Balakrishnan, New Left Review/Verso, London, 1996, s. 226

⁶¹ Alpaslan Işıklı, **Sosyalizm, Kemalizm ve Din**, 3.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 38

*donatırım...*⁶². Çok açık bir öykünmenin göze çarptığı bu sahnede söz konusu kadın, Amerikan kültürünü bire bir taklit ederek ve böylece gelenekselden uzaklaşarak kendisini görgülü, bilgili, *modern* olarak nitelemek gayretinde görülmektedir. Başkut bu tür durumları, sosyal yaşamda gördüğü için, bu gibi karakterleri yaratmıştır ve halka, kendi milli değerlerinin önemini hatırlatmak gayesi gütmüştür diyebiliriz. Cumhuriyet'in aydınlarındaki genel hava, Batı tarzı yaşamın benimsenmesi yönünde olduğundan, bazı sonradan görmeler de bu durumu tamamen taklitçiliğe indirgeyerek, Başkut'un eserlerinde mizah unsuru olarak yerlerini almışlardır diyebiliriz. Bu konuya dair diğer bir yazısında da çevresindeki gelişmelere, olan bitene bakarak tespiti yapar:

*İstanbul'da bir eğlence yerine New York'un bir semtinin adını koymuşlar. Gene şehrimizde İngilizce öğretilen bir dersane, İngiliz değil Amerikan dershanesi ismini taşıyor... Anlaşıyor: Bazı sınıfları hatta bazı nesilleri bu Amerikan hayranlığından, Amerikan taklitçiliğinden koparıp kurtarmamız artık mümkün olmayacak... Şu halde taklitçiliği neye bugünkü dar sahada bırakmalı? ... Amerika demek elbette çiklet ile naylondan ibaret değil ve asıl güzel, asıl imrenilecek olanlar bunların dışında kalanlar...*⁶³.

Buradaki endişe ve sitem, yazının içinde net bir şekilde belirtildiği gibi *taklitçiliğe* yöneliktir. Öte yandan Başkut'un bir başka eserinde, yolsuzlukla, karaborsayla ticaret yapan, eskinin eşkıyası, yeni *İstanbul İnsanı* bir adam, karısına şöyle nasihatlerde bulunur: *... Aklıma gelmişken söyleyeyim, yarın akşam öyle her zamanki gibi soğuk durma. Üstünde bir taşralı halin var ki onu bir türlü atamıyorsun... Sağına soluna iltifat et... Gül... Gülmenin sana ne kadar yakıştığını bir bilsen...*⁶⁴. Bu karakterin sözleri, bize, Batılı olmakla sahte tavırlar sergilemeyi, şehirli olmak pahasına köklerden uzaklaşmayı uygun bulan bir kişiliği tasvir etmektedir. Ama aslında ne Batı ne de Doğu olan kendisidir. Tek düşüncesi daha fazla ticari rant ve gösteriştir. Bu gibi çelişkili durumlar, modernleşme yolunda yüzünü Batı'ya dönmüş fakat kurumsal olarak modernleşmede eksiklikleri bulunan bir toplum içerisinde görülebilmektedir.

Genel olarak bu yazının ilgili kısımlarında belirtildiği gibi Cumhuriyetle birlikte toplumsal hayata dair önemli inkılâplar gerçekleştirilmiştir ama bunların her alanda başarıyla uygulanabildiğini söylemek zor gözükmektedir. Cumhuriyetle birlikte oluşturulan yeni Türk devletinin idari yapısı da bu inkılâplar çerçevesinde şekillenmiştir. Yeni devletin yeni kurumları şeklinde de nitelendirilebilecek bu organizasyonlar, Batı'daki

⁶² Cevat Fehmi Başkut, **Harputta Bir Amerikalı, Hepimiz Birimiz İçin**, a.g.e. s. 29

⁶³ Cevat Fehmi Başkut, "Bir Hal Çaresi", **Cumhuriyet**, İstanbul, 02.11.1957

⁶⁴ Cevat Fehmi Başkut, **Soygun, Öbür Gelişte**, yay. haz. Ayşegül Oral, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılâp Kitabevi, 2005, s. 51

örneklerinden yapı gereği başarıyla uyarlanmaya çalışılmışsa da bazı çelişkiler tam anlamıyla giderilememiştir denilebilir⁶⁵. Başkut da bu durumlara dair bazı yazılar kaleme almıştır ve zaman zaman edebi eserlerinde bu ve benzeri konuları eleştirmiştir. O dönemde Başkut şöyle bir yazı yazar:

... Bu memleketin istikbâli için yegâne ümidimiz olan gençlik onun kafa ve ruh yapısında son rötuşları yapmağa memur üniversitede bu nevî sebepsiz, manasız yasakların boğucu havası içinde mi yetiştirilmelidir? ... Bir üniversitenin açılışında onun öğrencileri olan gençlerin de profesörlerle beraber bulunmaları, profesörleri gibi sevinçlerini, ümitlerini, temennilerini izhar etmeleri kadar tabii, güzel, lüzumlu ne vardır? ... Yasağın devam ettiği bu sefer gençlere bildirilirken < bu karar senelerden beri sürüp gidiyor. Şimdi değiştirmek için ne gibi bir sebep var? > denmiş. İşte üniversite çatısı altında hiç de yakışık almayan bir söz. Bu zihniyet eğer üniversitemizin faaliyetinde de hakim rolü oynuyorsa işimiz duman demektir...⁶⁶.

Başkut burada hem yasağı hem de gerekçeyi eleştirmekte ve üniversite için özgür bir zihniyetin gerekliliğine de vurgu yapmaktadır. Nihayetinde bir demokrasinin tam anlamıyla tesis edilmesi, *özerk ve özgür bir üniversite, özgür sendika, özgür meslek kuruluşları, özgür basın*⁶⁷ gibi organizasyonlarla mümkün olacaktır. İlgili bölümde bu gibi konuların Türkiye'nin gündeminde, değişik formlarda hep yerini almış olduğuna değinilecektir.

Demokrat Parti dönemindeki önemli bir sorun olarak devlet kurumlarına ve yöneticilerine yönelik bazı hakkaniyetsiz uygulamalar göze çarpar. Aydemir'e göre Demokrat Parti iktidarında öyle bir zaman olmuştu ki, bir kanunla *görülen lüzum üzerine* ibaresiyle, *bir vali, bir müsteşar, bir umum müdürü ve her devlet görevlisi, istenildiği zaman hizmet dışı bırakılabiliyordu*⁶⁸. Başkut da bu dönemde, sözü edilen uygulamanın benzeri bir durumdan şöyle bahseder:

Gelenek halini alan eski, yanlış hatta zararlı bir usulün hala devam etmekte olduğunu eseyle görüyoruz. Bu usul idare makinesi başında bulunan müdür ve umum müdürleri keyfimizi istediği zaman, keyfimiz istediği şekilde değiştirmemizdir. Bir adamı şu işten alıp onunla münasebeti bulunmayan bir başka işin başına getiriyoruz. Geliyor, kolları sıvıyor, bu yeni işi tetkik ediyor, anlıyor, düzeltmek ve ilerletmek üzere tedbirler düşünüyor, projeler yapıyor ve tam bunları tatbikata girerirken halen görmekte olduğu iş ile hiçbir münasebeti bulunmayan bambaşka bir işe nakledildiğini öğreniyor... Ne müdürler, umum

⁶⁵ Bu konu, 2. Bölümde işlenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Mete Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 2.b., Cem Yayınevi, İstanbul, 1989., Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, 1.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.

⁶⁶ Cevat Fehmi Başkut, "Yasakçı Üniversite", **Cumhuriyet**, İstanbul, 26.10.1957

⁶⁷ Cahit Talas, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, 1.b. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 132

⁶⁸ Aydemir, **a.g.e.** s. 300

*müdürler birer oyuncaktır, ne de ortada onların nakli ile kazanılacak bir oyun vardır. Varsa bile bu kendi oyunumuz mutlaka bizim yenilmemiz neticesini verecektir...*⁶⁹.

Bu durum, demokratik bir hukuk devletinde elbette gerçekleşmemesi gereken ve personelin değiştirilmesinde *liyakatin* göz önüne alınmadığını gösteren bir tablodur. Başkut burada özellikle siyasi boyuttan değil, durmadan yer değiştirmek zorunda kalan bir devlet görevlisinin, ister istemez verimliliğini kaybedeceğinden bahseder. Ama bu durumdan mesul olan idarecilerin, politik açıdan tarafsız olup olmadıkları da şüphelidir. Başkut da bu noktaya temas ederek, *böyle bir oyun varsa* diyerek, bu oyunun, bizzat oyunun sahibine zarar vereceğini vurgular.

Devlet kurumlarının, kurumsallaşmanın eksik ve yetersiz düzeylerde kalması, özellikle yurdun doğu bölgelerinde sosyal-ekonomik sorunların doğmasına sebep olmuştur. DP döneminde, bu boşluğu fırsat bilen büyük toprakların sahipleri, köylünün elindeki küçük toprakları almaktan çekinmemişlerdir⁷⁰. Bu da ülkenin belli başlı sorunlarından biri olmuştur. Başkut bir eserinde, böyle bir sahne kaleme alır. Sahneyi olduğu gibi buraya aktararak devam edelim:

Kahya: Nuri Beyin evine varıp benden selam edeceksin. Mestanlar köyünün topraklarına ait on senelik vergiyi getirdim diyeceksin. O, meseleyi biliyor...

Muhtar: Mestanlar köyü mü dedin ağa? ... Ama o köyün toprakları bizim değil ki... Ne diye vergisini vereceğiz?

Kahya: ... Ya bizim değil de kimin? Kimin elinde tapu var? Hazinesinin mi söyle!

Muhtar: Yok.

Kahya: Köylünün mü?

Muhtar: Yok.

Kahya: Bizde de yok. Şu halde vergisini kim vermişse topraklar onun demektir.

Muhtar: Fakat ağa, köylüler o toprakların zilyedi, ben bildim bileli ekip biçerler.

*Kahya: Bana bak, o küçücük aklının ermediği şeylere karışırsan yeni muhtar seçiminde Karasipahioğlundan arka bekleme, anladın mı?*⁷¹.

Bu sorunu bu şekilde sahnelere taşıyan Başkut, köylülerin bu büyük sıkıntısına da dikkat çekmekle, ezilen ve toprakları gasp edilen halkın yanında olduğunu göstermektedir.

⁶⁹ Cevat Fehmi Başkut, “Damataşı”, *Cumhuriyet*, 26.11.1957

⁷⁰ Eroğul, *a.g.e.* s. 146

⁷¹ Cevat Fehmi Başkut, *Harputta Bir Amerikalı, Hepimiz Birimiz İçin*, *a.g.e.* ss. 105-106

Öte yandan devletin, vergi vermek suretiyle toprağın mülkiyetini vermesi, inceleme araştırma yapmaması ise kurumsallaşmadaki yetersizliklerle ilgilidir diyebiliriz. Bu gibi sahneler gerçek hayattan esinlenerek kaleme alınmıştır demek mümkündür.

2.2. Gazetecilik Anlayışı

Cevat Fehmi Başkut, bu çalışmada da belirtildiği üzere hem bir gazetecidir hem de bir edebiyatçı kimliğine sahiptir. Gazetecilik kimliğiyle, toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlarına eğildiği gibi, diğer taraftan bizzatihi *gazetecilik* mesleğine dair çalışmalarda bulunarak, gazetenin ve gazetecinin değerlerini, mesuliyetlerini, etkilerini vb. yönlerini araştırmıştır.

Başkut, *gazetecilik* üzerine yazarken, *basın hürriyetine* vurgu yapar. *Basın hürriyetinin*, siyaset kurumuyla olan ilişkisine dair şöyle yazar: *Her vakit ve her yerde iktidara gelen siyaset adamlarının ilk düşündükleri şey gazeteler ve gazetecilerdir. İlk işleri bulundukları ahvâl ve şartlar dâhilinde onun ağzını tıkamak veya onu kontrol altına almaya çalışmak olmuştur... Şu nokta sabittir ki diktatörlüğün tesisi için çalışılan bir yerde ilk kaldırılan veya ilk baskı altına alınan hürriyet, daima basın hürriyeti olmuştur*⁷². Bu tespitten sonra Başkut, *basın hürriyeti için, bir memleketin demokrasi mi, yoksa diktatörlük mü olduğunu anlatan bir bayraktır*⁷³ nitelemesini yapar. Bu niteleme, demokrasi vurgusunun en üst seviyede karşımıza çıktığı noktadır diyebiliriz. Ayrıca Kautsky'nin şu sözlerini vererek, Başkut'un sosyal demokrat kimliğini daha net görebiliriz: *... Yönetici sınıflar eğer zora başvurmuşlarsa, kesinlikle demokrasinin sonuçlarından korktukları için bunu yapmışlardır. Onların şiddet eylemleri gerçekte demokrasiyi alt üst edecektir...*⁷⁴.

Başkut'un *gazetecilik* anlayışının mahiyetini, Avrupa tarihinde önemli bir yeri olan Dreyfus olayını, *gazete*'nin sosyo-politik alandaki etkisi bağlamında değerlendirirken görüyoruz:

*Fransayı uzun seneler ikiye ayıran bu davada basının oynadığı rol ön planda gelmektedir. Dreyfus meselesinden çok evvel Fransada*⁷⁵ *bazı gazeteler Yahudi aleyhtarlığına başlamışlar, halkı yavaş yavaş buna alıştırmışlar, öyle ki Dreyfus meselesi patlak verdiği vakit umumî efkârda çok şiddetli bir tepki hâsıl olmuştur... Eğer gazeteler o kadar Yahudi*

⁷² Cevat Fehmi Başkut, **Gazetecilik Dersleri**, 2.b., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1967, s. 38

⁷³ **a.e.** s. 39

⁷⁴ Karl Kautsky, **Seçilmiş Politik Yazılar**, 1.b., çev. Celal. A. Kanat, Kavram Yayınları, İstanbul, 1990, s. 109

⁷⁵ Yazım hatası, alıntı yapılan kaynağa aittir.

*aleyhtarlığı göstermeseydiler, eğer Dreyfus'a o kadar yüklenmeseydiler Yahudi Yüzbaşı eldeki o çok zayıf delillerle mümkün değil mahkûm edilemezdi... Şu var ki Yahudi aleyhtarı basını tesirine kapılan ve böylece haksız yola giden büyük gazeteler kendilerini çabuk toplamışlar, yaptıkları hatayı anlamışlar... Bu uğurda korkmadan, yılmadan halkın hisleri ve düşünceleri aleyhine neşriyat yapmışlardır...*⁷⁶.

Aktarılan bu yazıdan da anlaşılıyor ki Başkut, *gazete* ve *gazetecinin*, korkmadan, tarafsızca, gerçekleri ortaya çıkarmak uğruna hizmet vermesini ön planda tutmaktadır. Ona göre bir toplumda adaletsizliğin önlenmesi adına gazetelerin varlığı ve hürriyeti, Dreyfus olayında önemli bir rol oynamıştır. Eğer Dreyfus olayından itibaren entelektüel kavramının sahne aldığını varsayan yaklaşımı hatırlarsak ve bu olayla birlikte entelektüellerin *sol* kimlikle anılmaya başlandığını⁷⁷ kabul eden görüşlerin olduğunu düşünürsek, Başkut da bu olayda entelektüellerden taraf olan bir *entelektüel* profili çizmektedir ve bu anlamda *sol* çizgiye yakındır diyebiliriz. Ayrıca Başkut'da *insan hakları, adalet, özgürlük, eşitlik* gibi değerlerin önemini bir kez daha ve net olarak görebilmekteyiz.

Basın Hürriyeti üzerinde Başkut'un önemli bir tespitini daha aktarmak yerinde olacaktır. Onun sözleriyle devam edersek:

*Basın hürriyetinin mahzurları yok mudur? Evet vardır. Fakat faydaları o kadar çoktur, o kadar büyüktür ki mahzurlara göz yummaktan başka çare bulunamaz ve basın hürriyetini incitmeden bunları ortadan kaldırmak kâbil olmaz. Sözü Atatürk'ün bir vecizesi ile bitirelim: <<Basın hürriyetinden doğan mahzurları ortadan kaldıracak tek vasıta, yine basın hürriyetidir.>>*⁷⁸.

Başkut, Atatürk'ün bu anlamlı sözlerini aktararak, fikir hürriyetine işaret etmektedir. Eğer her fikir karşı karşıya gelmezse, bunu sağlayacak ortam yaratılmazsa, doğru da yanlış da tam anlamıyla ortaya çıkamayacaktır⁷⁹. Başkut da bu bağlamda Atatürk'ün sözlerini desteklemektedir çıkarımını yapabiliriz.

Burada Başkut'un *gazete* ve *gazetecilik* üzerine görüşlerini aktarıp, değerlendirmelerde bulunurken, yine gerçek hayata bakıp, o dönemde *gazetecilik* ya da genel anlamda basın üzerinde nasıl bir siyasal otoritenin söz konusu olduğuna bakmamız faydalı olacaktır. DP döneminin en bilinen antidemokratik uygulamalarından birisi, basına

⁷⁶ Başkut, **Gazetecilik** Dersleri, **a.g.e.** s. 56

⁷⁷ Birinci bölümde "Entelektüel" başlığıyla verilen kısımda işlenmiştir.

⁷⁸ **a.e.** s. 44

⁷⁹ Bu düşünce, John Stuart Mill'in fikirlerinde öne çıkar. Burada şu belirtmeli ki Eduard Bernstein da "Sosyalizm, organize olmuş liberalizmdir." der ve bu bağlamda sosyal demokrasideki bireysel özgürlük vurgusuna dikkat çeker. Daha fazla bilgi için bkz. Eduard Bernstein, **Sosyalizmin Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri**, 1.b., çev. Levent Bakaç, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2011.

verilen resmî ilanların daha çok iktidar yanlısı gazetelere verilmesidir⁸⁰. Başkut bu uygulamaya dair bizzat kendi gözlemini aktararak şöyle yazar:

*... Son aylar, bilhassa son haftalar zarfında iktidara yakın bankalarla iktisadî devlet teşekküllerinin ilanları gazetelere müsavat üzere veya tiraj yüksekliği nazara alınarak değil, gazetelerin muvafık, muhalif, tarafsız olduklarına bakılarak dağıtılmıştır. İktidarın hoşuna giden gazetelerde çıkmakta olan ilanlar, tirajları ne kadar yüksek olursa olsun muhalif veya tarafsız gazetelere katiyen yollanmamıştır...*⁸¹.

Bu yazıyı ve Başkut'un gazetecilik, basın hürriyeti gibi konularda söylediklerini karşılaştırırsak, basın hürriyeti üzerinde hassasiyetle durulduğunu görebiliriz.

Burada basın hürriyeti ve demokrasiden bahsederken, Başkut'un bir eserindeki önemli bir diyalogu olduğu gibi aktararak, siyasete ve siyasetçiye dair eleştirilerinin özünü kavramamız daha kolay olacaktır: Politikaya zoraki girmiş tecrübesiz bir milletvekili adayına, çekeceği nutukla alâkalı olarak, sinsi bir politikacı şöyle nasihat verir: *... Öncelikle iktidara, Demokrat Partiye, Halk Partisi'ne, öteki partilere şöyle sıradan sunturluca bir salla! ...*⁸². Bu tavsiyeyi alan acemi politikacı, saf bir tavırla cevap verir: *...Peki ama... Hücum et, hücum et diyorsunuz, fakat ben iktidarın da bu partilerin de hücum edilecek bir kusurlarını görmüyorum ki...* Cevap ilginçtir: *...Allah Allah, hücum etmek için mutlaka kusur mu görmek lazım? Tuhafsın yahu! ...*⁸³. Burada acemi politikacıya edilen sitem, aslında dürüst bir tutuma edilen sitemdir. Başkut'un kaleminden çıkmış olan bu diyalog, demokratik, erdemli, dürüst, bir politikacı tasavvuruna işaret etmektedir. Siyasal ahlâkla alâkalı tavrı, gazetecilik anlayışıyla da paralellik arz etmektedir demek mümkündür. Bu sözlerimize kanıt teşkil etmesi adına Başkut'un, bir gazetecinin siyasi partilere, siyasetçilere ve dolayısıyla halka karşı nasıl bir tavırla mesleğini icra etmesi gerektiğine dair şu sözlerini verelim:

*Bir partilinin, aksi partiden birini birkaç hususta tenkit ettiğini düşünelim. Muhabir, tenkit edilen şahsın fikirlerini de almalı ve gazetede çıkmasını temin etmelidir. Bunun için muhabir, aynı gün hiç olmazsa telefonla, hücumu uğrayan kimse veya kimseyle ile konuşmalıdır. Bu suretle, bir yazıda hem hücumu hem de müdafaaaya yer vermiş olacaktır.*⁸⁴.

Burada vurgulanan ilke, bugünden bakınca o zamanki kadar önemli gözükmebilir fakat o dönemde iletişim teknolojilerinin sınırlı olduğu ve Türkiye'nin birçok yerine aynı anda gazetelerin dağıtılamadığı dikkate alınırsa, bu ilkenin önemi anlaşılır. Başkut'un

⁸⁰ Bu konu Üçüncü Bölümde "Demokrat Parti" başlığıyla verilen kısımda işlenmiştir.

⁸¹ Cevat Fehmi Başkut, "Yanlış, Fakat Hoş!", **Cumhuriyet**, 04.10.1957

⁸² Başkut, **Sana Rey Veriyorum, Kleopatranın Mezarı**, a.g.e. s. 56

⁸³ a.e. s. 56

⁸⁴ Başkut, **Gazetecilik Dersleri**, a.g.e. s. 189

gazetecilik anlayışında, halkın kanaatinin oluşmasında dürüst ve adaletli olmak çok önemli bir yer tutmaktadır ve bu tutum net bir şekilde görülebilmektedir.

Buraya kadar yazılanları toplamak gerekirse, Cevat Fehmi Başkut'un bilhassa ekonomide sosyal adalet ilkesine sık sık vurguda bulunduğunu net bir şekilde ifade edebiliriz. Bunu yaparken sosyal hayattan örnekler veren Başkut, kaleme aldığı oyunlarında sosyal hayattan uzak kalmamıştır ve toplumdaki dar gelirli sınıfın yaşam koşullarını seyircilere izletmeyi ihmal etmeyerek sosyal demokrat bir çizgide, bu konu üzerinde hassasiyetlerini ortaya koymuştur. Politikaya ve politikacılara yönelik olarak, genelde mizahi bir dil kullanarak eleştirilerde bulunmuştur. Eserlerinde bu komedi üslûbu daha da gözle görülür çizgilerle mevcuttur. Genel olarak politik eleştirilerinin konusunu, ekonomik bunalımlardan doğan toplumsal sorunlar, etik olmayan politik söylemler, din ve siyaset ilişkisinde din'i bir siyaset aracı haline getirmeler teşkil etmiştir diyebiliriz. Laiklik ilkesinden ödün vermeyen bir çizgisi olmuş ama din üzerine baskıcı politikalara da arka çıkmış gözükmemekle, demokrasiye daha çok sarıldığını söyleyebiliriz. Öte yandan Başkut'un gazeteciliğe bakış açısını ele alırken, *basın hürriyetine* vurgu yaptığı ve *gazeteye* ve *gazeteciliğe*, demokrasi yolunda önemli bir rol biçmekte olduğu görülmüştür. *Gazetenin* politik ve sosyal alandaki etkisini göstermek için Dreyfus olayından hareket eden Başkut, bu olayda adil bir sonuca ulaşılmasının, *gazeteler* ve *gazeteciler* aracılığıyla olduğuna dikkat çekmiştir. Bununla beraber bu olayda Dreyfus'u savunan sosyalistlere, sanatçılara, edebiyatçılara destek verdiği açıkça görülebilmektedir. Dreyfus'u savunanların sosyalistler, özgürlükçüler, sanatçılar ve edebiyatçılar olduğu düşünüldüğünde Başkut'un da bu kesimlerin savunucusu olduğu ilkelere fikrî olarak yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Başkut için sosyal adalet, eşitlik ve özgürlük taraftarı nitelemesini yapmak daha kolay olmaktadır diyebiliriz.

Bu bölümden sonra, onun eleştirdiği çoğu hususun, Türkiye'nin politik hayatında sarsılmaz bir yer edindiğini göstermek adına, Türkiye'de 20. yüzyılın son kırk yılında yaşanan bazı politik ve sosyal olaylara değineceğiz ve aradaki benzerliklere dikkat çekmeye çalışacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAŞKUT VE SONRASI

Bu bölümde, Cevat Fehmi Başkut'un eleştirilerini ele aldığımız bölümden hareketle, genel anlamda Türkiye'nin politik ve sosyal hayatının gündeminden hiç düşmeyen, zamanın şartlarına göre değişiklik arz etseler de toplumsal hayatın tartışılan konularını teşkil eden belli başlı sorunlarına bakmaya çalışacağız. Vurgulanmak istenen nokta, Başkut'un kendi döneminde eleştirdiği konuların, ülkenin politik ve sosyal gündeminde var olmaya devam ettiğini göstermektir. Ama bununla beraber Başkut'un hatırasını yer yer canlandırarak, bazı karşılaştırmalarda bulunulacaktır.

1.TÜRK SİYASETİNİN AYNI GÜNDEMİ

Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle çok partili yaşama geçildiğinden beri, temel mesele *din ve siyaset* ilişkisinin ne yönde gelişeceği ve daha net söylemle laiklik ilkesindeki hassasiyet olmuştur. Bunun nedeni, Mardin tarafından işaret edildiği gibi Osmanlı'da din ve devletin iç içe geçmiş bir yapı arz etmesidir. Daha önce de belirtildiği gibi Mardin, bu konuya dair şöyle yazar: ... *Müslümanlar dinî görevlerini devletten bağımsız olarak yürüten Katolik Kilisesi gibi muhtar bir dinî kurum kurmuş olmadıkları için, laiklik Türkiye'de dinin resmî bir müessese halinden çıkarılmasından öte bir anlam taşıyordu...*¹. Mardin böylece, laiklik ilkesinin sorun haline gelmesindeki arka plana dikkat çekmektedir. Bu koşullarda, laiklik ilkesinin tepeden tabana doğru bir hareketle yerleştirilmesi, halk üzerinde bazı baskıcı politikalara girişilmesini beraberinde getirmiştir². Tek parti döneminde daha da belirginleşen bazı uygulamalar, en nihayetinde kitleyi yani özellikle kırsaldaki halkı, bu konuda daha özgürlükçü bir söylemle muhalefet eden Demokrat Parti'ye yaklaştırmıştır. Hemen bu dönemde bizzat İsmet İnönü tarafından, DP'nin dört kurucusundan biri olan Celal Bayar'dan bir güvence istenmiştir ki bu, *din'i siyasete alet etmeme* güvencesidir³. Artık ülke gündeminden, uzun yıllar boyunca

¹ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din Ve Siyaset**, 15.b. der. Mümtaz'er Türköne/ Tuncay Önder, Bütün Eserleri 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 36

² Bu konu 2. Bölümde işlenmiştir. Ayrıca bkz. Mete Tunçay, **T.C.'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 2.b., Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, Adnan Küçük, " Türkiye'de 1950- 1960 Arası Dönemde Hukuki Gelişmeler ve Fiili Uygulamalar: Türkiye Ne Oranda Demokratikleşebildi?", **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.

³ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderesin Dramı**, 13.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 313

düşmeyecek olan *din'in siyasete alet edilmesi* ve *şeriat korkusu*, zaman zaman gerçekçi bir korku olabilirken zaman zaman bir paranoya şeklinde ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

Tek parti döneminin bitmesiyle birlikte laiklik konusundan başka, demokrasi de Türk siyasi tarihinde sağlam temellere oturtulamamak suretiyle önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu çalışmanın ikinci bölümünde bahsedildiği gibi daha demokratik daha özgürlükçü bir söylemle iktidar isteyen Demokrat Parti de iktidara gelince, yavaş yavaş antidemokratik politikalara girişmekten kendisini alamamıştır. Cevat Fehmi Başkut'un eleştirileri daha çok DP'nin bu gibi politikalarına yönelik olmuştur. Aslına bakılırsa DP'nin iktidara gelişi, o tarihten sonra Türk siyasi tarihinde onun ardıllarının, mirasçılarının çeşitli dönemlerde iktidara gelmesi ve gitmesi olarak da görülebilir. Bu bağlamda DP'de görülen bazı antidemokratik uygulamaların, o dönemde laiklik ilkesinde yaşanan sorunların, ekonomide ortaya çıkan dengesiz ve adaletsiz durumların, genel olarak DP ile aynı tabana seslenen partilerin yaşadığı ve yaşattıkları sıkıntılarla benzerdir. Burada en önemli etken, temsilciliği üstlenilen kesimlerin aynı olmasıdır denilebilir. Mardin'in sözleriyle bu durum *merkezdeki elit ile çevredeki halkın mücadelesi* olarak da görülebilir. Mardin bu konuda yazarken, İslam etkenine işaret eder: *Türkiye'de, kitle iletişim araçlarının ve kültür yaşamının modernleştirilmesi, büyük kültür ile küçük kültür arasındaki uçurumu, kapatmaktan çok derinleştirmiştir genellikle. İslamîyet'e ve onun kültür mirasına sarılmak da, çevreyi yeni bir kültür çerçevesiyle bütünleştiremeyen merkeze, çevrenin verdiği bir karşılıktı*⁴. İşte burada *merkeze verilen karşılık* söylemi, belki de Türk siyasetindeki gerek laiklik gerekse demokrasi konusundaki problemlerinin arka planı olarak düşünülebilir. Genel olarak bakıldığında bu düşünceye yanlış demek zor olacaktır. Hasan Bülent Kahraman bu konuda, DP'yi de içine katarak *Türk Sağ*'nın temel karakterine işaret eder: *... Türkiye sağ söz konusu olduğunda benim temel iddiam, sağın hiçbir zaman reel demokratik bir bilinç taşımadığıdır. Türkiye sağ, devletçiliğe karşı gibi görünüp, liberal gibi isimlerle kendisini adlandırırsa dahi, her zaman devlete sahip çıkma ve milliyetçilik açısından, etnik kimliğin muhafazası, ötekinin bastırılması, dışlanması, ezilmesi açılarından ve bütün bunların aynı zamanda İslamî, dinî bir kimlikle yoğrulması açısından taviz vermez bir yapı içinde kalmıştır*...⁵. Görüldüğü gibi burada, daha önce

⁴ Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, 18.b. der. Mümtaz'er Türköne/Tuncay Önder, Bütün Eserleri 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 56

⁵ Hasan Bülent Kahraman, **AKP ve Türk Sağ**, 2.b., Güncel Siyasi Mesleler 3, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, s. 10

Başkut'un DP'ye yönelik eleştirileri ışığında dikkat çekilen nokta, Türk Sağ'ının geneli için söylenebilir.

Buradan itibaren, Başkut'un eleştirilerindeki vurgularla, sonraların siyasi, sosyal ve ekonomik problemlerine bir göz atıp, aralarındaki benzerliğe bakmaya geçebiliriz.

1.1.Laiklik Meselesi

Laiklik ile ilgili olarak, yukarıda Mardin'in işaret ettiği siyasi ve kültürel arka plana değinilmişti. Kahraman, Cumhuriyet'in, laiklik ilkesini yasal olarak topluma benimsetmekte izlediği yöntem üzerine şöyle yazar:

Fransız Devrimiyle birlikte gelen bir laik despotik dönem vardır. Ona Aydınlanma Despotizmi de denir. Yani kiliseler samanlığa dönüştürülmüş, her türlü dinsel uygulama yasaklanmıştır. Hatta takvim, ay adları dahi değiştirilmiştir... Bizim laikliği aldığımız model budur. Radikal bir yolla dinin gündelik siyasal pratiğin dışına ve hatta gündelik hayatın kendisine ait pratiğin dışına taşınması, itilmesidir...⁶.

Bu yöntemden söz edilirken hemen hatırlanmalı ki tek parti döneminde ezanın Arapça okunmasının yasaklanması söz konusudur. Kahraman'ın tespiti bu anlamda doğru kabul edilebilir. Bu yöntemlerin de etkisiyle, DP'den sonra gelen ve onun devamı olduğunu da inkâr etmeyen bazı siyasi partiler laiklik hususunda sınırların zorlanmasını seçmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesiyle DP'nin iktidarının son bulmasından sonra 1961'de kurulan Adalet Partisi (AP) de DP'nin ardılı olduğunu inkâr etmeyerek, onun seçmen kitlesine seslenmeyi başarmıştır. Tanel Demirel bu iki partinin laiklik ile ilişkileri üzerine şöyle yazar: *DP-AP çizgisinin laiklik anlayışı konusundaki temel farklılığı, Kemalist elitin laikliğe yüklediği, bireyi dinî/geleneksel değerlerin etkisinden uzaklaştırma, ona dinsel normlardan arındırılmış yeni bir dünya görüşü sunma işlevine sıcak bakmamasıdır⁷*. Bu benzerlik elbette teoride kalmayarak pratiğe de yansımıştır. Bir örnek vermek gerekirse, Tanel Demirel'in aktardığı, bir AP Milletvekili'nin şu sözleri manidardır:

CHP'de profesörler, doçentler, iktisatçılar, iktisat doktorları var. Onlar Almanya, Fransa, İngiltere, Amerika gibi daha başka memleketlerde okumuşlar. Fakat onların kitaplarını okumuşlar. Biz de evvela Kur'anı sonra da sizlerin yani köylülerin kitabını okuduk⁸.

Bu söylemin benzerini, Cevat Fehmi Başkut'un eleştirdiği, Demokrat Partili Sıtkı Yırcalı'dan da duyduğumuzu hemen hatırlatmak gerekir. Başkut, Yırcalı'nın, *milletin 27*

⁶ Kahraman, a.g.e. s. 36

⁷ Tanel Demirel, **Adalet Partisi**, 1.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 182

⁸ a.e. s. 129

senedir çektiği sıkıntıyı gidermek için Allah Demokrat Partiyi ve Demokratları halk etmiştir sözlerini verdikten sonra, bu sözler için, DP'nin başarısızlığı söz konusu olursa, bu durumu da Allah'tan mı bilmek gerekir yönünde eleştirilerde bulunmuştur⁹. Elbette bu sözlerin temelinde, kitlelerin siyasi tercihlerini etkilemek maksadıyla girişilen bir *popülizmin* de yokluğundan söz edilemez. Tanel Demirel bu bağlamda *popülizm* ve AP arasındaki ilişkiye de şöyle dikkat çeker: ... *Popülist siyaset tarzı anti-teori ve anti-entelektüel retoriğe dayanır, analitik düşünceye uzaktır ve duygulara hitap eder... AP'nin popülist özellikler taşıdığı inkâr edilemez. Parti kendisini, tahakkümcü devlet elitine karşı, homojen bir bütün olarak tahayyül edilen milletin temsiline soyunmuş bir hareket olarak sunar...*¹⁰. Kahraman da bu doğrultuda AP'nin lideri Süleyman Demirel'in siyasi tavrına yönelik şöyle bir tespitte bulunur: ... *Geleneksel toplumsal değerleri, yani dini daima bir siyaset unsuru olarak gözetmiştir... Süleyman Demirel ve AP dönemi, açtığı İmam-Hatip okulları ve Kuran Kursları sayısıyla ifade edilebilir. Bu, büyük bir kitlesel partinin kaçınamayacağı popülist bir davranıştır...*¹¹. Ayrıca DP ve AP'nin ortak noktalarından biri de Mardin'in kullandığı kavramla *çevre*'nin temsilcisi olmalarıdır denilebilir. Süleyman Seyfi Ögün de DP ve AP'nin tarihsel kökenine işaret ederek şöyle yazar: ...*Türk demokrasisinin ilerlemeci, sosyal mühendislik kültürüne dayalı merkez sol kulvarına muhalif olarak gelişen ve tarihsel kökeni itibarıyla Hürriyet ve İtilaf, Serbest Fırka, Terakkiperver Fırka gibi oluşumlara yaslanan, DP ve AP'de tekâmül eden merkez sağ yapılanmasının sosyal ve ekonomik tabanı, küçük ve orta ölçekli bir taşra köylülüğü ve esnafılığıdır...*¹². Bu bağlamda her iki partinin kitlelere hitap etmekte kullandıkları popülist dili anlamlandırmak kolay gözükmemektedir. Genel olarak, Başkut'un DP'yi tenkit ettiği din'in siyasete alet edilmesi konusu, AP'de de görülmeye devam etmiştir denilebilir.

Tek parti döneminin bitmesiyle birlikte demokratik seçimler yapılmış, halkın desteğiyle DP iktidara gelmişse de tam manasıyla demokrasi yerleştirememiştir. Bunun nedenlerini görebilmemizde faydalı olacak bir bakış açısı Elisabeth Özdalga'nın şu sözlerinde mevcuttur:

Modern Türk siyasi sisteminin önemli bir zaafı, köklü ideolojik farklılıklar ve açıkça ifade edilen farklı inançlara karşı yaygın olarak hissedilen korkudur. Ordu bu korkuyu, askeri

⁹ Bkz. 3. Bölüm, ss. 52-53

¹⁰ Demirel, **a.g.e.** s. 128

¹¹ Kahraman, **a.g.e.** s. 64

¹² Süleyman Seyfi Ögün, **Türk Politik Kültürü**, 2.b, Alfa Basım Yayım, Bursa, 2004, s. 18

*müdahaleler yoluyla, kendi dilinden ifade eder. Müdahaleler, demokratik kurumlara karşı güvensizlik ve koyulan ideolojik sınırların fazla zorlanmasıyla oluşacak total çöküş korkusuna dayandırılır*¹³.

Dolayısıyla bu korkular ve beraberinde gelen müdahaleler, Türkiye'nin siyasi problemlerinin süreklilik arz etmesinde etkili olmuştur denilebilir. Özdalga diğer bir hususa da şöyle dikkat çeker: ... 1950'den sonra setler kaldırıldığında ve kitleler siyasetin akışına katıldığında, bir önceki dönemin iyi bilinen ideolojik kategorileri sorgulanmaya başladı. Bu süreçten kaynaklanan ideolojik karışım, bilhassa 1970'lerin başında İslamcı Milli Selamet Partisi'nin ortaya çıkışıyla güçlü bir şekilde bağlantılıydı...¹⁴. İşte Özdalga'nın vurguladığı bu nokta göz önünde bulundurulmadan Türk siyasi tarihinin problemlerindeki benzerlik hususu tam olarak anlaşılamaz. Öte yandan hem DP'nin doğuşu ve başarısı hem de Özdalga'nın bahsettiği Milli Selamet Partisi'nin (MSP) yükselişinde din'in önemli bir rolü vardır denilebilir. Özdalga bu konuda bilhassa 1970'lerde din'in siyasi ve sosyal açıdan etkisini şöyle açıklar:

*... İslam'ın etkisi, sadece siyasette değil aynı zamanda sosyal hayatın başka alanlarında da artmayı sürdürdü. Özellikle 1970'lerin başından itibaren ilahiyat kurumlarının... yanı sıra tipik İslamî baş örtüsü takan kadın öğrencilerin sayısı arttı. İslamî yayınların çeşitliliği ve sayısı da dinî meselelere büyük ve dinamik ilginin kanıtı olarak çoğaldı. Farklı türde İslamî tarikatların faaliyetleri de artış gösterdi...*¹⁵.

Bu yönde sosyal hareketlilik, Türkiye'nin gündemini uzun yıllar işgal etmiş ve belki de hala işgal etmekte olan *türban* sorununun doğmasında etkili olmuştur denilebilir. Ama burada bu çalışmanın üzerinde durduğu nokta, daha çok *türban* sorununun siyasi bir hüviyetle ortaya çıkmış ve yine laiklik ile bağdaşmayan bir durum olarak algılanmış olmasıdır. Bu siyasi kimliğin oluşmasında Milli Nizam Partisi (MNP) ve kurucusu Necmettin Erbakan'ın önemli etkileri olmuştur. *Din ve siyaset* dengesinin oldukça hassas bir terazide seyrettiği döneme dair Özdalga'dan önemli bir pasaj alarak devam edelim:

... Anayasa Mahkemesi, 1971'de MNP'yi, partinin İslam'a dayalı bir devlet kurmayı amaçladığı gerekçesiyle kapattı. Mahkeme temel kanıt olarak Erbakan'ın 1970'te yaptığı bir konuşmayı gösterdi. "Milli Nizam denince okulda okunan sosyoloji ve ahlâk kitapları yerine Hadis-i Şerif kitaplarının, İmam-ı Gazalî ve İmam-ı Rabbânî'nin kitaplarının okutulacağını gelmesi gerektiğini, Milli Nizamcı olarak şahadet bayrağı altında toplanmanın mecburi olduğunu, halkçıyım diyen insanın başının düşük olacağı için ona, 'Demek Batıl yolda hizmet ediyorsun, bir an evvel tövbe et, gel Nizam'a katıl' tavsiyesinde bulunmanın gerekli olduğunu, Besmele ile Milli Nizam'a kaydolmanın gerektiğini, Milli

¹³ Elisabeth Özdalga, **İslamcılığın Türkiye Seyri**, 2.b. çev. Gamze Türkoğlu, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 45

¹⁴ a.e. s. 50

¹⁵ a.e. s. 56

Nizam'ın şahadet işaretinin anlamının çok büyük olduğunu, bu işaretin ne olduğunu bilmeyen varsa ve yapamıyorsa öğrenince eve gidip tövbe edeceğini” diyerek sözlerini, topluluğa şahadet parmaklarını kaldırtarak tamamlamıştı...¹⁶.

Burada sözü edilen konuşma ile Başkut'un yazılarında tenkit edilen konuşmalar, demeçler arasında oldukça önemli benzerlikler bulunduğu görülebilir. Başkut, DP'li bir Bakan'ın, çimento fabrikası açılışında sarf ettiği, *yaptığımız fabrika bacalarının yanında minareler yükselecek, D.P.'nin inşa ettiği bu minarelerden ebediyen Allah sesleri duyulacak...*¹⁷ şeklindeki sözlerini tenkit ederek, dinî unsurların siyaset arenasında kullanılmaması gerektiğine vurgu yapmaktaydı. Hem eleştiriler aynı konudan oluşmaktayken, hem de siyasi partilerin propagandalarında benzer temaların işlendiği görülmektedir. Elbette söylemler arasında, dile getirildikleri dönemlerin siyasi ve sosyal atmosferine göre bir tonlama farkı mevcuttur.

Din faktörünün Türk siyasi tarihindeki yerini daha iyi kavramak maksadıyla, yukarıda sözü edilen Milli Nizam Partisi'nin kuruluşunda rol oynayan dikkat çekici duruma göz atmak yerinde olacaktır. Bu, bu partinin kuruluşunda Necmettin Erbakan'ın, *Nakşibendî Tarikatı Şeyhinden izin istemesidir*. Oral Çalışlar bu konuya dair şöyle yazar:

...İstanbul'da'ki İskender Paşa Cami imamı Şeyh Mehmet Zahit Kotku, Nakşibendî Tarikatı'nın Türkiye'deki en önemli lideri. Bırçok İslamcı genç, üniversite öğrencisi, şeyhin mürididir. Gördüğü eğitim ve verdiği vaazlarla çevresinde önemli bir okumuş topluluğu bulunan şeyhin müritlerinden birisi de üniversite yıllarından beri Kotku'yu rehber olarak kabullenen Profesör Necmettin Erbakan'dır. Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisini kurmasını Şeyh Zahit Kotku tavsiye etmiştir. Şeyhe göre diğer sağcı partileri desteklemenin artık bir anlamı yoktur...¹⁸.

Özellikle Osmanlı'daki toplum yapısının mahiyetine bakarak, dinî toplulukların siyasete dâhil olmalarını anlayabiliriz. Mardin'in şu sözleri aydınlatıcıdır:

... Osmanlı İmparatorluğu'nda yapı ve organize bir cemaat mevcuttur. Bu cemaatin aynı zamanda bir iktisadî ve bir hukukî sistemi vardır. Bu kopuklukta dinî kuralların pekiştirdiği bir “cemaat” da vardır, fakat bu cemaat, düzeni sağlayıcı otoriteden yoksundur. Tam anlamıyla otorite'den bahsedilecekse, bu otorite devlet monopolindedir... Batı'da kilise/seküler güçler; feodalite/burjuvazi/endüstri proletaryası; yerel odaklar/milli odaklar şeklinde görülen kutuplaşmaların yarattığı çatışmalar yerine, Osmanlı İmparatorluğu'nda çatışmalara uzun vadede bakıldığında, bunların cemaat/devlet ekseninde odaklandığını söyleyebiliriz...¹⁹.

¹⁶ Özdalga, **a.g.e.** ss. 107- 108

¹⁷ Cevat Fehmi Başkut, “İlk Favul”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 06.10.1957

¹⁸ Oral Çalışlar, **Refah Partisi Nereden Nereye**, 2.b., Pencere Yayınları, İstanbul, 1997, s. 31

¹⁹ Mardin, **Türkiye’de Din ve Siyaset**, **a.g.e.** s. 23

Böyle bir yapıda siyasi çatışmaların dinsel topluluklarla devlet arasında olması ve Cumhuriyetten sonra da bu temelde devam etmesi anlaşılır gözükmektedir. Dolayısıyla Milli Nizam Partisi'nin daha kuruluşundaki bu ilişkiyi de bu çerçeve içerisinde görmek doğru olacaktır.

Bu bilgiler ışığında, Türkiye'deki bir diğer soruna, *komünist korkusu ve düşmanlığına* değinilirse, zincirin halkaları tamamlanmış olacaktır. Çünkü *komünist korkusu*, dinî etkenlerden bağımsız değildir. Çalışlar, bu konuda şöyle yazar: 1968'de üniversitelerde gençlik hareketleri gelişti. İlk başta sağcı gençlerin de içinde yer aldığı bu gösteriler, bir süre sonra sağ-sol çatışmasına dönüştü. Sağcı gençler, Amerikan aleyhtarı göstericilere saldırdılar. İslamcı gençler önce AP'li gençlerle ittifak halinde iken daha sonra yavaş yavaş bağımsızlaşmaya başladılar. Bunlar komünizmle mücadele derneklerinde toplandılar²⁰. Burada olan biten, o dönemde antikomünist propagandanın, kitleler nezdinde hoş görülmesi ve Amerikan'ın arka plandaki rolü düşünülünce anlaşılabilir. Biz burada fazla detaya girmeden, hem Milli Nizam hem Adalet Partisi nezdinde antikomünist tutumun bu partilere getirisine göz atmakla yetineceğiz. Tanel Demirel, AP'nin komünist karşıtlığını şöyle açıklar: ... Yükselen toplumsal hareketlilik ile atbaşı giden komünizm karşıtlığı, AP'nin sosyal demokrat veya sadece demokrat fıkirlere dahi komünist damgası vurarak tasvip etmediği siyasi eğilimleri dışlamasını beraberinde getirdi. Kemalist Türk milliyetçiliğine Osmanlı-İslam geçmişini eklemleyerek popülerleştiren merkez sağ çizgi, ırkçı Türk milliyetçiliğinin ezeli düşmanı olarak konumlandığı komünizm karşıtlığını maharetle kullandı...²¹. MNP taraftarlarında ise hem antikomünist hem de antiemperyalist bir tutum söz konusuysen, onların, tarihe *Kanlı Pazar* olarak geçen olaydaki rolleri düşünülünce çelişkili bir durum göz önüne serilmektedir:

16 Şubat 1969'da sosyalist gençler, Amerikan 6. Filosunun, Türkiye'ye gelişini protesto amacıyla Taksim Meydanı'nda bir miting düzenlediler. Bu anti-emperyalist gösteri "yaşasın İslam, Allahuekber" nidalarıyla dinci bir grubun saldırısına uğradı. Kanlı Pazar olarak siyasi tarihimize geçen bu saldırıda iki solcu, dinci sloganlar atan grup tarafından öldürüldü. Bu saldırıyı o tarihte kışkırtan yayın organlarından birisi de Bugün gazetesi idi. Bugün gazetesi, MNP'nin kuruluşuyla birlikte bu partiye en çok destek olan dinci yayın organlarından birisiydi. Dinciliğin en önemli iki ayağı o günlerde anti-emperyalizme karşı olmak ve komünizmle mücadele etmekte...²².

²⁰ Çalışlar, **a.g.e.** s. 35

²¹ Demirel, **a.g.e.** s. 244

²² **a.e.** ss. 35-36

Toplumun nezdinde *dinsizlik* olan komünizmi, bu derece şiddetle kovmanın, popülist siyasi gayelerden ayrı düşünülmesi zor gözükmektedir. Söz edildiği gibi durumun çelişkili doğası, *dinci* grubun da anti-emperyalistlerin de ortak bir temelden yükselip, din üzerindeki anlaşmazlıklarla birbirlerine girmesinde yatmaktadır. Antikomünizm, DP döneminde de popüler bir siyaset tarzı olmuştur. Bir antikomünist olan Peyami Safa'nın şu sözleri manidardır: *Başvekil, Ankara'da kendisini ziyarete gelen gençlik murahhaslarına, bütün komünist yuvalarını temizleyeceğini vaat etti. Vur Menderes! Elin dert görmesin*²³. Cevat Fehmi Başkut da bir eserinde bu *komünist karşıtlığı* hususunu hicvetmiştir²⁴. Eserde, soyadı *Kızılçiçek* olan bir kadın, soyadı sebebiyle bir komiser tarafından tedirginlikle karşılanır: *Kızılçiçek mi? Başka soyadı bulamadınız mı? Yoksa gizli bir maksadınız mı var? ... Çiçek... Pekala... Ama Kızıl?... Haydi Haydi duymamış olayım...*²⁵. Hem AP'deki hem MNP'deki komünist karşıtlığının ve korkusunun arka planı, burada görülebilmektedir. Başkut'un, komedi unsuruyla birlikte işlediği komünist korkusu, 1960'lardan itibaren, ülkedeki popülist siyasetin en önemli *aracı* olmuştur denilebilir.

Buraya kadar ülke siyasetinde hemen her dönemde tartışma konusu olan laiklik hassasiyeti ve beraberinde getirdiği olumlu ve olumsuz olaylar, durumlar, gelişmeler, Başkut'un eleştirileriyle hafif tonda bir karşılaştırma yöntemiyle işlendi. Ama önemli bir nokta da kısaca belirtilmelidir. Bu da askeri darbelerle birlikte kapatılan, ideolojik olarak dini seçtiği varsayılan partilerdir. Yukarıda da bu partilerin adı zikredilmiştir. Özdalga da bu konuda, DP'den yola çıkarak şöyle yazar: *...1950'de düzenlenen ilk özgür seçimlerde yönetime gelen Demokrat Parti... Muhalefetin önemli bir bölümünü içine aldı. Bu, Demokrat Parti'nin 1960'taki askeri darbeye yasaklanmasının ardından, ülkenin en büyük muhafazakâr partisi olarak yerine geçen Adalet Partisi için de geçerliydi. İslamî profile sahip ilk parti, 1969'un sonunda kuruldu. 1971'deki askeri müdahale döneminde bu parti yasaklandı. Bir yıl sonra aynı liderler tarafından yeni bir parti, Milli Selamet Partisi kuruldu...*²⁶. Genel olarak aynı olaylar silsilesinin gerçekleştiğini tespit etmek zor gözükmemektedir. Milli Selamet Partisi de 12 Eylül darbesiyle birlikte diğer partiler gibi kapatıldı. Çalışlar 12 Eylül'ün siyasi partilere yönelik uygulamalarını şöyle anlatır:

²³ Peyami Safa, **Sosyalizm, Marksizm, Komünizm**, 5.b., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990, s. 162

²⁴ Bkz. Üçüncü Bölüm, s. 52

²⁵ Cevat Fehmi Başkut, **Harputta Bir Amerikalı, Hepimiz Birimiz İçin**, yay.haz., Ayşegül Oral, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 29

²⁶ Özdalga, **a.g.e.** s. 208

12 Eylül'ün darbeci generallerinin temel hareket noktası, "komünizme ve Kürt ayrılıkçılığına" karşı mücadele idi. Bu arada sol örgütlere denge amacıyla MHP ve MSP yöneticileri de tutuklandı. 12 Eylül'ün ilk günlerinde cuntanın, darbe gerekçelerindeki ana temalarından birisi MSP'nin Konya mitingi idi. 1980 yılında Konya'da açılan şeriat pankartları, kamuoyunun da ilgisini çekmiş, tepkilere neden olmuştu. Darbe gerçekleşir gerçekleşmez, bu mitingin şeriatçı görünümü TV ekranlarına getirildi, askeri yönetimin, şeriatçı tehdide karşı harekete geçtiği izlenimi verilmeye çalışıldı²⁷.

Bundan sonra da MSP'nin devamı olarak Refah Partisi (RP) de benzer kimlikle kurulmuştur fakat RP, Özdalga'nın tespitiyle *söyleminde radikal ve bazen saldırgan ama uygulamada pragmatik*²⁸ bir partidir. Cüney Arcayürek'e göre ise yönetim kabiliyeti olarak RP, *bir belediyeyi veya bakanlığı idare edebilir ama ekonomi ve dış politika* gibi konularda zorluk çekecek bir partidir²⁹. RP'nin pragmatik anlayışı, DP'de de AP'de de söz konusudur. Çalışmanın ana konusunu teşkil eden Cevat Fehmi Başkut'un DP'ye yönelik eleştirileri de DP'nin bazı pragmatik, ideolojiden ziyade oy beklentisi ile uygulanmış politikalarına karşı olmuştur. Başkut, DP'li bir politikacının din üzerinden siyasi propaganda yapan bir konuşmasını, ... *Halkın dinî hislerini tahrik ederek rey toplamak, çok harcıâlem, çok ucuzlanmış bir oyun...*³⁰ sözleriyle eleştirmiştir. Ayrıca DP ve CHP arasındaki ilişkilerin gerildiği yıllarda, bu gerilimin, seçmenler arasında camileri ayırmaya varan davranışlara neden olması da Başkut'un endişeyle işaret ettiği diğer bir konudur. Elbette o dönemlerden sonra da bu tarz ayrışmalar başka şekillerde gerçekleşmiştir diyebiliriz çünkü laiklik hususunda tüm toplumu kapsayan ve siyasi olarak da üzerinde uzlaşmış bir söylem elde edilememiştir. Kısaca, Başkut'un yazılarında sık sık konu edindiği *din-siyaset* ilişkisi bu yönüyle Türk siyasetinde başrolü elden bırakmamıştır denilebilir.

Buraya kadar gelmişken, Türkiye'nin siyasi hayatının son on yılında iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) de demokrasi ve ekonomi üzerine bazı politikalarına, icraatlarına, bu çalışmanın perspektifinde bakmak isabetli olacaktır. AKP için ilk başta belirtilmesi gereken, RP'nin içinde filizlenen ve RP'nin anayasa mahkemesi tarafından kapatılmasından sonra Fazilet Partisi'nde (FP) devam eden *yenilikçiler* ile *gelenekçiler* arasındaki ayrılıktan doğmuş olduğudur³¹. AKP'nin lideri, daha Refah Partisi

²⁷ Çalışlar, **a.g.e.** s. 50

²⁸ Özdalga, **a.g.e.** s. 210

²⁹ Cüneyt Arcayürek, **Geri Gidişe İzin Yok**, 1.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 83

³⁰ Cevat Fehmi Başkut, "İlk Favul", **Cumhuriyet**, İstanbul, 06.10.1957

³¹ Ergun Özbudun, William Hale, **Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı**, 1.b., çev. Ergun Özbudun- Kadriye Göksel, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, ss. 54-55

döneminde özellikle genç üyeler arasında popüler olan ve birçoklarınınca potansiyel parti lideri olarak görülen³² Recep Tayyip Erdoğan olmuştur.

AKP için genel olarak, DP'nin mirasçısı olduğu söylenebilir fakat iki parti arasında hem söylem hem de politikalar düzeyinde önemli farklar söz konusudur. En önemli benzerlik olarak AKP'nin de çevrenin temsilcisi misyonuyla iktidara gelmiş olması söylenebilir. Özbudun AKP'nin tüzüğünden bazı maddelere işaret etmek suretiyle parti için şöyle yazar: *...İnsanların farklı inanç, düşünce, ırk, dil, ifade etme, örgütlenme ve yaşama gibi doğuştan var olan tüm haklara sahip olduklarını bilir ve saygı gösterir... Ekonomik alanda AKP, piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla tesisini amaçlar ve devletin ekonomi içindeki rolünü, düzenleyici ve gözetici fonksiyonları ile tanımlar...*³³. Laiklik ise AKP nezdinde, kendisinden önceki *İslamcı* partilere nazaran açıkça taraf olunmuş bir ilke olarak görülmektedir ve bu doğrultuda parti, *dini, insanlığın en önemli kurumlarından biri* olarak kabul etmekte ve laikliği de *demokrasinin vazgeçilmez şartı, din ve vicdan hürriyetinin teminatı* saymaktadır³⁴. AKP için muhafazakâr bir parti denilebilir fakat bu muhafazakârlık, Hakan Yılmaz'ın ayrımıyla, Türkiye'de var olan iki tür muhafazakârlıktan, sosyal muhafazakârlığa denk düşmektedir. Yılmaz'a göre sosyal muhafazakârlık daha çok İslamî değerlerle şekillenen, toplumsal hayata dair bazı düzenlemeleri İslam perspektifinde ele alan bir harekettir. Diğeri ise politik muhafazakârlıktır ve bu da Türkiye'deki ulusalcılığa, anti-Amerikancılığa eşitlenmektedir³⁵. Bu bilgileri verdikten sonra bu çalışma kapsamında AKP'nin laiklik ve sonra demokrasi, ekonomi üzerine bazı politikalarına göz atıp, öncülü sayılan partilerle benzerliği ya da farklılığı gösterilmeye çalışılacaktır. Elbette Başkut'un eleştirileri ile karşılaştırılınca ortaya çıkan sonuç da görülmüş olacaktır.

AKP'nin kökeni olan partiler düşünüldüğünde, AKP için de laiklik ilkesindeki hassasiyet ülke gündeminde ister istemez var olmuştur. Özbudun, Türkiye'deki laiklik anlayışını şu şekilde iki türe ayırır: *...Biri, nihâi amacı dini özelleştirmek ve bireyselleştirmek ve onun kamusal alandaki görünürlüğüne yasaklamak veya sınıflandırmak olan, "dayatmacı laiklik" olarak adlandırılabilir. Batı demokrasilerinin*

³² Özbudun, Hale, **a.g.e.** s. 54

³³ **a.e.** ss. 57-58

³⁴ **a.e.** s. 59

³⁵ Hakan Yılmaz, **Conservatism in Turkey**, <http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2008-01-turkey/HakanYilmaz.pdf>, (Gözlem Tarihi: 16.02.2012), s. 58

çoğunda cari olan ikincisi... “pasif laiklik” ise devletin çeşitli dinlere karşı tarafsızlığını içerir ve dinin kamusal görünürlüğüne izin verir...³⁶. Bu iki farklı anlayıştan birincisi AKP’ye yönelik eleştirilerin temelini oluşturmaktadır. Ama AKP’nin kabulü, ikinci yani pasif laiklik anlayışı şeklinde gözükmektedir. Partinin tabanı ise DP, AP tabanıyla büyük ölçüde benzerdir. *AKP... çeşitli sınıfları içine alan geniş bir koalisyon kurmuş olmakla beraber, bunlar arasındaki ortak unsur, laikçi merkez tarafından dışlanmış ve ayrımcılığa uğratılmış olma duygusudur*³⁷. Bu gerçekten ötürü laiklik paranoyası olarak daha önce dile getirilen durum, AKP’nin karşı karşıya kaldığı durumdur denilebilir. 2008 yılında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından AKP’ye yönelik açılan kapatma davası, genel olarak AKP’nin laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği iddiasıyla şekillenmiştir. İddianamede geçen ve laikliğe aykırı olarak nitelenen durumlar arasında, *başörtüsünün serbest bırakılmasına ilişkin anayasa değişikliği ile anayasanın laiklik ilkesinin ortadan kaldırılmak istendiği, Başbakan Erdoğan’ın İspanya’da yaptığı ‘(Başörtüsünü) velev ki siyasi simge olarak taktığını düşünün. Bir siyasi simge olarak takmayı suç kabul edebilir misiniz?’ şeklindeki demeci, Erdoğan’ın ‘Başörtüsü konusunda söz söyleme hakkı yargının değil ulemanın’dır’ açıklamasına dikkat çekilerek, partinin şeriat amacı doğrultusunda dinî hükümleri referans olarak gösterdiği*³⁸ vb. maddeler mevcut olmuştur. AKP’nin kapatılması için açılan bu davanın gerekçeleri arasında sayılan bazı beyanların, Özbudun’a göre hiçbirli laikliği ortadan kaldıracak mahiyette olmayıp, ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmelidir ve öte yandan AKP’nin tüzüğünde geçen laiklik vurgusu da kapatma aleyhinde kanıt niteliğindedir³⁹. Bu davanın açılmasıyla ortaya çıkan sahne, DP’den beri siyasal gündemin ana konusunu laikliğin oluşturmastır. Başkut’un eleştirilerindeki *din-siyaset* ilişkisi konusu, 2000’lerin başında da Türkiye Cumhuriyeti’nin önemli sorunu olmuştur. Bu durum, bir *yerinde sayma* olarak mı yoksa *gerileme* olarak mı değerlendirilmelidir diye sorulacak olursa, açıkçası bu çalışma çerçevesinde bu soruya, uçlara gitmeden, *siyasi sarmal* cevabı verilebilir. Bu *siyasi sarmal*, Başkut’un eleştirilerini ve yorumlarını, sonraki dönemlerdeki siyasi olaylar, durumlar ve söylemlerle üst üste koyduğumuzda görülebilmektedir.

³⁶ Özbudun, Hale, **a.g.e.** s. 59

³⁷ **a.e.** s. 78

³⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_ve_Kalk%C4%B1nma_Partisi'nin_kapat%C4%B1lma_davas%C4%B1#Laikli.C4.9Fe_ayk.C4.B1r.C4.B1_eylemler_y.C3.BCz.C3.BCnden_kapat.C4.B1lma_ko.C5.9Fullar.C4.B10 (Gözlem Tarihi: 5.01.2012)

³⁹ **a.e.** s130

1.2.Demokrasi ve Ekonomi

Daha önce de belirtildiği gibi çok partili hayata geçmek, hem Türkiye hem de herhangi bir ülke için tek başına yeterli değildir. Ama Türkiye Cumhuriyeti için öyle veya böyle DP'nin kurulması, demokrasiye geçişte önemli bir adım olarak tarihte yerini almıştır. Bununla birlikte siyasal partilerin halka karşı tutumu, sosyal ve ekonomik alandaki politikaları, onların ne oranda demokratik olduğunu gösteren önemli faktörlerdir.

Türkiye'de siyasal partilerin ve özellikle de sağ-muhafazakâr partilerin ilk etapta daha özgürlükçü ve demokratik haklara vurgu yapan söylemleri, bu partiler iktidara geldiklerinde genel anlamda bu söylemlerin hüviyeti değişmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi yaygın kanaate göre bu partiler, popülist siyasal hedefler doğrultusunda bazı antidemokratik uygulamalara girişmişler ve dolayısıyla hem DP'de hem de daha yumuşak tonlarla AP'de bu durum görülebilmektedir. Nuray Mert'e göre *merkez sağ siyasetin iki önemli özelliği, ortalama vatandaşın düşünce dünyasını yansıtması ve mevcut statükoyu teyit etmesidir*⁴⁰. Bu bağlamda sağ partilerin popülist politikaları, hitap ettiği kesimle ilişkili düşünülmelidir. Buna paralel olarak Tanel Demirel, AP'nin tabanını göz önüne alır ve şöyle yazar:

*... AP tabanı, özellikle ilk yıllarda, kendine tepeden bakan, onu kaale almayan devlet elitine karşı, kendi varlığını hissettirme talebiyle motive olmuştur. Partinin harcında, oy verme... hakkına sahip çıkılması motivasyonu güçlüdür. Ayrıca AP demokratik rejim karşıtı olmamış, muhalefete düştüğünde bunu rahatlıkla kabul etmiş, seçimsiz bir rejimi hiçbir zaman düşünmemiştir. Ancak bir kez iktidar olunduğunda, mağduriyet duygusu ile birlikte hak ve özgürlüklere ilişkin zaten fazla olmayan hassasiyet, diğer taleplere nazaran çok daha kolayca bir kenara itilebilmiştir...*⁴¹.

Bu duruma “DP Sendromu” denilirse ne kadar yanlış olacaktır? Yanlış demek pek mümkün değildir zira DP'nin, iktidarı elde etmeden önceki söylemleriyle, iktidarı elde etmesinden sonraki dönemlerde söylemleri, politikaları, arasında demokrasi aleyhinde bir uçurum söz konusu olmuştur. Cahit Aras DP dönemi için şöyle bir değerlendirmede bulunur: *...Demokrasi'nin çoğulculuk ilkesi, yani bazı devlet yetkilerini bir dizi toplumsal ve demokratik kitle örgütleriyle bir arada yürütme gereği benimsenememiştir. Sendika, üniversite, meslek kuruluşları ve basının sesine kulak verilmemiştir...*⁴². AP'nin, DP tabanının yeni temsilcisi olma misyonu göz önünde bulundurulunca, aradaki ilişki de

⁴⁰ Nuray Mert, “Türkiye’de Merkez Sağ Siyaset: Merkez Sağ Politikaların Oluşumu”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Miliyetçilik**, 1.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 45

⁴¹ Demirel, **a.g.e.** s. 253

⁴² Cahit Aras, **Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, 1.b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 156

rahatlıkla kavranabilir. Tanel Demirel'e göre AP tabanının istekleri, beklentileri daha çok sosyo-ekonomik özelliklerde olup, bu durum da DP-AP çizgisinin öncelik verdiği konuların, ekonomik kalkınma ve ardından demokrasi şeklini almasını doğurmuştur⁴³. *Endüstrileşmiş toplumlarda, meşruluğun ilk ölçüsünün ekonomik büyüme olması*⁴⁴ düşünülünce, DP veya AP dönemindeki siyasi düşüncenin ve bu partilere verilen büyük kitle desteğinin arka planına dair önemli bir detay yakalanmış olmaktadır. Her ne kadar o dönemlerde Türkiye, *sanayileşmekte olan* bir ülke olsa da yönetici zihniyetin, ekonomik büyüme hedefiyle şekillendiği göz önüne alınınca taşlar yerine oturmaktadır. Öte yandan hatırlatmak gerekirse DP'nin, ticaret burjuvazisini destekleyen bir parti olması, ardılları sayılan diğer partilerde de gözlenmiştir. Ayrıca Başkut, DP döneminde halk üzerinde etkili olan bazı ekonomik sıkıntılara dikkat çekerek, sosyal adaletin yok olduğuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda o'nun işaret ettiği sosyal adalet, DP'nin ardıllarınca da pek gözetilmemiştir denilebilir.

DP'nin antidemokrat politikalarının en çok bilinenlerinden biri, Başkut'un da bir yazısında dile getirdiği *basın* üzerindeki baskıcı uygulamaları olmuştur. Özellikle hükümet taraftarı gazeteler ile muhalif gazeteler arasında, resmî ilanların verilmesi hususunda ayırım gözetmek, bu uygulamalarda çok dikkat çekenlerdendir. İlk olarak Başkut'un söz konusu yazısından, daha önce aktardığımız kısmı tekrar aktaralım:

... Son aylar, bilhassa son haftalar zarfında iktidara yakın bankalarla iktisadî devlet teşekküllerinin ilanları gazetelere müsavat üzere veya tiraj yüksekliği nazara alınarak değil, gazetelerin muvafık, muhalif, tarafsız olduklarına bakılarak dağıtılmıştır. İktidarın hoşuna giden gazetelerde çıkmakta olan ilanlar, tirajları ne kadar yüksek olursa olsun muhalif veya tarafsız gazetelere katiyen yollanmamıştır⁴⁵.

Bu yazıyı verdikten sonra, DP'nin devamı olarak nitelenen AP'nin iktidarında yaşanan önemli bir politik mücadeleyi, Tanel Demirel'den aynen aktaralım:

...Osmanlı-Türk siyaset geleneğinin başat bir özelliği devletin, tebaası ile arasında aracı kurumlar görmekten hoşlanmamasıdır. Devlet otoritesini zayıflatabileceği düşünülen örgütlenmelere her zaman şüphe ile bakılarak bunlar... kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. AP, otoriter metotlara itibar etmemekle birlikte çeşitli baskı gruplarıyla ilişkilerinde, bu geleneksel tutumun izlerini göstermiştir... Burada akla, 1969 yılında Necmettin Erbakan'ın TOBB liderliğine gelmesini engellemek için AP hükümetinin başlattığı hukuk savaşı gelmektedir. Hükümet sadece hukuki süreci başlatmakla kalmamış,

⁴³ Demirel, a.g.e. s. 254

⁴⁴ Ernest Gallner, "The Coming of Nationalism and Its Interpretation: The Myths of Nation and Class", **Mapping The Nation**, 1.b., ed. Gopal Balakrishnan, New Left Review/ Verso, London, 1996, s. 105

⁴⁵ Cevat Fehmi Başkut, "Yanlış, Fakat Hoş!", **Cumhuriyet**, 04.10.1957

geçici de olsa Necmettin Erbakan'ın kontrolüne giren TOBB'un ithal kotalarını dağıtma yetkisini kısıtlayarak, kuruluşu etkisiz hale getirmeyi denemekten geri kalmamıştır...⁴⁶.

Özellikle iki olay arasında, iktidarların, karşıt görüşlere, yükselişlere karşı uyguladığı yöntem benzerliği dikkat çekmektedir. Demirel'in işaret ettiği *devlet geleneği* ise bu durumlarda elbette etkindir. Başkut'un eleştirisine bakarak, bu tarz politik tutum ve uygulamaların, hemen her dönemde karşımıza çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla, antidemokratik politikaların, ülkenin siyasi tarihinde kronik bir yapıya büründüğü, Başkut'un yazıları ve yorumlarından hareketle görülebilmektedir.

Buraya kadar DP ve onun çizgisindeki partilerden bahsediyor olmamız, herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahâl vermemeli zira bu çalışmada, ana konu Cevat Fehmi Başkut'un politik eleştirileri olarak belirlendiğinden, onun perspektifinden hareketle ilerlemeye çalışılmaktadır. Öte yandan şu da belirtilmeli ki Türk siyasetinde ortaya çıkmış olan antidemokratik sahneler sadece DP veya onunla benzer çizgideki partiler için geçerli değildir. Bu çalışmanın ikinci bölümünde DP'nin yükselişi ile CHP'nin, kitle desteğini kaybetmesi arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek, o dönemde Halk Partisi tarafından girilen bazı ekonomik-sosyal politikalara değinilmiştir. Bu noktada Mardin'in şu tespitlerini vererek devam edelim:

Atatürk'ün ölümünden sonra 1946'da üçüncü kez önemli bir muhalefet partisi kurulduğunda, Halk Partisi'nin yaptığı uyarı karakteristiktir: " Destek bulmak için taşra kasabalarına ya da köylerine gitmeyin; ulusal birliğimiz sabote edilmiş olur." Bununla, "taşranın temel grupları, siyasal partiler olarak yeniden dirilecek", demek isteniyordu. Bu sözün içtenlikle söylenip söylenmediği bir yana, 1923 ile 1946 arasında çevreye (taşra anlamında), kuşkulu gözle bakıldığı bir gerçektir ve potansiyel bir muhalefet alanı olarak görüldüğü için de çevre, merkez tarafından sıkıca gözetiminde tutulmuştur⁴⁷.

Görüldüğü gibi Mardin'in deyiimiyle *merkez*, *çevre*'ye kuşkuyla yaklaştıkça, demokrasinin temel unsuru da ihmal edilmiştir. Özellikle milli bütünlüğün bozulmaması adına hem *merkezin* hem de *çevrenin* temsilcisi olan partiler, demokratik haklara yönelik baskıcı politikalar izlemekten uzak duramamışlardır. Hatta Kahraman'a göre Türk sağının temel siyasi refleksi, *pragmatizm* ve *popülizmdir*, bu iki unsur, Süleyman Demirel'in 1973'ten itibaren hızla milliyetçi cepheye yaklaşmasında önemli bir rol oynamıştır⁴⁸. Bu *popülizm*, Howard'ın tespitiyle *Avrupa Popülizmidir*. Howard, Avrupa'daki *popülist* hareketin, *bir sağ kanat fenomeni olarak addedildiğini* söyler ve özellikle *işçileri, milliyetçi*

⁴⁶ Demirel, **a.g.e.** ss. 228-229

⁴⁷ Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, **a.g.e.** s. 62

⁴⁸ Kahraman, **a.g.e.** s. 85

ideolojilere yönelttiğini vurgular⁴⁹. Bu durum, Türkiye’deki sağ partilerin tutumuyla örtüşen bir tabloyu ortaya çıkarmaktadır. Buna paralel olarak Nuray Mert, genel olarak Türk merkez sağ partileri ile dile geldiği kabul edilen Cumhuriyet’e yönelik tepkinin, aslında *aristokratik* tepkiler olmadığını, bilakis *popülist bir halk muhalefeti olduğuna* dikkat çeker⁵⁰. Tekrar asıl noktaya dönecek olursak, antidemokratik yöntemler, sadece çevrenin partilerine yönelik ve sadece bu partiler için geçerli değildir ama bu partiler için *popülizm* önemli bir silahtır diyebiliriz. Ayrıca Türkiye’nin siyasi tarihinde derin izler bırakan askeri darbeler de merkez sağ ve diğer partilerin antidemokratik politikalarında belirleyici bir rol oynamıştır denilebilir. Serap Yazıcı’dan aktaracağımız şu bilgiler aydınlatıcı olacaktır: ...*Türk Silahlı Kuvvetleri adına 12 Eylül 1980’de yönetime el koyan ve yeni bir anayasa düzeninin kurulmasını teşvik eden Milli Güvenlik Konseyi’ne göre, ülkeyi bu müdahaleye sürükleyen nedenlerden biri, 1961 Anayasası’nın hürriyetçi anlayışı, diğeri ise bu anayasa düzeni içinde hükümet ve parlamentoya tanınan yetkileri kullanan, siyasi kadronun sorumsuzluğu olmuştur...*⁵¹. Burada dikkat çeken, özgürlükçü bir anayasanın, *ülkeyi müdahaleye sürüklediği* şeklinde bir iddianın var olmasıdır. Böyle bir anlayışın üzerinde tesis edilecek bir demokrasinin, içerisinde belli başlı sorunları barındıracağı muhtemel gözükmektedir.

Antidemokratik politikalar konusunda yukarıdaki bilgileri geçtikten sonra şöyle devam edelim: *Komünist korkusu ve düşmanlığı* konusu daha önce *din ve siyaset* ekseninde tartışılırken, bu gibi tutumların bir taraftan antidemokratik olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak karşıt, muhalif bir görüşü, daha anlayıp, dinlemeye fırsat bırakmayacak şekilde peşinen kovmak, mahkûm etmek demokratik bir davranış ya da düşünce çerçevesine sığdırılmaz. Kahraman bu konu üzerine daha yakın zamanlardan bir örnek verir ve şöyle devam eder... *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Bülent Arınç, bir ara Rusya’ya gidip, ‘Lenin’i ölü görmek çok güzel’ dedi. Daha sonra... Ahmet Hakan Coşkun, Hürriyet gazetesindeki köşesinde bir yazı yazdı ve Bülent Arınç’ın*⁵² *aslında Türkiye’deki İslamî siyasetçilerin tipik bir örneği olduğunu, bu kesimin zihnini oluşturan ana katmanlardan*

⁴⁹ Marc Morjé Howard, “Can Populism Be Suppressed in a Democracy? Austria, Germany and European Union”, <http://www18.georgetown.edu/data/people/mmh/publication-7322.pdf>, (Gözlem Tarihi: 12.02.2012), s. 19

⁵⁰ Mert, **a.g.m.** s. 46

⁵¹ Serap Yazıcı, **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**, l.b., yay. haz. Göksun Yazıcı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 10-11

⁵² Bülent Arınç, 19 Kasım 2002’de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçilmiştir. 2002- 2007 yılları arasında bu görevi sürdürmüştür.

birisini, anti-komünizmin teşkil ettiğini belirtti...⁵³. Burada şu belirtilmeli ki Bülent Arınç burada espri mahiyetinde de konuşmuş olabilir fakat çalışmamızın konusu bağlamında bu söylemde, tipik bir demokrasi eksikliği de görülebilmektedir. Sonuçta hiçbir fikir, o fikri savunanlar öldüklerinde, onlarla birlikte ölmeyecektir. Dolayısıyla fikirlerin özgürce ve medenî şekillerde çarpışabilmesi, demokrasi için elzemdir diyebiliriz.

Türkiye’de özellikle İstanbul’da ekonomik rantın artması, Anadolu’dan büyük bir göç dalgasının İstanbul’a ve diğer gelişmiş şehirlere akmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum DP döneminde İstanbul’da bazı sosyal ve ekonomik çarpıklıklara yol açmıştır ve Başkut da bir yazısında bu duruma şöyle dikkat çekmiştir:

... Bu şehirde kaç kişi için barınacak yer, kullanılacak su, içilecek süt, yenecek et, sebze, ekmek, binilecek nakil vasıtası var? Şu kadar kişi için değil mi? O halde bu şehir ancak o kadar kişi alır. Sen bu pek mühim noktayı gözetme, şehrin kapılarını Anadolu’da beş on para yapıp İstanbul’da yerleşerek bunları yemeyi kuranlara veya İstanbul’un taşı toprağı altın diyip para kazanmak üzere soluğu burada alanlara ardına kadar aç, sonra da yetişmeyen yiyecek maddeleri karşısında şaşır. İstiap haddi tayin edip de tıka basa dolmuş vapurlardan, tramvaylardan adam indirmeye kalkış. Olmaz efendim... İstiap haddi evvela şehir için tayin edilmeli, ondan sonra diğerleri gelmeli! ... Bir akşam vakti şehrin büyük meydanlarında, yağmur, kar altında binecek vasıta bekleyen binlerce... İnsandan mürekkep sıra sıra dehşet verici kuyrukları hiç gördünüz mü? İyi ama İstanbul şehrine bir istiap haddi tayin edilmezse, bu kuyruklar kısalmayacak gün geçtikçe daha fazla uzayıp gidecektir...⁵⁴.

Başkut’un bu tespitleri yaparken büyük oranda geleceği görmüş olduğunu söylersek çok yanılmış olmaz zira AP döneminde ve sonrasında yine özellikle İstanbul’da bu sorunlar büyüyerek devam etmiştir. Elbette her yönetimin bu sorunlarda sorumluluğu olmuştur. Ayrıca bu şehirlerde oluşan ekonomik ve sosyal rant’ın yönetimi de dönemin iktidarlarından ayrı düşünülemeyecek bir konudur. Tanel Demirel, bu konuda AP’nin politikasını şöyle açıklar: *... Kentlere göçle birlikte ivme kazanan inşaat sektörü ve yine aynı süreçten beslenen kent rantları olgusu sermaye birikimi ve yükselen burjuvazinin önünü açan faktörlerden olmuştur. Seçmen tabanının... özellikleri, AP’nin gücü yettiğinde kurum ve kurallara pervasızca karşı koymasını da kolaylaştırmıştır... İmar ve ruhsat izinlerindeki bir oynama, kent rantlarının kazanılıp kaybedilmesine yol açabilmektedir...⁵⁵.* Bu bilgiler ışığında DP’den sonra AP’de de bu konuda pek değişikliğin olmadığını söyleyebiliriz. Başkut’un eleştirileri, sanki bir karbon kağıdı gibi, Türkiye’nin siyasi

⁵³ Kahraman, a.g.e. s. 12

⁵⁴ Cevat Fehmi Başkut, “Gene Kuyruklara Dair”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 20.03.1958

⁵⁵ Demirel, a.g.e. s. 123

sayfalarına işlenmiştir demek mümkün gözükmemektedir. Bu doğrultuda, günümüze doğru gelinecek olursa H. Tarık Şengül, şöyle bir tespitte bulunur:

Türkiye'nin büyük kentlerinin büyük bölümünde, dikkate değer bir konut fazlası var. Yani, var olan konut sayısıyla, kentteki hane sayısı yan yana konulduğunda, konut birimi sayısı çok daha fazla görünüyor. Alt gelir gruplarının dikkate değer bölümünün kiracı konumunda olduğunu düşünürsek, bu sayıların anlamı şu: Kentlerdeki üst gelir grupları arasındaki konut sahipliği, ihtiyaçlarının çok ötesinde. Bu veriler, kent yönetimlerini durdurmuyor. Yirmi yıl sonrası için hazırlanan planları incelediğimizde, gelecek yıl için öngörülen ihtiyacın iki üç katı alanın gelişmeye, alışılmış tabirle, 'imara' açıldığını görüyoruz. Bu alanların gelişmeye açılması belediyeler üzerinde yeni yükler demek...⁵⁶.

Şuna dikkat çekmek gerekir ki bugünün kentlerindeki sorun, eskisinden biraz farklılık arz etmektedir; fakat özü itibariyle aynı gibi durmaktadır. Şengül, konutların ihtiyaca göre değil, yüksek gelirlielerin mülk edinme isteğine göre yapıldığına dikkat çekmektedir. Düşük gelirli alt grupların konut ihtiyacı, Şengül'e göre göz ardı edilmektedir ve bu doğrultuda gerçekleştirilen *imara açma* politikası da belediyelerin zor durumda kalmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Şengül bu tarz politikalar için şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *...Kentsel taşınmazlar dünyası borsa gibi çalışıyor. Konutlar hisse senedi gibi alınıyor. İşin kötüsü, dikkate değer bir kesimin konut sorunuyla karşı karşıya olduğu bir ortamda, bu kesim yatırım olarak görüp, aldığı konutları hisse senedi gibi saklıyor, yani boş tutuyor...⁵⁷*. Kısaca söylenirse sosyal bir mağduriyet söz konusu olmaktadır. Şengül'ün tespitleri ve yorumları AKP döneminin politikalarına yönelik olmasıyla beraber, DP ve AP ile benzerliğin ortaya çıktığı da görülmektedir. Özbudun da AKP'nin DP, AP ve Anavatan Partisi (ANAP) ile arasındaki benzer taraflara şöyle değinir: *... DP, AP, ANAP'ın... karakteristik özellikleri, Türk Milliyetçiliğinin, geleneksel ve İslamî değerlere duyarlılığın, bir yandan muhafazakâr sosyal değerleri korurken bir yandan da teknolojik modernleşmeye (kalkınmacılık) bağlılığın ve... seçmene hizmete yönelik bir parti anlayışının birleşimidir...⁵⁸*. Belki de Türk sağının antidemokratik politikalarının doğmasında bu kalkınmacı fikrin popülist amaçlarla ortaya konması etken olarak gösterilebilir. Burada yeri gelmişken ANAP'a değinmek faydalı olacaktır. ANAP, 1983'te Turgut Özal'ın girişimiyle, genel olarak iş hayatında Özal'ın yakın olduğu kişilerle ve daha çok muhafazakâr çevrelerle, serbest piyasa ekonomisini savunan bir zihniyetle

⁵⁶ H. Tarık Şengül, **Muhafazakar Popülizm**, 1.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s. 20

⁵⁷ a.e. s. 21

⁵⁸ Özbudun, Hale, a.g.e. s. 66

kurulmuştur⁵⁹. ...ANAP iktidarında söz sahibi olanların birçoğu, DP ve AP dönemlerinde yurtiçi, yurtdışı bursları kazanarak okumuşlardır...⁶⁰. Turgut Özal, Türk siyasi tarihinde popülist politikaları, tavırları ve davranışlarıyla iz bırakmıştır denilebilir. Siyasi rakiplerine karşı halk diliyle yanıt vermekten kaçınmayan Özal'ın, bazı gazetecilerle ilgili değerlendirmesini Barış Yetkin şöyle aktarır: ...Basınımda sol amigolar var. Ne söylerseniz söyleyin, onlar bildiklerini yazıyorlar. Onun için pek aldırıldığım yok...⁶¹. Bu gibi tutumlar, Özal'ı ve dolayısıyla ANAP'ı, Kahraman'ın deyişiyle Türk Sağının kronik sorunu olarak beliren popülist çizgiye kaydirmiştir tespiti yapılabilir. Yetkin, Özal'daki popülist ve beraberindeki antidemokrat tutumu şu sözlerle vermektedir: ... Özal'ın iniş geçişinin hızlanması, basın ile olan savaşı alevlendirmiştir: İlan ve kredi ambargoları, muzır yasasından gelen zamlar, köşe yazarlarının... işini kaybetmesi...⁶². Buradan hareketle DP'nin, başlardaki söylemleri ve vaatleriyle çelişerek, basına yönelik antidemokratik bir tutum içinde olmasıyla⁶³, ANAP ve Özal'ın uygulamaları arasında büyük ölçüde paralellik görüldüğü söylenebilir. Bu aynı zamanda, Başkut'da işlenen konularla, 1960'lardan 2000'lere kadar siyasi gündemde yer alan konular arasında büyük benzerlik olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu bölümde sık sık üzerinde durulan *komünist korkusu*, 2000'li yıllarda da kullanılan bir karalama aracı olabilmıştır. Şengül, şöyle bir olayı nakleder:

Başkent Ankara... bir kez daha bir Melih Gökçek klasiğine teslim oldu. Bu kez konu, toplu taşımada ücretlendirmeydi. Ulaşım ücretlerine yapılan zammın, Tüketici Hakları Derneği tarafından iptal ettirilmesi, Melih Gökçek ve ilgili çıkar çevrelerini çileden çıkardı. Sonrası bir kez daha bildik senaryo; kentin sorunlarını çözmekle görevli belediye başkanından, toplu taşın araçlarını çalıştırmayıp halkı perişan etme tehdit ve teşebbüsü, isminin hakkını vermeye çalışan Tüketici Hakları Derneği'ne komünistlik suçlaması...⁶⁴.

Bu pasajda da vurgulandığı gibi *bildik senaryo* tabiri, Türkiye şartlarında komünistlik için gayet açıklayıcı bir söz olmakla birlikte, *komünistliğin* bir kötüyü ya da haksızlık odağını temsil ettiğini sanmak da Türkiye'de anlaşılabilir bir durumdur.

⁵⁹ Barış Yetkin, **Popülizm ve Özal-Erdoğan**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2010, s. 155

⁶⁰ a.e. s. 156

⁶¹ a.e. s. 158

⁶² a.e. s. 164

⁶³ Esra Keloğlu İşler, "Demokrat Parti'nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir Deneme", **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S.24, 2007, <http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/24/6.pdf>, s. 114, (Gözlem Tarihi: 08.02.2012)

⁶⁴ Şengül, a.g.e. s. 45

Demokrasilerde, karşıt görüşlere saygı duymak ilk şarttır ve ne yazık ki buradaki tablo, bu şartı sağlayamamaktadır.

Genel olarak Türk sağının ekonomi politikalarına bakılınca kalkınmacı sanayi hamleleri ağırlıklı olarak göze çarpar. Özbudun'a göre AKP, Refah Partisi'nin kalkınmacı ama anti-kapitalist söylemini terk etmiş ve liberal bir söylemle Türkiye ekonomisini küresel ekonomiyle bütünleştirmek yolunda davranmayı seçmiştir⁶⁵. Yani Refah Partisinin çizgisinden farklı olarak milli ekonomiyi, dünya ölçeğinde düşünerek ve Batı'yla yakınlaşmayı destekleyerek, AKP kendi çizgisini yaratmıştır denilebilir. Sosyal adalet hususunda ise Özbudun, istatistik vererek şu tespitte bulunur: *...Türkiye İstatistik Kurumu, 2008 yılı sonundan önce, temel ihtiyaçları karşılamak için aylık 729 YTL (470 dolar) gelir gerektiğini hesapladı, ama 2009 yılı için asgarî ücret aylık 527 YTL (340 dolar) olarak belirlendi. Yoksul ailelere yardım etmenin başlıca yolu, belediyeler tarafından ayda üç kez parasız gıda paketleri ve kömür dağıtmak ve hastane hizmetlerinden parasız yararlandırmaktı...*⁶⁶. Tespit edilen ücretle iktidar tarafından verilen arasındaki fark görülürken, yoksullara yardım yapılması sosyal adalet prensibiyle bağdaşmaktadır fakat bir yandan yoksullara yapılan bu yardım, kalıcı değil geçici bir çözüm olmaktadır. Bu yöntem, Türk sağının genel popülist karakteri içerisinde değerlendirilebilir. Kahraman ise AKP'nin ekonomi politikalarına dair şu noktalara işaret eder:

*... Türkiye'ye 2000'li yılların başında, yani 2002 seçimi öncesinde DSP'nin başını çektiği koalisyonlarda hazırlanmış olan IMF kökenli politikaları, AKP aynen benimsemiştir... O politikaların temeli olan bir noktayı dikkatle izlemekten kaçınmamıştır: Tarım sektörünün ve köylülüğün eritilmesi. Bu, AKP gibi bir partinin, bazı köşe yazarlarının ve analistlerin söylediği üzere kökenleri DP'de olan bir partinin... atabileceği bir adım değildir. En büyük sanayi hamlelerini yaptığı dönemde dahi, mesela AP de DP de, bir köylü partisi olma özelliğini kaybetmemiştir...*⁶⁷.

Kahraman'ın dikkat çektiği özellik önemlidir. Bu çalışmada daha önce belirtildiği gibi DP'nin iktidarıyla birlikte o dönemde tarımda belli oranda bir canlanma gerçekleşmiştir. DP'den sonra onun ardılı olduğunu ve aynı tabana hitap ettiğini belirten AP de bu yoldan pek sapmamıştır. AKP'de ise bu partilerle, temsilcisi olduğu kitlenin aynı olması söz konusuysa, Kahraman'a göre AKP, ekonomide bu tabanı gözetmemiştir. Kahraman, bu tavrın arka planında AKP'nin, küçük üreticiyi ve köylüyü karşısına aldığı bir sosyo-ekonomik yapı görmektedir ve bu bağlamda Erdoğan'ın, *artık öyle bedava iş de*

⁶⁵ Özbudun, Hale, **a.g.e.** s. 166

⁶⁶ **a.e.** s. 178

⁶⁷ Kahraman, **a.g.e.** ss. 126-127

*ekmek de yok*⁶⁸ laflarını işaret etmektedir. Bu ve benzeri söylemlerin, sosyal adaleti gözetmekle pek bir yakınlığı görülememektedir. Şengül de daha önce bahsedilen, büyük kentlerde yaşanan sosyal değişimin yaratabileceği sosyo-ekonomik sorunlara şöyle değinir: ... *İstanbul örneğinin açıkça gösterdiği gibi, küresel kent kurgusu derin bir kutuplaşmanın mekânı olarak öne çıkıyor; bir yanda, dar bir tabana oturan, ancak ayrıcalıklı yeni orta sınıf, diğer yanda geniş bir zemine yayılan, ancak örgütsüz ve güvencesiz emek gücü ve bu iki sınıfın birbiriyle tezat oluşturan iki ayrı kenti...*⁶⁹. Başkut'tan daha önce aktarılan bir yazıda, buradakine benzer bir endişe söz konusuydu: Başkut, Anadolu'un bir yerinde *10 kuruş için cinayet işleyenle, İstanbul'da 2.000.000 liraya satılığa çıkarılan apartman*⁷⁰ gerçeğini, rakamlar arasındaki uçurumu göstermek suretiyle vurgulayıp, ülkenin doğusu ve batısı arasındaki ekonomik dengesizliğin yaratabileceği sorunlara işaret etmekteydi. Şengül'ün dikkat çektiği durum da ana hatlarıyla aynı sosyo-ekonomik kutuplaşmadır. Başkut'un hassasiyetle üzerinde durduğu sosyal-ekonomik adalet ilkesi, DP'den sonra neredeyse her dönemde ihmal edilmiştir denilebilir.

Toparlayacak olursak, Türk siyasetinde, özellikle DP'den sonra hem siyasi hem ekonomik uygulamalar, yöntemler, Cevat Fehmi Başkut'un, DP döneminde işaret edip, eleştirdikleriyle benzerliğini korumaktadır. Öte yandan özellikle *merkezin çevreye karşı* endişeli tutumu, yıllar içerisinde evrim de geçirse genel anlamda aynı özellikleri korumuştur denilebilir. Son olarak denilebilir ki *din*'in, seçmen üzerindeki etkisi ve bu bağlamda politikacıların popülist yaklaşımlarındaki rolü de DP dönemiyle ilişkisini sürdürmüştür. Burada aktarılan bilgiler ve çeşitli yazarlardan aktarılan görüşler, bu tespiti güçlendirmektedir.

⁶⁸ Kahraman, **a.g.e.** s. 127

⁶⁹ Şengül, **a.g.e.** s. 88

⁷⁰ Cevat Fehmi Başkut, "Tehlike İşareti", **Cumhuriyet**, İstanbul, 01.10.1957

Sonuç

Bu çalışmada genel anlamda Cevat Fehmi Başkut gibi önemli bir yazar'ın politik görüşleri, eleştirileri ele alınmaya ve bunların hangi ideolojik çizgiye yaklaştığı gösterilmeye çalışıldı. Başkut'u, Türk Entelejansiyası içerisinde değerlendirmek ve bu bağlamda ilgili kavramsal çerçeveyi vermek ilk adımı teşkil etmiştir. Onun kaleme aldığı oyunları, gazetede ki köşe yazıları, bu çerçevede temel kaynaklarımızı oluşturmuştur. Hem gazetede hem de tiyatro sahnelerinde vermek istediği mesajlar, daha çok sosyal adalet, demokrasi ve özgürlük ana fikirleriyle işlenmiş görüldüğünden, onun, sosyal demokrasi çizgisine yaklaştığı ortaya koyulmak istenmiştir. Öte yandan Başkut'un ele aldığı sosyal-ekonomik ve politik sorunların, Türk siyasi tarihinde hemen her dönemde ve neredeyse günümüze kadar önemlerini yitirmeden ve genel olarak bir "sorun" olma kimliğini kaybetmeden geldiği de vurgulanmıştır.

Başkut'un en çok ele aldığı konu, toplumdaki her birey için ekonomik ve sosyal koşulların adil olmasıdır. Bu söylemi destekleyen, onun oyunlarında resmettiği fırsatçı, karaborsacı vb karakterlerin, sade vatandaş karşısındaki umursamaz tavrını eleştirmesi ve bunu yaparken de mizahi bir dil kullanmasıdır. Politik eleştirileri ise daha çok gazetede ki köşesinden gelmiş gözükmetedir ve özellikle politikacıların eylemleri, söylemleri üzerinden yola çıkarak, bazen "demokrasi" bazen de "din-siyaset" ilişkisi çerçevesinde analizlerde bulunmuştur. Sosyal ve kültürel hayata yönelik, kuşaklar arasındaki çatışmayı, Batı veya ABD taklitçiliğini, özellikle "Milli Kültür"ün altını çizerek ele almış ve yorumlamıştır. O'nun, Türk Entelejansiyası'nın genel karakteriyle benzeşen bir yönü olarak, milli değerler vurgusu göze çarpmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet'in inkılâplarına bağlılığı da net olarak görülmektedir.

Dördüncü bölümde, ülke tarihi için önemli bir noktaya değinilmiştir: Siyaset sahnesinde olan biten olaylar, tartışılan konular, belli başlı yönleriyle, elbette zamanın şartlarına göre bazı değişimler geçirerek benzerliklerini korumuştur. Bunu, Başkut'ta gördüklerimizden, onun sosyal-ekonomik ve politik eleştirilerinden yola çıkarak tespit edebildik. 1960'tan sonraki politik gündemden belli başlı bilgiler vermek ve bunlarla Başkut'un tespitleri ve eleştirileri arasında karşılaştırmalar yapmak, bizi bu tespite götürmüştür.

Genel olarak şu sylenabilir ki hem Cevat Fehmi Başkut zerine hem de Türk siyasi tarihine dair, başka ideolojik çizgiler düşünülerek, farklı açılardan bakıp, farklı yöntemler kullanılarak ayrı bir çalışma yapılabilir. Ama bu çalışma, bugüne kadar Başkut’un politik eleştirilerinin üzerinde durulmaması göz önünde bulundurulursa, belli bir önem arz etmektedir çünkü bu konuda ortaya konabilecek farklı çalışmalara bir kapı aralanmış olabilir: Genel olarak Türk edebiyatı ve politika ilişkisi, bu farklı çalışmaların çatısını teşkil edebilir. Bu ve benzeri birçok alanda kullanılabilmesi adına küçük bir katkı yapılabilirdiyse, bu da en önemli “sonuç” olarak kabul edilir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AKIN Fehmi, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, 1.b., IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- ARCAYÜREK Cüneyt, **Geri Gidişe İzin Yok**, 1.b, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2003.
- ARCAYÜREK Cüneyt, **Atatürk’ten Sonra Bugünlere Nasıl Geldik?**, 3.b., Detay Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ATEŞ Toktamış, **Bilmek ve Bilmemek**, 1.b., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1989.
- ATEŞ Toktamış, **Türk Devrim Tarihi**, 1.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.
- ATEŞ Toktamış, **Yaşasın Cumhuriyet**, 1.b., yay.haz. L. Hilal Akgül, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.
- AVCIOĞLU Doğan, **Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, 2.b., C.2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **Menderes’in Dramı**, 13.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011
- BALL Alan R., **Modern Politics&Government**, 5.b., MacMillan Press Ltd, London, 1993.
- BAŞKUT Cevat Fehmi, **Gazetecilik Dersleri**, 2.b., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1967.
- BAŞKUT Cevat Fehmi, **Harputta Bir Amerikalı, Hepimiz Birimiz İçin**, yay. haz. Ayşegül Oral, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.
- BAŞKUT Cevat Fehmi, **Soygun, Öbür Gelişte**, yay. haz. Ayşegül Oral, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005
- BAŞKUT Cevat Fehmi, **Sana Rey Veriyorum, Kleopatra’nın Mezarı**, yay. haz. Şafak Barış, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.
- BAŞKUT Cevat Fehmi, **Buzlar Çözülmeden, Hacı Kaptan**, yay. haz. Şafak Barış, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006.
- BAŞKUT Cevat Fehmi, **Göç, Ayarsızlar**, yay. haz. Şafak Barış, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006.
- BAŞKUT Cevat Fehmi, **Paydos, Büyükşehir**, yay. haz. Şafak Barış, Bütün Tiyatro Eserleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006.

- BAUMAN Zygmunt, **Yasa Koyucular İle Yorumcular**, 4.b., çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- BENDA Julien, **Aydınların İhaneti**, 2.b., çev. Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011.
- BERKES Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 1.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1973.
- BERNSTEİN Eduard, **Sosyalizmin Ön Koşulları Ve Sosyal Demokrasinin Görevleri**, 1.b., çev. Levent Bakaç, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2011.
- BİRAND Mehmet Ali, DÜNDAR Can, ÇAPLI Bülent, **Demirkırat**, 11.b., Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006
- BORATAV Korkut, **Türkiye’de Devletçilik**, 2.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- BOZDAĞ İsmet, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975.
- CASTORIADİS Cornelius, **The Imaginary Institution of Society**, 1.b., Polity Press, Cambridge, 1997
- CEM İsmail, **Siyaset Yazıları**, Cem Yayınları, İstanbul, 1980.
- CEM İsmail, **Sosyal Demokrasi Ya Da Demokratik Sosyalizm Nedir Ne Değildir**, 1.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÇALIŞLAR Oral, **Refah Partisi Nereden Nereye**, 2.b., Pencere Yayınları, İstanbul, 1997.
- DEMİR Şerif, **Düello**, 1.b., ed. Adem Koçal, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- DEMİREL Tanel, **Adalet Partisi**, 1.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- ECEVİT Bülent, **Demokratik Sol**, 1.b., ed. Levent Cinemre, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- ENGELS Friedrich, **Ütopyadan Bilime Sosyalizm**, 2.b., çev. Yılmaz Onay, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2006.
- ERKAN Hüsnü, ERKAN Canan, **Ekonomide Sosyal Demokrat Alternatif**, 1.b., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1989.
- EROĞUL Cem, **Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi**, 4.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- FOUCAULT Michel, **Entelektüel’in Siyasi İşlevi Seçme Yazılar 1**, 2.b., çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay- Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- GIDDENS Anthony, **Beyond Left and Right**, 1.b., Polity Press, United Kingdom, 1994.
- GIDDENS Anthony, **Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji**, 2.b., çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

- GRAMSCI Antonio, **Hapishane Defterleri**, 6.b., çev. Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 2011.
- GÜNGÖR Erol, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, 21.b., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.
- GÜRİZ Adnan, **Sosyal Demokrasi İdeolojisi**, 2.b., Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011.
- IŞIKLI Alpaslan, **Sosyalizm, Kemalizm ve Din**, 3.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- JAURES Jean, **Demokrasi, Barış, Sosyalizm**, 2.b., çev. Asım Bezirci, E Yayınları, İstanbul, 1991.
- JOHNSON Paul, **Entelektüeller**, 1.b., çev. Ayşe Polat, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- KAHRAMAN Hasan Bülent, **AKP Ve Türk Sağ**, 2.b., Güncel Siyasi Meseleler 3, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009.
- KARPAT H. Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, 2.b., Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- KAUTSKY Karl, **Seçilmiş Politik Yazılar**, 1.b., çev. Celal A. Kanat, Kavram Yayınları, İstanbul, 1990.
- KEPENEK Yakup, **Türkiye Ekonomisi**, 5.b., Verso Yayıncılık, Ankara, 1990.
- KOCAÇİMEN Sevgi, **Demokrat Parti Döneminde TBMM’nde Laiklik Tartışmaları**, 1.b., Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008.
- KÖKER Levent, **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, 1.b., Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.
- LE GOFF Jacques, **Ortaçağda Entelektüeller**, 1.b., çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.
- LEİDEN Carl, SCHMİTT Karl M., **The Politics of Violence Revolution in The Modern World**, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., United States of America, 1968.
- MACRİDİS Roy C., **Contemporary Political Ideologies**, 4.b, Scott, Foresman and Company, United of America, 1989.
- MANNHEİM Karl, **İdeoloji ve Ütopya**, 1.b., çev. Mehmet Okyayuz, De Ki Yayınları, Ankara, 2009.
- MARDİN Şerif, **Türkiye’de Din ve Siyaset**, 15.b., Bütün Eserleri 8, der. Mümtazer Türköne/ Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- MARDİN Şerif, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, 18.b., Bütün Eserleri 6, der. Mümtaz’er Türköne/ Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- MARX Karl, **Kapital**, C.1., 10.b., çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2011.

- MARX Karl, ENGELS Friedrich, **Komünist Parti Manifestosu**, 5.b., çev. Erkin Özalp, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2007.
- MCCLELLAND J.S., **A History of Western Political Thought**, 1.b., Published by Routledge, London, 1996.
- MEYER Thomas, **Demokratik Sosyalizm-Sosyal Demokrasi**, 1.b., çev. Yonca Özkaya, Yorum Matbaası, Ankara, 1991.
- MOTCHANE D., CHEVENEMENT J.P., **Sosyalizm İçin Anahtar**, 1.b., çev. Hayrettin Cangız, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
- MUMCU Uğur, **Tüfek İcad Oldu**, 15.b., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994.
- ORTAYLI İlber, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 10.b., ed. Adem Koçal, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖZBUDUN Ergun, HALE William, **AKP Olayı**, 1.b., çev. Ergun Özbudun, Kadriye Göksel, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.
- ÖĞÜN Süleyman Seyfî, **Türk Politik Kültürü**, 2.b., Alfa Basım Yayım, Bursa, 2004.
- ÖZDALGA Elisabeth, **İslamcılığın Türkiye Seyri**, 2.b., ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- SAFA Peyami, **Sosyalizm, Marksizm, Komünizm**, 5.b., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990.
- SAİD Edward, **Entelektüel**, 3.b., çev. Tıncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.
- SARGENT Lyman Tower, **Contemporary Political Ideologies**, 4.b., The Dorsey Press, United States of America, 1978.
- SARTRE Jean Paul, **Aydınlık**, 3.b., çev. Aysel Bora, Can Yayınları, İstanbul, 2010.
- SHUMPETER Joseph A., **Capitalism, Socialism and Democracy**, 3.b., Harper&Row Publishers, New York, 1962.
- SİMMELE Georg, **Modern Kültürde Çatışma**, 6.b., yay. haz. Elçin Gen, çev. Tanıl Bora-Nazile Kalaycı, Elçin Gen, Sanathayat Dizisi 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- SUNAR İlkey, **State, Society and Democracy in Turkey**, Bahçeşehir University Publication, İstanbul. ty.
- ŞENGÜL H. Tarık, **Muhafazakar Popülizm**, 1.b., İmge Kitabevi, Ankara, 2011.
- TALAS Cahit, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, 1.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.
- THOM Martin, **Republics, Nations and Tribes**, 1.b., Published by Verso, London, 1995.

- TOKER Metin, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, 1.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.
- TOKER Metin, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, 2.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.
- TUNÇAY Mete, **T.C.’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, 2.b., Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.
- ÜLGENER Sabri F., **Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler**, Derin Yayınları, İstanbul, 2006.
- YAZICI Serap, **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**, 1.b., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- YETKİN Barış, **Popülizm ve Özal-Erdoğan**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2010.
- YURDAKULER Şevki, **Sosyalizmin Panzehiri Demokrasi**, 1.b. YGS Yayınları, İstanbul, 1997.

Süreli Yayınlar

- ALBAYRAK Mustafa, “Demokrat Parti Döneminde İktidar Muhalefet İlişkileri”, **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.
- İNALCIK Halil, “Atatürk ve Atatürkçülük”, **Doğu Batı**, ed. Taşkın Takış, S.29, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2004.
- KARPAT Kemal H., “Aydınlar ve Kimlik: Tarihsel Bir Bakış”, **Doğu Batı**, ed. Taşkın Takış, S.35, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.
- KÜÇÜK Adnan, “Türkiye’de 1950-1960 Arası Dönemde Hukuki Gelişmeler ve Fiili Uygulamalar: Türkiye Ne Oranda Demokratikleşebildi?” **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.
- LANE Robert E., “Social Class and Participation”, **Politics and Society**, ed. Eric A. Nordlinger, Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs, N.J., United States of America, 1968.
- MAHÇUPYAN Etyen, “Hangi Entelektüel”, **Doğu Batı**, ed. Taşkın Takış, S.35, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.
- MARSHALL T.H., “Social Stratification: Caste, Estate, Class”, **Politics and Society**, ed. Eric A. Nordlinger, Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs, N.J., United States of America, 1968.
- NORDLINGER Eric A., “Political Sociology: Marx and Weber”, **Politics and Society**, ed. Eric A. Nordlinger, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., United States of America, 1968.

ÖZCAN Zeki, “Sosyo- Kültürel Fenomen Olarak Entelektüeller”, **Doğu Batı**, ed. Taşkın Takış, S.36, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006

TAFTALI Oktay, “Batı Medeniyetinin Mutsuz Çocuğu Entelektüel”, ed. Taşkın Takış, S.35, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.

TEKİN Yusuf, “Demokrat Partinin İktidar Yıllarında Demokrasi ile İmtihanı”, **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.

UZUN Turgay, “Türkiye’de Demokrasiye Geçişin İç ve Dış Etkenleri”, **Demokrasi Platformu**, ed. N. Yeşim Erdoğan, C.1, S.17, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.

Diğer Kaynaklar

AKAGÜNDÜZ Ümüt, **Yeni** Ufuklar Dergisi Perspektifinde Türkiye’de Düşünce Hayatı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) http://scholar.google.com.tr/scholar?start=10&hl=tr&as_sdt=0&scioldt=0&cites=1320723216039017752, (Gözlem Tarihi: 09.02.2012)

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Tehlike İşareti”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 01.10.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Yanlış, Fakat Hoş!”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 04.10.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “İlk Favul”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 06.10.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Cennet Türkiye”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 10.10.1957

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Niçin Böyle Konuşurlar?”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 17.10.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Politikacılık Güç Meslek”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 19.10.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Milletle Alay mı Ediyorlar?”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 21.10.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Ahrette Demokrat Parti”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 23.10.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Yasakçı Üniversite”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 26.10.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Bir Hal Çaresi”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 02.11.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Politika ve Spor”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 17.11.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Sırası mı İdi?”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 06.12.1957.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Gene Kuyruklara Dair”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 20.03.1958.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Ama Artık Kafi!”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 11.04.1958.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Tehlike ve Ateş Yolu”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 13.04.1958.

BAŞKUT Cevat Fehmi, “Nereye?”, **Cumhuriyet**, İstanbul, 23.04.1958.

BERMAN Sheri, “Understanding Social Democracy”, <http://www8.georgetown.edu/centers/cdacs/bermanpaper.pdf> (Gözlem Tarihi: 12.02.2012)

BİRKÖK Mehmet Cüneyt, **Aydınlar Ve Bazı Vasıfları**, 1996, <http://www.iudergi.com/tr/index.php/iktisatsosyoloji/article/viewFile/6239/5763> (Gözlem Tarihi: 02.01.2012)

CARLSSON Ingvar, LİNDGREN Anne-Marie, “What is Social Democracy?”, <http://www.socialdemokraterna.se/upload/Internationellt/Other%20Languages/WhatisSocialDemocracy.pdf>, (Gözlem Tarihi: 12.02.2012)

GALLNER Ernest, “The Coming of Nationalism and Interpretation: The Myths of Nation and Class”, **Mapping The Nation**, 1.b., ed. Gopal Balakrishnan, New Left Review/Verso, London, 1996.

HOWARD Marc Morjé, “Can Populism Be Suppressed in a Democracy? Austria, Germany and European Union”, <http://www18.georgetown.edu/data/people/mmh/publication-7322.pdf>, (Gözlem Tarihi: 12.02.2012)

http://www.istanbul.edu.tr/iletisim/?page=template-news/detail&int_Id=62 (Gözlem Tarihi: 14.12.2011)

KARPAT Kemal, “The Turkish Left”, **The Left Wing Intellectuals Between The Wars 1913-1939**, ed. Walter Laqueur & George L. Mosse, Vol.2, Harper & Row Publishers Incorporated, New York, 1966.

KELOĞLU İŞLER Esra, “Demokrat Parti’nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir Deneme”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, S.24, 2007, <http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/24/6.pdf>, (Gözlem Tarihi: 08.02.2012)

KURZMAN Charles, OWENS Lynn, **The Sociology Of Intellectuals**, 2002, http://www.unc.edu/~kurzman/cv/Kurzman_Owens_Intellectuals.pdf, (Gözlem Tarihi: 14.04.2011)

MERT Nuray, “Türkiye’de Merkez Sağ Siyaset: Merkez Sağ Politikaların Oluşumu”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, 1.b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

PRZWORSKI Adam, “Social Democracy as a Historical Phenomenon”, <http://www.cui-zy.cn/Recommended/methodology/AdamSocialDemocracy.pdf>, (Gözlem Tarihi: 16.08.11)

SHAH Mohd Hazım, “Ethics, Politics, and Economics: Philosophical Reflections on Economic Development”, [http://www.ukm.my/penerbit/akademika/ACROBATAKADEMIKA73/akademika73\[06\].pdf](http://www.ukm.my/penerbit/akademika/ACROBATAKADEMIKA73/akademika73[06].pdf), (Gözlem Tarihi: 10.02.2012)

SİLLS David L. “Intellectuals”, **International Encyclopedia Of The Social Scienes**, Vol. 7-8, The Macmillan Company & The Free Press, New York, 1972.

TEKAY BAYSAN Gül, “Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola” **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/2002191gultekaybaysan.pdf>, (Gözlem Tarihi:14.08.2011)

VERDERY Katherine, “Whither ‘Nation’ and ‘Nationalism’?”, **Mapping The Nation**, 1.b., ed. Gopal Balakrishnan, New Left Review/Verso, London, 1996.

YILMAZ Hakan, **Conservatism in Turkey**, <http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2008-01-turkey/HakanYilmaz.pdf> (Gözlem Tarihi: 10.02.2012)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Adalet_ve_Kalk%C4%B1nma_Partisi'nin_kapat%C4%B1lma_davas%C4%B1#Laikli.C4.9Fe_ayk.C4.B1r.C4.B1_eylemler_y.C3.BCz.C3.BCnden_kapat.C4.B1lma_ko.C5.9Fullar.C4.B1

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Mustafa		Ayhan
Doğum Yeri ve Yılı	Giresun		1986
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	Orta seviye		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2000	2003	Giresun Lisesi
Lisans	2005	2009	Uludağ Üniversitesi
Yüksek Lisans	2009	2012	Uludağ Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	mstfyhn@hotmail.com		
		Tarih İmza Adı Soyadı	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Mustafa Ayhan
Tez Adı	Türk Entelejansiyasında Bir Politik Eleştiri Figürü Olarak Cevat Fehmi Başkut
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Kamu Yönetimi
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Yrd. Doç. Sertaç Serdar
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindikiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 03.2012

İmza:

RİT-FR-SKD-12/00

